зала
шкафъ
полка №

دور عالم

188/51

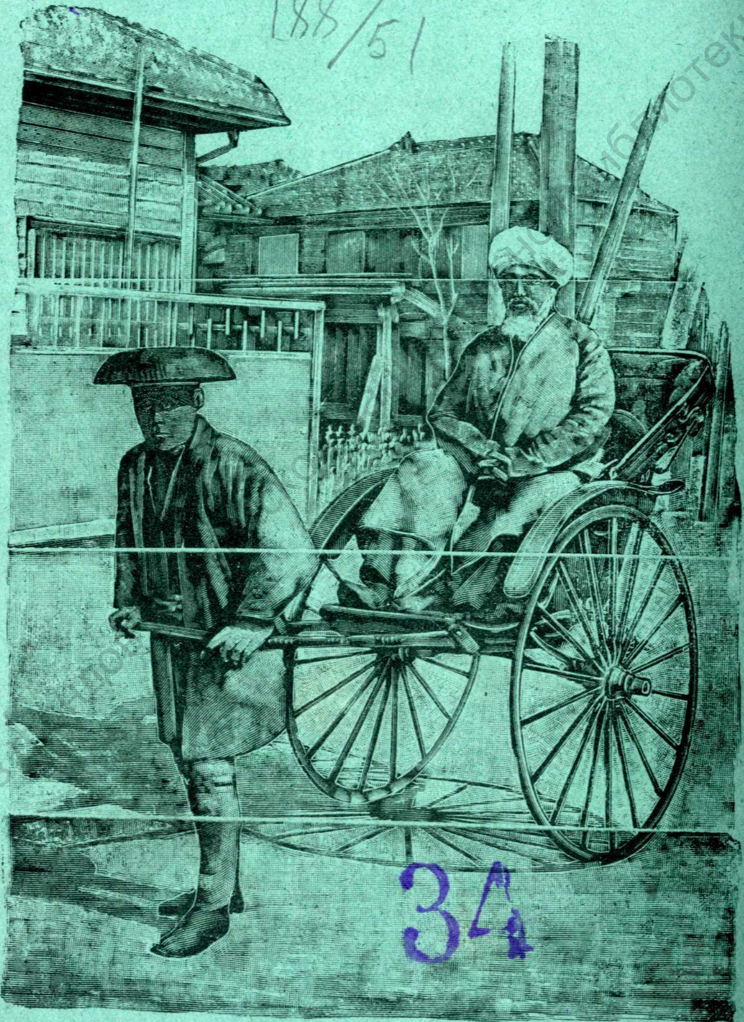

بهاسی ٤٠ تیین

34

КАЗАНЬ
Типографія газеты «Баянуль-хакъ»
1909 г.

Татар.
3-4628

دور عالم

ناشری: «بیان الحق» اداره‌سی

«بیان الحق» مطبعه‌سی قزانده

Из фондов Российской национальной библиотеки

КАЗАНЬ
Типографія газеты «Баянуль-хакъ»
1909 г.

مقدمه

زمانمزده سیاحتلرنڭ ملتلر آراسندەغی رابطەلرغە تأثیری بارلغی اعتبارغە آلنور ایسە محترم محررمز **عبدالرشید افندی ابراهیم** جنابلری کبك ملتمزنڭ اعیانندن بولغان بر آدمنڭ سیاحتندن وجودگە چقغان فائدەلرنی، معنوی تاءثیرلرنی ذکرایتمیچە اوطو وآنڭ شوندای بر سیاحتینی «سیاحت ایتدیمی؟ - ایندی» دیوب گنە اونوتو البتە ملتمزنڭ برنانکورلگی اولور ایدی. خداغە مڭ شکرلر ملت بونانکورلگی ایتمدی، محترم **عبدالرشید** افندینڭ سیاحتی «**بیان الحق**» غزیتەمزدە نشر ایدیلە باشلاغاندن بیری هوس واعتبار ایلە اوقوب باردی، حقیقتا بوصاف محررمزنڭ، وطنمزغە ملیتمزنی طانتقان بوقارت ادیبمزنڭ مستحق اولدیغی التفات وحرمتنی آڭا غائبانە اولسون ملت اورنینە کیتروِدن طارتنمادی. آنی هر برده وهر اورونده خیر ایلە یاد ایتدیلر.

Из фондов Российской национальной библиотеки

آسیانڭ بو کونگه‌چه بزگه قاراغو بولغان بوچماقلرینی بزگه بلدرگان حامیسی بولغان بو ذاتنڭ سابق خدمتلرینه تشکر وکیله‌سینه‌گی معاونتلرینی امید ایله آنی بنه بر درجه کوتاردیلر، آنڭ قدرین طاغیده یخشی راق، طاغیده آرتوغراق تقدیر ایتدیلر.

ملتمزنڭ شوندای محترم بر ادیبی وقهرمانی بولغان رشید افندی نڭ برسیاحتی یالگز غزیته صحیفه‌لرنده اوقنو ایله اونوتله‌چق سیاحتلردن دگل بلکه دنیالر باقی اولدقچه یاد ایدله‌چك سیاحتلردن بولغاننی ومحترم اوقوچیلرمزنڭ آڭا بولغان محبتنی آڭلادیغمزدن، استقبالده‌گی اخلافمزغه بر یادکار اولمق ایچون بو سیاحتنی غزیته صحیفه‌لرنده درج ایله گنه اکتفا ایتمای کتاب صورتنده نشر ایتونی موافق طابدق.

رشید افندینڭ سیاحتی نتیجه‌سی اولارق توکیوده مسجدبناسی تشبثی‌نڭ میدانغه چقوی‌ده زور بر واقعه ایکانن اعتبارغه آلوب، سیاحتنامه‌نڭ یاپونیه قسمنه عائد بولغان «توکیوده مسجد بناسی تشبثی» نام مقاله‌سنی‌ده بورایه درج ایتدك. البته ملت بو خدمتلری اوچون وعبدالرشید افندی‌نی کوڭل تولوسی محبت ایله‌ینه‌در خاطر ایدر!

«بیان الحق» هیئت نشریه‌سی.

Из фондов Российской национальной библиотеки

دور عالم

بوكره ٦٥ انچی سنتابرده قزاندن حركت ایتدم. اهل وعیالمه وداع ایتدكدن صوڭره تمام ساعت بشده آرابه‌جی كلدی، كونلارده رمضان اولدیغی جهتله، بنی تشییع ایده‌جك كیمسه بولمدی، یالگز كندم آرابه‌غه اوتوروب یـگا «دامبی» یولی برلان اوسیه‌گه دوغری یول آلدم. همان قزان شهرندن چیقماقده ایدوم، بر كنج آدم: چمادان، ومندرلر كوتارگان اوسیه‌گه دوغری پیاده كیتمكده ایدی. آراباجی‌غه دیدم: بنم اشیالر آز، ایده شول یكتنی آرابه‌غه آل. آرابه‌جی توقتاب دیدی: اوسیه‌گه آلوب بارایم‌كوب بیره‌سزمه؟ بو آدم دیدی: آقچه‌م یوق. بن آرابه‌جی‌غه دیدم: اوتورت بن یكرمی تین بیرورمن. یاش‌یكت‌نڭ شاكرت‌اولدیغی كورلمكده‌ایدی. آراباغه آلدق. دیدم: قایه باراسز؟ دیدی اوفورغه. دیدم: قایداغی؟ دیدی قزان آرتنده بر كچكنه قریه ملاسینڭ بالاسیمن. اوفورغه‌قایه باراسز؟ دیدی: نیچوك بولور، اورنبورغه بارمقچی ایدوم. دیدم: بیك یخشی اولور. دیدی: یولغه یتارلك آقچه‌م یوغ راق. نی ایچون شولای آقچه‌سز چیغاسز. آتاكز بیك فقیرمه‌نی؟ دیدی: یوق لكن آتامز اوزی تلاگان یرگه بارمغاچ، آقچه بیرورگه رضا بولمایدر، آقچه بیرمادی. دیدم: نی ایچون آتا كزنك بیارگان یرینه بارمای‌سز؟

دیدی: نیچوك بارورغه كیراك، اتی ایكنچی بریرگه بارورغه قوشا.

دیدم: بیك یخشی، اول یر بیك ایسكی‌دن علما ظهور ایتكان یر، ایشان‌لر بولغان، فاتحه بركت بار.

دیدی: علما ظهور ایتكان لكن منافق‌لرده ظهور ایتكان شول.

دیدم: نعوذ بالله صبر ایدوكز، علما حقنده شوندای سوز معقول دگل؛

Из фондов Российской национальной библиотеки

بزنك ياشلر شولای علماغه اطالهء لسان قیلوب خراب بولدق، سزنك کبك یاش کشی‌گه شوندای سوزلر معقول دگل. بز شولای اوزاوزمزنی سوگارگه بیله‌مز، خصوصا علماغه شولای آغر سوزلر هیچ مناسب دگل، سز اوزگز اوقورغه باراسز، اوزگز علمانی تحقیر قیله‌سز، شول حالده نه ایچون اوقی‌سز. بوهم غیبت بولادر.

غیبت حرام گناهی‌بولسه‌ایام رمضانده‌مضاعف اولور، بو نیندی‌حال. من‌اوزم‌شونده‌اوقدم، آنده‌غی مدرس‌نی‌بیك‌بیلام. دیدی: اگر بنم قدر بیلسه‌گز سز هم شولای دیر ایدوگز.

دیدم: اسلامیت‌ده نفاق دیگان سوز بیك آغر سوز، هم نفاقنی بیلمك صلی‌الله علیه وسلم خواصندن ایدی. نورنبوت ایله بیلدردی، صحابه‌دن بر ایکی کشی‌ده دخی شول خصلت بار ایدی. بن تکرار سزه دیرم عجله ایتماگز علمای احترام واجب‌در.

دیدی: سزنك سوزلرگز دورست لکن رسول الله زماننده منافق‌لر نفاق‌لرنی ستر ایدرلردی، اما بونلارده نفاق پك ظاهردر. بای‌لر حضورنده برتورلی صوفی ایشان بولا، جاهل بایغه برتورلی عوامغه دخی بشقه تورلی معامله ایدر.

آراباجی یا کیمسکی پریستانینه کلدی. بن یا کیمسکی پریستانینه کیره‌جکم، شاکرد افندی قوپیچسکی‌گه بارام دیدی. مع‌التأسف شاکرد ایله آرتق صحبت نصیب بولمادی.

بو شاکردنك آتاسینك رضاسینه قارامایچه پیاده سفری اختیار ایده‌رك آجلق ومشقتلری التزام ایده‌رك یوله چیقماسی، شایان تقدیر بر حالدر. خصوصا اول مدرسه‌دن چیقمش شایانی تعجب وشکراندر. دیمك بزم شاکردلرمزده علمگه محبت فوق العاده وار.

ایشته بو کبی شاکردلرده شبهه‌سز استعداد هم اولاچق فقط بو بیچاره‌لرنی تربیه ایده‌جك مکتب ومدرسه‌لر نده‌در؟.

حقیقة‌تاتار شاکردلرینه‌قهرمانلق‌صفتی ویریلورسه‌سزادر. اگر بو آدملار بحق تربیه اولنورسه، ملتمز ایچنده آدم قحطلغی‌اولمزدی.

ساعت آلطیغه چیروك قالغانده پراخوتـقه کیردم، برنچی موقعده
بـر آدملق کایوتاغه اشیامی یـرلشتوروب، بـر آز صوڭره طشقه
چیقسام، یوقاریدن سورهٔ فاتحه اوقوغان طاوش ایشدلدی، باقدم
ایـکی آدم نماز قیلیور، بنده آرقالرندن کلدم اقتدا ایتدم: نمازدن
صوڭره آشاغه ایندم افطار ایتمکده ایدم، بـری کلدی. دیدی: بن
سزی افطارغه چای‌گه چاقرادر ایدم. دیدم بیوروڭز بوراده افطار
ایده‌لم. دیدی: خیر، خوب، همان فنجان کتوردم، چای ایچدك. شول
آراده‌سوزنی ابتدا رمضانغه قای کون کیردڭز دیب باشلادقده بن
دیدم: یکشنبه. دیدی: شنبه تراویح اوقودڭزمه؟ دیدم: یوق، یکشنبه
کیچه‌سی تراویح اوقودق. دیدی: سبحان‌الله نیچوك شولای بوله! بیك
کیچ دکلمه؟ رمضانغه قایده کیردڭز؟ دیدم: بیلمام، قزانده کیردك.
سبحان‌الله قایسی محله‌ده؟ دیدم: همه محله‌ده شولای بولورغه کیراك.
دیدی: بزده قزانده کیردك، لکن بز شنبه تراویح اوقوب یکشنبه،
کیردك: سزنڭ بیك عجب ایکن شنبه نفل‌گه کیرگان ایکان‌سز. دیدم:
یوق فرضغه کیردك. نیچوك اول آلای شنبه روزه شنبه تراویح‌بولادر؟
دیدم: شولای بولا. هم شولای بولورغه تیوش. دیدی: من برده
معناسینه یتشمدم. بزده هر زمان تراویح بر کون اول بولا. دیدم:
بزده تراویح روزه ایکسی بر کونده بولادر.

صوڭره بن بو آدم‌گه صوردم: سز قایداغی کیم بولاسز؟ دیدی:
چیسطای اویازنده بر صالا ملاسی. بیچاره ملا، کیچه‌نڭ کوندزی‌نره‌ده
خبری یوق. اما اوزی بنم کیم اولدیغمی‌ده بیلمش، اصول جدیدایله
تعلیم‌ده ایدرمش بزبو حضرت‌ایله خیلی صحبت ایتدك، حضرت زمانه
احوالندن بیك شکایت قیله. چیسطای واطرافنده خصوصا علماغه اعتبار
قالمادی، خلق علما سوزینی برده اعتبارقیلمای تورغان‌بولدی‌دیدر،
دیدم: علما سوزینه اعتبار قیلمای‌لرمه؟ یاکه ملالر سوزینه
اعتبار یوقمه؟ دیدی: ملالرغه شول، علما شول ایندی. دیدم: بزنڭ
ملالر آراسنده علما یوق، یاکه بیك آز. ملالرغه اعتبار قیلورغه‌ده

Из фондов Российской Национальной библиотеки

یارامی، آلار شول قوللارنده‌غی اوکازنی ایمان برنده کوره تورغان خلق.

دیدی: نی حال ایته‌مز، شونڭ آرقه‌سنده تاماق طوبه شول.

دیدم: (هو الرزاق) مه‌نی؟ بزنڭ حضرت آچولانه باشلادی.

دیدی: بزنڭ ملالرنڭ قدرینی سز بیاردیگز.

دیدم: برادر عجله ایتمه‌گز، بو سوزگز کینه بر جهالت اثریدر. قدر وعزت الله‌تعالی‌نڭ بیوك نعمت‌لریدر، خدا بسر آدمنی عزیز ایدرسه، او آدمنی هیچ کیم ذلیل ایده‌مز. سزنڭ کبك کیچه برلان کوندزنی تفریق ایتمکدن عاجز، کیبه‌نڭ قای کونگه تابع اولدیغنی بیلمگان ملالرنی الله‌تعالی ذلیل ایتمشدر، هم ملالرمز شو ذلته مستحق‌لردر. خدا مثقال ذرة ظلم ایتمز، سز ذلته لایق اولدگزده خدا سزلری ذلیل ایتدی. علمانڭ عزتی نه ایله ایدی؟ ابتدا ایسکی ملالرمزده علم صفتی وار ایدی، اوزلریده شول علملری ایله عامل ایدیلار، شونڭ ایچون علم حرمتنده الله تعالی آنلاری عزیز ایتمشدر بیلورمی‌سز. اما حاضرده سز ملالر اوز حالگزگه بر کره قاراگز، اولا سزده علم یوق ثانیا سزده فساد اخلاق بیك شایع، وعظ نصیحت یوق، مسجدلرده وعظ یوق، مجلس‌لرده بولسه؛ باشگزنی بوگوب، کوز آستندن قاراب اوتوراسز، باری فکرگز بای‌نڭ بیره تورغان صدقه‌سنده، یسکرمی تین صدقه ایچون جمیع مسکین‌لکنی قبول قیله‌سز. شولای بولغاچ سزده نیندی قدر نیندی عزت بولورغه کیره‌ك.

بیچاره ملا حاضر یومشادی، راست راست دیمکه باشلادی. شول طریقه بزم رفیقمز یسیع وقتقه قدر بزم ایله صحبت ایتدی. عشادن صوڭره ملانڭ کایوته‌سینه باردق؛ ایکنچی موقعده ایدی. اوراده بن حضرتدن صوردم:

ملا بولغانگزغه نیچه یل؟ دیدی: ١٨ ییل‌لر بار. دیدم: شول ١٨ سنه‌ده اوز گزنڭ خلق‌غه قیلغان نیندای بر خدمت گز بولدی؟ تمام اوز انصافگز برلان سویله گز، اون سکز سنه‌در خلق سزنڭ

Из фондов Российской Национальной библиотеки

رزقکزنی تأمین ایتمش ، اون سکز سنه‌دن خلقنی آلدابسز ، شول مدتده اوزکز خلق‌غه نیندای فائده قیلدیکز؟ شونی سویلاکز!

ملا — نکاح‌لرنی اوقی‌مز، بالالرینه اسم بیره‌مز ، جنازه‌لرنی اوقوب دفن قیله‌مز.

دیدم: بونلار همه‌سی سننك فایده‌ك خلق فائده‌سی دگل. بونلار سننك وظیفه‌ك. سن مویله خلق‌غه نیندی فائده بولدی؟ مثلا خلق احتمال اول زمانده نمازغه یورومزلردی، سن ملا بولغاچ وعظ نصیحت ایتدك حاضرده بلکه نمازغه یوریلار. یاکه، اوّلده مدرسه یوق ایدی، سن مدرسه بنا ایتدکده یاکه اولده فقیر ایدی سن کسب‌گه ترغیب ایتدك. وامثالی بر شی وارمه؟

حضرت: یوق، یوق! آندی ایشلار یوق. ماقتانورغه حال یوق ایندی.

دیدم: شولای بولغاچ خلقدن نیندای حرمت کوته‌سن. بزنك ملا بارا تورغاچ یومشادی، بتونلای یومشادی، اوز قصورلرنی اعتراف ایتمگه باشلادی؛ دیدی: ایندی حضرت اول یاقغه کیتسه‌ك بزنك ملالرنك ایشی نچار. ملالرنك اکثری اوزنی ایچه، خلق‌غه وعظ فایده، اوزمزده برده استقامت یوق، برده گنه ملالق‌غه لایق صفت یوق ایندی. مونه حضرت چن کونکلدن ایتکانده: من اوزم کوب کونلار نمازغه‌ده باروب بولمای، بارغانده هم شول بر ایکی قارت بار، برده نمازدن قالمای‌لر، شولارنك خاطری ایچون بارامز ، خدا ایچون قیلغان عمل برده یوق. بزنك ایندی حضرت قریه یرنده، خلق فقیر، ایش کوب؛ مونه بزنك قالاده هم مسجدگه یوروچی یوق. ای حضرت مرحوم زماننده تولوب تورغان مسجد مدرسه، حاضر ده یغلاب اوتوره یغلاب؛ بیك دورست سوزلر کز، بزنك ملالرنی قامچی بولان یارورغه کیره‌ك. آی بیك نچار حالمز بیك نچار.

شول طریقه حضرتنك چاینی هم ایچدك ، هم حضرتدن یخشیغنه انصاف دائره‌سنده سوزلر ایشتدك ،عاقبت حضرت بزگه دیدی: ایندی خبر دعاده بولوکز: من اوزم بیك غافل بولغان ایکانمن، نصیب بولسه،

Из фондов Российской национальной библиотеки

بوندن صوکره جمعه کونلاری سزدن ایشتکانچه خلق‌غه وعظلر سویلایمن، خدا تلاسه، البته قیامت کوننده خلق بزگه یابشسه حالمز مشکل، عوام بیچاره‌نی قیلسون البته ملالرغه‌وعظ نصیحت کیراك، شولای بولماسه یارامی. دیه‌رك بزنك حضرتمز عاقبت وعده‌سنده ثابت بولسه وعظ ونصیحت سوبلارگه هم سوز بیردی.

علما دائما بری آخرگه ملایمت ایله شول طریقه تعاطی افکارده بولسه‌لر، البته آهسته آهسته ملتمزنك دخی اصلاحنه خدمت امید اولنوردی.

ملا ایله بیك صمیمی مذاکره بعدنده بکا دیدی: حضرت سزدن برالتماسم بار. دیدم: بیوروکز.

دیدی: رجا ایدرم، بنم احوالی شاید یازسه‌کز زنهار اسممنی یازماکز دیدی.

بن دخی یارار یارار دیدم. فقط خاطرمه کلمدی، اسمنی یازمقدن نه ایچون احتراز ایتدیکنی صورمادم. شولای بز حضرت ایله وداع ایدوب مفارقت ایتدك.

١٧ نچی سنتابرده پراخوت اوستنده اوتورمقده ایدم، بر کنج آدم کلدی سلام ویردی. وعلیکم السلام دیه مصافحه ایتدك بو آدم قیافتنه قارافانده تجار اوله‌لی. یانمه اوتوردی حضرت ایسانمه دیدکده، یوزینه‌باقدم تانیه‌مدم. قارتلقنك برنچی علامتی، خلق همه‌سی سینی تانی، سن آلارنی تانیمای‌سن

دیدی: حضرت قایده باراسز؟

دیدم: اوفیگه.

دیدی: رحمت بزنك اوفینی بتونلای انوطمای‌سز. شولای هم بولسه‌ده کوب ییل‌لر آخری اوفیگه کیلمادکز.

شول سوزلردن معلوم بولدی، بویکت اوفی‌نك ایکان.

دیدم: اوفیدن کوبدانمه؟

دیدی: بر هفته بار؛ قزانده ایکی گنه کیچ قوندم.

— قزانده نی اشله‌دکز؟ نیلار آلدکز؟

— بر آز آلما یمش آلدم.

— بیك یخشی؛ اوفیده نیندی حال‌لو بار؟

— اوفو یخشی، تجارت ایشلاری بیك کوبسی مسلمان قولنه کره بارا، سوداگیر کوبایدی، اوز یورتلی کشی‌لرده کوبایدی؛ حاضرده توکیلوف قوتلوقای میرزا یورتنی‌ده بزنك مسلمان‌لر آلدیلار، آنده بیك یخشی اوچ قاتلی یورت بنا ایتدیلار، اوفیك برنچی یورت بولدی. حاضرده اوفیده دنیا اشلری بیك یخشی بارا.

— آخرت اشلری نیچوك بارا صوك؟

آخرت اشلریده یخشی دیب ایتورگه یاری، حاضرده بش یرده مسجد بولادر. مدرسه‌لر بولسه همه محله‌ده بار، معمور، ایکی یرده قزلر مدرسه‌سی بار. مدرسهٔ عالیه‌نی‌ده باشلار یارانه‌لر. قارت‌لر یاراتوب بتکرماسه‌لرده، بزده حاضرده اوچ مسئله‌دیگان بر کتاب چیقدی، شول دخی بیك بونادی.

— صوك شول کتابنی نیچوك تابه‌لر؟

— مرحوم ایشان حضرت خلقنی «ترجمان» غزیته‌سی اوقودن منع قیله‌در ایدی، بالاسی خلق‌غه نیندای کتاب‌لر اوقودی! شولای دنیا برده بنده اویلاغانچه بارمی، بنده، ایشان هم بولسه‌ده بنده ایکن، خلق ایندی بر آز بلدیلر.

حضرت! سزنك اوفیده تورغانغه اون بش ییل باردر؟

شول وقتده سزنك کیوم‌لرگه خلق‌نك ایسی کیته‌در ایدی.

حاضرده شول کشی‌لر همه‌سی اوزلری شول کییوم‌لرنی کیدیلار. سزنی کافردر بو دیب ایتوچی‌لرده بار ایدی.

— صوك اول کتابنی سز اوزکز نیچوك کوره‌سز؟

دیدی: من اوزوم نادان کشی، شولای بولسه‌ده کوکل بیك رضا بولاسی کیلمای. اوزوم آلای اورصلارنی بتونلای کتابی یاصاب بوتره آلمایمن، کتابی بولوبوقیتارلر میکان؟ شونده بایتاق سوز بار . . .

Из фондов Российской Национальной библиотеки

– اوزگزنك کسب‌لر نیچوك یخشی‌مه؟

– کسب‌لر الله‌غه شکر یخشی، بزنك اوزمزده زورغنه کسب یمورقه کسبی؛ یمورقه آلامز؛

– آنی قایده صاته‌سز؟ زاغرانیتسه‌غه‌مه؟

– بز اوزمز کوبراك پیتربورغه صاته‌مز، بعض وقت زاغرانیتسه‌غه‌ده صاتامز؛ لکن بزنك اوزمزگه پیتربور فایده‌لی.

دیدم: یمورقه‌نی نی حقدن آلاسز؟

– بز یمورقه‌نی آوغوست باشندن آلامز، مگنی اون‌بش تنکه‌دن؛ آوغوست آخرلونده یکرمی تنکه‌گه قدر آلامز.

– آلای کوز کوننده یمورقه بولامه‌نی؟

– بولا، هم یمورقه‌نك یخشی‌سی کوز بوله، یازغی یمورقه یراقغه یبارورگه یارامی، بیك کیبه. آوغوست‌دن صوك آش آشاغان بولا، حلیبنای دیلار. یمورقه اوزی بیك نازك نرسه، بیك بوزولا، بیك یخشی صورتیروفکه کیراك، اوّل زمانده یمورقه‌نی پتربورغه ینکرمکده مشکل ایدی. بز اوزمز طوتره بیلمای ایدك حاضرده نیمچ‌لر بزنی اوگراتدیلار، حاضرده بیرلین‌گه، لوندونغه‌قدر بارسه‌ده بوزولمای.

– زاغرانیتسه‌دن کیلوب آلوچی‌لردن زور کشی‌لر بارمه؟

– لوندون‌ده (روبنصنون) انگلچان فیرمه‌سی. روسیه‌دن یمورقه آلورغه اوتوز بش میلیون روبله آقچه تعیین قیلغان؛ بیرلین‌ده بر فیرمه یمورقه اصکلادنه یلغه سکسان مك تنکه تولای. شول فیرمه‌نك راسیاده یتمش قالاده کانتوری بار، یمورقه‌دن باشقه نرسه آلمای‌لر.

بز شول سوزلرنی سویلاشکانده توبانده بیك کوب طاوش بار ایدی، بعض‌لری یرلای‌لر و بعض‌لری غارمون اوینای‌لر. دیدم، بو غارمون اویناوچی‌لر نیندای خلق؟

دیدی: بو آدملار، (بتون دنیانی صو باصسه اورداك‌که نی قایغو بار) دیگان کبك قایغوسز خلق. اشچی‌لر اشدن قایته‌لر.

– روزه توتمای‌لرمه؟

Из фондов Российской национальной библиотеки

– توتالر، بولار همه‌سی منزله اویازلری بولورغه کیراك ،
همه‌سی روزه توته‌لر. نماز اوقوماسه‌ده روزه توتا.

– نمازنی نیگه اوقومای‌لر؟

– نماز اوقورغه تازه کییوم بولمای، شونك ایچون اوقورغه
توری کیلمای. آراده نماز اوقوچی‌لربده بولغالای لکن آز بولادر.

شول آراده توباندن ایکی آدم چقدی، بزم آرقداش دیدی:
یرلاوچی‌لرنك بری شوشی کشی.

بونلار بزگه سلام بیردیلار، وعلیکم السلام بعدنده بن دیدم:
یکت رمضانده شولای یرلارغه یارایمه؟

– وقت تیزراك اوتسون دیب یرلای‌مز.

دیدم: شولای بولغاچ تفتیلاونی یرلاگز ئه‌لی، بزنگه وقت اوتسون.

دیدیلار: مونه نماز اوقوب توشکاچ هیب اینمه‌سه‌گز یرلارمز.

بو آدملار عمله شوراده نماز قیلدیلار. صوکره توشب بر یرلادیلار
حقیقت آدمه باشقه‌چه بر تأثیر ایدردی.

بزم آرقداش دیدی: اورس خلقی ایسروب ایچماسه یرلامای،
بزنك خلق کوبراك آچ بولسه یرلای، آچ وقتنده طبعا آرتق متألم
اولیبورده، تأثیرندن یرلاسه کیراك.

شول سوزلردن صوك بزم رفیقمز کیتدی، بنده کندی کندیمه
ملاحظه ایتدم: عمله، روزه توته، نماز اوقی، یرلی، هیچ‌بر غمی یوق،
پراخوت‌نك صغوق کیك میدانی بونلاره طارلق قیله‌در. بز برایسه برنچی
کامارادہ هر شیی وار، لکن قایغودن باش چیقمایدر.

ایشته قناعتسزلك انسان کندی حالنی ملاحظه ایتدکچه حیرتده قالور.

پراخوت کلدی، بر پریستانغه توقتادی، بنده سوت فلان آلدم
افطار تدارکنی کوردم. آخشامده یقین ایدی.

بزم آشاغه‌ده عمله همیشه یرلای‌لر ایدی افطاردن صوکره بونلرنك
هیچ صدالری چیقمادی. کیچه‌ده کوب تکلاب یاتدم بو
تورلی طاوش ایشدلمدی.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

پاراخود سیاحتی روسیه‌ده: ۋولغه، کامه، آق ایدل، وباشقه‌لرده غایتده منتظم اولدیغی معلومدر، خصوصا بزم مسلمانلر ایچون پراخوتلرده بیك زور وسعتلر وار، یوقاروده جماعت نمازلری قیلمق ایچون مساعده ایدییورلردی. بونلار هر کسنك معلومی ایدی. شیمدی رمضان اولمق مناسبتیله، شو واپورلرنك اکثرنده، سحر وقتنه مخصوص صولر قایناتوب قویارلرمش. بزم بو کره قزاندن اوفیگه قدر سیاحتمزده بنمش اولدیغمز، یاکیمسکینك آمور پراخوتی دخی، مسلمان یولچیلرینه مخصوص سحر ایچون صو قایناتوب اذن عام قیلوب قویغانلر، البته بو شایان شکران بر معامله‌در. لکن بزده جهالت‌میدر نه‌در؟ بو کبی التفاتلره قارشی بعضا سؤ معامله‌ده بولنیورلر. ۱۸نچی چیسله‌ده یولچیلرنك بری، سحر وقتنده قایناغان صو آلمشده، غرانتنی یاپمای کیدوب، بیوك قضایه سبب اولاچغی صره‌ده، خیریت هر نصل ایسه ماتروسلر کورمشلرده قضایه مانع اولمشلر.

بونك ایچون پراخوت اوستنده خیلی غوغا اولسه‌ده کاپیتاننك انسانیت کارانه حرکتی، فتنه‌گه میدان ویرمدی. انسان بو کبی آدملارنی دائما خیر ایله ذکر ایتمگه مجبور اولور.

۱۹نچی سنتابرده پراخوت اوزرنده کیزنمکده ایدم، بر قاچ اسلام چوجقلریده اوینامقده ایدیلار، آرالرنده همان بش آلتی یاشلارنده اولمه‌لی بر قز بالاسی وار. بو قز بالا، آغالرندن هر نرسه‌نی صورامقده ایدی. بنم دقتمی جلب ایتدی. یانلارینه واردم، همان اون ایکی یاشلارنده اولان ایرکك جوجغدن صوردم: بو قز سنك قردشكمه دیدی: قردشم. دیدم: نیگه سن بونك صوراغانلرینه جواب بیرمای‌سن؟ دیدی من اوزمده بیلمایم. دیدم: سز قایده‌غی‌لر؟ دیدی: منزله اویازی آرسلان آولی. قایده باراسز؟

بالا دیدی تومسکی‌گه

چوق تعجب ایتدم، نیگه باراسز؟ کیم برلان باراسز؟ دیدی: ایکی

سیمیه کوچب بارامز. دیدم: نیگه کوچه‌سز بالا یوکروب کیتدی، بر آدم چاقروب کیتوردی. دیدی: بو اتی سزگه جواب ویرور.

بالانک معامله‌سینه تحسین ایتدم. صوڭره آتاسندن صوردم سز نیگه کوچه‌سز؟ اوز اختیارگز ایله کوچه‌سزمه یاکه حکومت کوچره‌مه؟ دیدی اوز اختیارمز ایله کوچه‌مز، یر تار ایدی، بزنک یرلومزگه خاخول اوتوردی، بز قصلدق شونک ایچون کوچه‌مز.

دیدم: نیگه تومسکی‌گه کوچه‌سز؟ آنده ایگون‌لو بیک یخشی بولمایدر. تجارتکه مهارتگز بولسه طومسکی‌ده یاراسی، اما اصل کسبگز ایگون بولسه، سزگه طومسکی بیک یاراب بتماز.

دیدی: بز بر ده بلوب بارمایمز شول، پیسرنک سویلاوی‌بوینچه غنه بارامز.

دیدم: سزگه طبول غوبیرناسی یارامزمه، تاری اویازنک مسلمان‌لر بتون آول‌لرنی، یورتلارنی، مسجد مدرسه‌لرنی تاشلاب کیته‌لر، مونه‌سز کوبراک بولوب اتفاق برلان باروگزده شولارنک حاضر آول‌لوینه اوتروب قالورسز، دیدی: آلار قایه کیته‌لر؟ دیدم استانبولغه کیته‌لر. دیدی: اسلامبولغه نی‌ایچون کیته‌لر.

— بزنک خلقدن بو وقتغه قدر صالدات آلمی‌لر ایدی. بوندن صوڭره صالدت آلورلر دیب قورقه‌لر.

— استانبولده صالدات آلمی‌لرمه‌نی؟ — آنده صالدات بولساق شهید بولورمز دیب اویلای‌لر، دین اسلامغه خدمت قبل‌مز دیلر. دیدی آنده تاری اویازنده یرلر نیچوک یخشی‌مه؟ دیدم: یخشی بولسه‌کیراک آشلق‌ده یخشی بولادر. آلای بولغاچ بلکه بز شونده بارورمز. دیدم: سز کوبراک بارورغه کیراک ایدی، سزدن بشقه کوچوچی‌لر بوقمه؟ دیدی: بیک کوب بولور. بز اوزمز بارغاچ خط یازارمز. درتلی کشی‌لر کوب بارورلر الله تلاسه. دیدم: نیک شولای اوز یورتلارگزنی اوز یرلارگزنی تاشلاب کوچه‌سز؟ برر سبب بولورغه کیراک؟ آدم اختیاری برلان اوز یورطنی تاشلامای برر سبب باردر؟

Из фондов Российской национальной библиотеки

دیدی. بزگه بوندن صوڭره فایده بارساقده کوب راحت بولماز؛
بزگه اوز یورطمز دیب ایتورلك اش یوق.

خدا اوزی یاردم بیرسون دعـاده بولوڭز، البته اوز یورطنده
راحتی بولسه کیتمز ایدی. بزنك خلق بوندن صوڭ توزه ایندی.
(بیچاره‌آدم کوزین سورتب آرتی بولان ایلاندی).

بن همیشه بو آدملارنك هجرتلرینه سبب نـه‌در بلمدم، خصوصا
بو هجرت علی‌العمیا بر هجرت، هم بر خانه ایکی خانه پراکنده، هر
کس اوز باشینه هیچ نرسه بلمای کوچو بولادر. خصوصا قایه باراسنی
بلمای کوچو بیك زور خطا. بنم بو آدملرگه یخشی سوبـلرگه
خاطریمه کیلمادی، بو کبی هجرتنی اختیار ایتمش آدملار، ترکستان
ولایتنه هجرت ایدرگه کیراك ایدی. ترکستان ولایتنده ابتدأ بر یخشی
ثانیا آنده بارغان کشی‌لرگه، حکومت یخشی، الگوته بیره، اون یـلغه
قدر صالدات آلمی، ایکی، یلغه قدر آمارغه ایچورگه بیره، یـول
راصخوتنی بیره هم یرده بیك یخشی. کوچوچی‌لر کوب بولغاچ ملالر
شوندای حاللرنی غزته‌لردن کوروب خلق‌غه سویلارگه کیراك ایدی.
کوچوچی‌لر، بر آز علی وجه‌البصیرة کوچر ایدی.

ایشته بن اوز اختیارلری برلان کوچوچی‌لرگه توصیه ایدرم:
تاشکند اغنیالرندن، حاجی برنظر تاپلدیبایف جنابلری، اوزینك
خالص ملکندن روسیه‌دن کوچکان مسلمانلرغه یر بیره‌در. اوّل درجه‌ده
یورتلارینه قدر اوزی تعمیر قیلوب بیره‌در. صوڭره اوچ یل اوتـکاچ
آز آز تولارگه؛ اگر آرزو قیلغان کشی‌گه برنظر حاجی‌نك اوزندن
خط برلان صورارغه هم بارایدر، آدریسی شو: تاشکند اوزفامیلیه‌سی
معلوم ومشهور بر آدمدر.

کوچو مسئله‌سی آسان بر مسئله دگلدر، کورمایـنچه بلمایـنچه
کوچوچی آدملر پریشان اولورلر، سیبریه‌گه باروب کوروب بلوب
کوچکان خاخوللرنکده اکثری بیك پریشان بولالر، آنده بارغاچ دخی
بر یردن بر یرگه کوچوب عاجز بولالر، شونك ایچون بزنك علما بو

Из фондов Российской национальной библиотеки

خصوص‌لرده غزته‌لرنی قاراب کوچمک نیتنده بولغان خلق‌غه معلومات بیرورگه کیراک، مسجدلرده سویلارگه کیراک. ابتدا حکومت کوچوچی آدملرگه یوللارینه آقچه بیره، ثانیا تیمر یوللارده آرزان تاریفه برلان یوری‌لر. ثالثا آنده بارغاچ ایکی یلغه قدر آشارغه پاصوبیه‌بیره، شولارنک همه‌سی حقنده اوز یورتلاریندن کغز آلوب چقارغه کیراک. شوشی حال‌لرنی ملالر تکرار سویلارگه کیراک ایدی. معلومات ژورنالی‌ده بو خصوصده مفصل رسمی معلومات بیرورگه کیرک. هم ملالرغه شولای نصیحت ایدرگه توصیه ایتمک در کاردر.

پراخوتنده آدم‌نک ایشی برده بولمای، رمضانده بولغاچ، وقت اوتکازرگه‌ده بیک کیراک، دنکلاب یوری نورغاچ تورلی سوزلر ایشتوب بوله‌در.

٢٠ نجی سنتبرده پراخوت اوستنده ایکی کشی سویلاشه: بری تجار بولورغه کیراک، دیکری ملا بولسه احتمال.

تجار: ملالرنک اکثری بیک نادان، اما آرالرنده یخشی عالم‌لری‌ده بار، شولای بولسه‌ده برده درس‌ده ایتمای، وعظده سویلامای، عشرگنه آشاب تیک یاته، باری بلگانی خلق سوگو‌یا ګالورنی سوگه، مونده برده معتبر ملا بار، اوزنی یخشی ملا کشی دیلار: خلق‌غه عمرینه بر آقچه‌لق فایده قیلغانی یوق، محله بالاسی دکل، اوز بالالرننک اوقوتمادی بش بالاسی بار، همه‌سی نادان.

ملا: مونه سز شول جدیده دیب اوله‌سز، زکاتنی بولسه همه شولارغه بیره‌سز، سوکره ملالرنی حال ایتسون.

تجار: یوق ملالر اوز اشلرین بیک بله‌لر، مسجد صالورغه بولسه دنیانک بر اوچوندن بر اوچونه یوروب آقچه جیه‌لر، آګادین قایغوسی‌دی‌لر. (ایچندن‌گنه عشر قایغوسی، صدقه قایغوسی دیسه‌ده آنی برده خلق‌غه سیزدرمی). اما مدرسه صالورغه بولسه، ملالر برده قوزغالمای‌لر. بیک یخشی ملاده اچن طرنای، یارای یارای دیگان بوله...

Из фондов Российской национальной библиотеки

شول آراده پراغوت اوفیگه کیلوب خلق تارالب کیتدیلر. ۲۰ نچی سنتبر تمام اخشام وقتنده بالشوی سیبوسکی مسافرخانه گه کیلوب کیرسام تره‌زه‌دن ایکی مناره کورنه‌در، تعجب ایتدم. ئول‌نیگه روسیه‌ده قوش مناره آز بولغانلقدن میکان، بر نورلی کوکلمه غریب کبک کورندی. اوزلری بری بورینه بیك یقین، اوزلری تبانك. همان افطار ایتدکدن صوڭره مسجدنی کوروگه دیب یاننه باردم، مسجدنڭ یری شول قدر گوزه‌ل، شهرنڭ تمام مرکزی، یوراگنه کروب اوتورغان مسجدنڭ بناسیده غایت متین، هیچ شبهه‌سز کوب آقچه صرف اولنغان، لکن مناره‌لر مرغوب دگل، یالکز بر مناره بولوب، دخی بر بش سازین یوقاری بولسه، زیاده مرغوب اولوردی؛ یری واسع، مناره ایکی بولغانده همه مسجددن آیروم، شمال طرفندن ایکی پوچماقده ایکی مناره بولسه دخی کورکام بولور ایدی.

مع مافیه بو قدر بیوك همت‌نی الله قبول ایتسون بیك یخشی بولغان اوفی کبی بر شهرنڭ مرکزنده بویله شعار اسلام بولنمه‌سی شایان شکران بر حالدر.

اوفایه کلدیکم کوننڭ ایرته‌سینه صباحدن قالقدیغم کبی احبادن بر ایکی آدمنی زیارت ایتدم، صوڭره مدرسه‌لری کیدوب کوردم. ابتدا مدرسهٔ عثمانیه گه باردم. مدرسهٔ عثمانیه، آلطی میلیون اهل اسلام نڭ امید قاپوسی اولان، مفتی اهل السلام حاجی محمدیار سلطانف محله سنده بر عالی مدرسه اولوب، یالکز مرحوم خیرالله اخوننڭ همت وغیرتی سایه‌سنده بنا اولنمش بر دار العلمدر.

بن ابتدا شویله بر تفکر ایتدم: بوندن یکرمه سنه مقدم اوفاده نه مدرسه وار ونه‌ده شاکرد وار ایدی. اول زمان اوفانڭ مسجدنه کوسانڭ، بر قارت مؤذن واردی وبرده ولی الله قارت اسمنده محل‌نڭ آق صقالی واردی. شعار اسلامدن باشقه بر شیلر یوق ایدی. شیمدی ایسه ماشاالله مدرسه اوچ قاتلی، عالی بر بنا بوندن یکرمه سنه مقدم بویله بر مدرسه‌نڭ وجوده کلمه‌سنی تصور ممکن دگل ایدی.

Из фондов Российской национальной библиотеки

کندی کندمه دیدم. رحمة الله واسعه خیر الله آخون عثمانوف سعی وغیرت ایتدی، بر ملانک اجتهادی سایه‌سنده بویله بر عالی مدرسه وجوده کلدی؛ نه بیوك همت، نه بیوك ترقی دیه‌رك قلبلرمه بر فرح وسرور تولوب وبیوك امید ایله بشارت ایتدی. مدرسه‌نك خارجی منظره‌سی حقیقة انسانه بیوك بر امید ویرور. اگر مدرسه‌نك ایچنه کیرماسه ایدم شول امید ایله کیدردم.

هر نصل ایسه مدرسه‌نك ایچنه کردم قاپودن کیردیکم کبی اوزون بر کالیدور؛ عادتا علم میدانی‌نك بعد ومسافه‌سنی کوسترمکله ایدی. صولدن بر قاپونی آچدم غایت جسیم وبیوك بر زال، تمام تورنك بر کاراواننك، بر آدمی ذات آیاقلارنی قاپویه دوغری اوزاتمش، الند کتابی، مطالعه ایله مشغول یاتیور؛ کانه روضة من ریاض الجنة اولان مزاروده یاتار کبی بنده باقوب دوردم، هیچ حرکت کورونمدی. رحمة الله علیه دیدم چیقدم. باقدم صاغده بر قاپو وار، بو قاپونی آچوب باقدیغم زمان کوردم، بر کوشه‌یه توپلانمش اون قدر آدم وار. سلام ویروب کیردم، حال احوال صوردقدن صوکره دیدم: شاکردلر قایده؟ دیدیلار: حاضر موجودمز شونلاردر. آشاغه‌ده ابتدائیه‌ده بر یکرمه قدر واردر. دیدم: همه‌سی شول قدرمه؟ دیدیلر: رمضاندن صوکره کله‌چکلر،

مدرسه‌نك احوال داخلیه‌سنی بر نظر ایتدم، ابتدا داخلا بر نوع پریشانلق. داخلی قاپولر، آیاق قاپلاری کاوش قویه‌تورغان یرلر، اوفاق اوفاق کوچك صاندق، بزم ایسکی مدرسه‌لرنك حاللرنی آکدیرورلر. دیوارلر، شوروکلر، عادتا اسال حال ایله بر اوکسزلك دن بر ناظرسزلقدن شکایه ایدر کبی انسانه بر یاس، حزین بر حال نا امیدی تخطر ایتمکده ایدی. او آرالق سنتابر ۲۲ نچی کونی اولدیغنده خاطرمه کلوب بتون امیدلرم کیسلوب کندی کندیمه دیدم: یارب بونه حالدر!! طلبه‌یه برقاچ سوز سویله‌دم، هم سویلارهم کوزلرینه باقاردم، بونلارنك سیمالرنده، بولوتلر آراسندن کورونگان بر شعله کبی یاکه (صلوات کوپری) بایغو کبی استقبالده بر آیاز

اولاچغنی ده ایما ایدردی، شاکردلرده بر شوق بر رغبت ایله بنم
سوزلریمه قولاق ویرمکده ایدیلار آراده بعضلری بنم سوزلریمی
موءید جوابلرده تعدی ایتمکده ایدیلار. همه حال اونبش یکرمه
دقیقه‌لق بر صحبتدن صوکره، مدرسه خارجنه چیقدم، صافه صوله
یاقدیغمده دوخاونای صابراتیه کوزومه دوشدی. او زمان تکرار
دونب آرقامه بر باقدم، دیدم: انشاءالله بر بر محکمهٔ شرعیه بونك داخلنده
اولانلر دین مبین اسلامنك حمایه وخدمتنی التزام ایده‌رك بو بیوك
خانه‌یه اعتنا ایتمشلر، البته بر کون کلور بونلارده انصاف ایدرلر،
رئیس اهل اسلام اولان ذات بوکا معاونت نقدیه‌ده بولنور وقاضی
افندیلارده هیچ اولمازسه هفته‌ده بر درس، هیچ اولمزسه درس شفاهی
اولسون لطف ومرحمة التفات بیورورلر مدرس افندیده کنج آدم غیور
آدم مطلقا بوارض مواتنك احیاسینه‌ال بولکی ایله غیرت ایدرلر دیب اوز
اوزومدن تکرار بر امیدایله اوزمنی تسلی بیروب آراباغه‌اوتوردم مدرسهٔ
عالیه زیارتنه کیتدم. آراباجی برادرصدی‌بولنك کیدرکن اوده بنم بر غریب
اولدیغمی حسی ایتمش اولسه کیراك، بکا اوفی‌نك حالنی بیان ایتمکه باشلادی.
دیدی: اوفا بوندن یگرمه سنه مقدم بر قریه کبی ایدی، بوبنالر بو
یورتلار یوق ایدی خصوصا سزنك تاتاردن بر آدم یوق ایدی، بولسه‌
لرده مونده بر نیچه مورزا بار ایدی الار تاتارده دگل اورصده دگل
ایکی اورته‌ده برسه ایدی. حاضرده تاتار بیك کوب، همه‌سی بایلار بیك
زور بایلار، فایده یخشی یورت کورساك همه‌سی تاتارنك اولن مسجد
برگنه ایدی حاضر بش بولدی، مدرسه برده یوق ایدی حاضر بیك
کوب اوندن آرتق بولسه کیراك.

دیدم: سن قایدن بیلاسن؟ مدرسه شولای کوب بولماز. دیدی
حاضرده اوچ بیك زور مدرسه بار دخی باشقه یرلرده بش آلطی بردن
واق بالالرنك صومکه برلان کیروب چیقغانلری کورینه‌در. سزنك
مسلمان خلقی اجتهادلی خلق. شولای سویلی تورغان ایسکی پچان
بازاردن اوتمکده ایدم، بر یورطنی کوسنردی مونه بوده تاتارسکی

Из фондов Российской национальной библиотеки

اشکول دیدی. قزلر مکتبی ایمش.

اوزاق، بولمادی صابر حضرت محله‌سندن اوتدك دخی بر یورط کوستردی، دیدی: بوراده دخی اوقیلر، صوکره بیوك طاغ تپه‌سنده غایت‌ده یوکسك جسیم بر بنا کوستردی، دیدی: اشته مدرسهٔ عالیه بودر. بونك کبی مکتب بزنك روس‌لرده یوق، اگر حکومت بنا ایتماسه غیمنازیه‌مز هم بولماز ایدی. سزنك تاتار خلقی اجتهادلی. بزمکی‌لر اوزلرینه قالسه هیچ نرسه فیلورغه حال‌لری کیلمایدر. حاضرده حکومت اجتهادی برلان گنه تورامز.

مدرسهٔ عالیه قاپوسینه کیلوب توقتادق، حقیقة خارجدن قاراغانده آدم خیالینه ئلله نیندی امیدلر بخش ایده‌رك همان بر تازا امید تازه حیات ایله تبشیر ایدردی، قلبمده اولان خیالی امیداره اولسه بویله بر طویغانچی ملاحظه ایده‌یم، طویغانچه شادلانه‌یم دیه‌رك مدرسه‌نك خارجندن باقوب اون بش دقیقه قدر دوردم. گوزل (پاراتنای) سلاملق قاپوسنی کلوب چالدیغم زمان حالا قاپو آچلدی قاپودن آیاغمی ایچه‌ری باصدیغم کبی معمار وعمله‌نك چالشمقده اولدیغنی کوروب تکرار بر قاچ دقیقه یاءسه توشدم.

مدرسه‌نی گیزوب سیر ایتکاچ اورادن دوغری سلیم‌گرای جانتورین جنابلری خانه‌سینه واردم. آنده بر آز اوتورغاچ کنج‌لردن اوچ دورت افندی کلدیلار، بر‌بر تقدیم ایندیلار، مدرسهء عالیه معلم‌لرندن احمد نوری افندی: حساب، جبر، تاریخ عمومی، موالید ثلاثه، حسن خط، جغرافیه معلمی: عبد الله شناسی بك: هندسه، حکومت طبیعیه، کیمیا اقتصاد، هیئت، زکوریا افندی ادبیات عربیه، اصول‌فقه، صحیح نجاری، معلمی حتم‌الله افندی! نحو، فقه، دروس‌البلاغة انشاء ترکی. درسلرنی تعلیم

ایده‌چکلردر. مدرسهٔ عالیه مدیری ضیا افندی تفسیر وفلسفیات دینیه وعقائد درسلرنی التزام ایتمشدر.

شیمدی مدرسهٔ عالیه شومنوال‌اوزره دوام ایدرسه بحق مدرسهٔ عالیه اولاجغی قویا امید اولنور.

حاضرده اطرافدن ایکی یوز قدر طلبه کلمش، مدرسه‌نڭ دخولی امتحانی‌ده باشلانمشدر. فقط طلبه‌نڭ کلشینه باقیلور ایسه، مدرسهٔ عالیه بناسی طارلق ایده‌جکدر.

شوحالده مدرسه‌نڭ استقبالی پارلادیغی تقدیرده مدرسه‌نڭ وارداتی مصارفنه کفایه ایتمایه‌چکدر.

شیمدیکه قدر حق نظارتی التزام ایتمش ذوات کراملردن صدرالدین افندی نذیروف، سلیم گرای افندی جانتورین، صوفیه جانتورینه جناب‌لری وباشقه دخی حمیت مندان اهل اسلام، بومدرسه نڭ بقاسینه کمال اهتمام ایله خدمت ایدرگه غیرت ایتمك لازمدر.

بن اوز طرفمدن دین وملت نامنه امید ایدرمکه بومدرسه‌نڭ استقبالنی تأمین ایتمك مسئله‌سنی، صدرالدین افندی نذیروف جناب‌لری التزام ایتسه‌لر کیراك، دنیاده بوندن دخی مصرف صدقه وبوندن هم زیاده انفع وقف تصور اولنه‌مز.

ملت‌نڭ امید وحسن ظن‌لرنی اهل بصیرت نظراعتباردن دریغ بیورمز فکرنده‌یم. مدرسه‌نڭ بقاسی هیچ شبهه‌سز آقچه‌غه محتاجدر.

اوفی غوبیرنه‌سندن بوپاریم میلیونغه‌قریب اهل ایمان‌نڭ کوز توتدقلاری مدرسهٔ عالیه ایله مدرسه عثمانیه، بری مفتی اهل‌الاسلام محمدیار سلطانف طرفندن دیکری‌ده صدرالدین نذیروف طرفندن تأمین اولنورسه، آرتق عموم مسلمانلرنڭ حسن ظن‌لرنی تبرئه وتزکیه ایتمش اولورلر.

۲۱ نچی سینتابرده تراویحدن صوڭره عنایت‌الله قاضیغه کیردم. آرامزده بوچوق مذاکره‌لر جریان ایتدی، اثناء مذاکره‌لرده امتحاندن سوز آچلدی، عنایت‌الله قاضی جناب‌لری بڭا بروجه آتی ایضاحات

Из фонда Российской Национальной библиотеки

ويردى: ابتدا امتحان لازم بالالازم دگل؛ ثـانيا اصول امتحان، ثـالثا امتحان‌لرى ويروبده شهادتنامه آلان‌لرنڭ حق وپراوه‌لرى خصوصنى سويلادى:

امتحان‌نڭ شرعا لزومى حقنده ۱۹۰۵ نچى سنه‌سى ۷ نچى‌سنتابرده غراف ايغناتيف صروچناى تيلغرام ايله صابرانيه‌دن صورمش. شول زمان‌لرده عنايت‌الله قاضى كوب كتاب‌لر قاراب امتحان لزومنه بر چوق نصوص وروايات يازوب غراف جنابلرينه تقديم ايله‌رك، صابرانيه وظيفه‌سنى ايفا ايدى. البته ملالرنى امتحان قيلوب، شهادتنامه ويرمك، صابرانيه‌نڭ برنچى وظيفه‌در. صابرانيه ملالرنڭ استحقاق وعدم‌استحقاقنى تعيين ايديبور، اگر بويله اولماسه ايدى بيوك فتنه ونزاع‌لرغه سبب بولور ايدى. ياخود چيريوانسكى‌لرنڭ ديدكلرى كبى هر غوبيرناده اوزندن امتحان بولسه، صوڭره صابرانيه يابلسه نيچه تورلى حقوق شرعيه وتقسيم تريكه مسئله‌سنده طلاق وخلع مسئله‌لرى بار، همه‌سى پايمال اولسه كيراك.

امتحان‌نڭ اوزيده هر غوبيرناغه قالدرلسه، امتحان قيلورغه كشى تابلماز، حاضرده هم صابرانيه‌غه كيلگان يكت‌لر آراسنده يخشى كوڭل‌گه اوتورورلق ملا يكت‌لر بيك آز كيله‌در. كوب ملالرنڭ ايمان تيره‌سنده هم ايشلار بيك تاقر.

آندن صوڭ صابرانيه‌دن، حكومت هر زمان هر تورلى فتوالرنى، هميشه صوراب تورا، همه‌سينه فتوا بيرور ايچون مخصوص كتاب‌لر كيراك، كتابى بولغاچده آڭلارغه كشى‌لرى كيراك. آنداى كشى‌لر بزنڭ ملالر آراسنده بيك آز. شوڭ ايچون دوخاوناى صابرانيه بيك لازم، شرعا لازم اولديغى كبى عقلا دخى لازم، امتحان‌نڭ لزومنى سويلارگه حاجت‌ده يوق.

فتوالر حقنده تكرار خاطرمه كلدى: مينستر بزدن صورادى، ملالرنى عسكردن قالديروب عفو اينمك ايچون شرعا يول بارمه؟ ديب

Из фондов Российской национальной библиотеки

صورادی البته مینسترلر فتوا صوراغانده هر زمان روایتنی یازارغه قوشه‌لر، قایسی کتابدن کم سوزی، بز شونگا هم روایت یازدق، کتب شرعیه‌مز شونی هم تصریح ایتکان. اما شولارنڭ همه‌سنی کتاب قاراب روایت یازارغه کشی کیراك. مونه صابرانیه‌نڭ شوندای خدمت‌لریك بار،

ثانیا اصول امتحان مسئله‌سینه کلنجه اصول امتحان ایچون بر قاعده وضع ایتمکه حاجت کورولمیدر، حاضرگی اتخاذ ایتمش اولدیغمز اصولك، ملالرنڭ درجه‌سنی تعیین ایچون کافی‌در. ملا وامام اولمق ایچون مدرس اولمق ایچون باشقه بر اصول وقاعده وضع اولنمه‌سینه آرتق حاجت کورالمایمن. اما معلم‌لری امتحان ایچون بر قاعده وضع اولنمق مطلقا لازم. بو زمانده معلم‌لر امتحانی کوب، معلملك عادتا بر مکسب وصنعت اولدی، لکن معلم‌لر آراسنده بیك نادان معلم‌لرده وار، (مؤمن به) نی لایقیله بیلمگان یکت‌لر، معلم بولام دیب امتحانغه کیله‌لر.

مونه شولارنڭ امتحاننه مخصوص بر قاعده لازم: ابتدائیه معلمی، رشدیه معلمی، اعدادیه معلمی درجه‌لرنی تعیین ایتمك بیك لازم بولغان مسئله‌در.

فقط بویله بر قاعده‌لر وضع ایدوب امتحانغه باشلامق ایچون ابتدا صابرانیه‌نڭ اوزنی اصلاح لازم، صابرانیه‌نڭ آدمنی آرتدیرورغه کیراك، قاضی‌لرنڭ‌ده معاش‌لرنی آرتدیرورغه کیراك، بلکه قاضی‌لرنڭ عددنی هم آرتدیرورغه کیراك؛ یازوچی‌لر اوستال‌لرنی هم آرتدیرورغه کیراك. یازوچی‌لرنڭ‌ده معاش‌لرینی آرتدیرورغه کیراك. چونکه حاضرده قاضی‌لرنڭ معاش‌لری سکز یوز تنکه، اونون برلان فانیرگه قویارغه کیراك دورت یوز تنکه، ایندی قالغان دورت یوز تنکه‌نی آشارغه اچرگه کییارگه کیراکده، بالالرنی هم شونڭ برلان تربیه ایدرگه کیراك. ایندی شول بیچاره قاضی‌نی حانی ایدرگه کیراك؟... شول شول

یازوچی‌لرغه قاراگز: معاش‌لری اونبش تنکه، یخشی‌لری ۲۵-۳۰ تنکه، یازوغه یخشی کشی‌لر برده کیلمای‌لر، همه‌سی ایسروك اوستالی

برلان برابر یغلوب یاته، برکامز یازارغه لازم بولغانده، اوزك باروب اوستالنی توتب تورارغه کیراك.

مفتی‌گه بز بو حال‌لرنی سویلاسك، مفتی حضرت ایته: من مونی مینیستردن صورادم، بیرمی‌لردی.

صابرانیه زاکوننك غوبیرنسکی محکمه‌لر برلان بردرجه‌ده‌کورینه‌در، غوبیرنسکی محکمه‌لرگه حکومت یوز منك تنکه بلکه دخی آرتق مصرف توته، بزنك صابرانیه‌نك مصارف سنویه‌سی همه‌سی ایچون حکومت‌بش منك تنکه توتمای. شولای بولغاچ نیچوك بو حالنی اصلاح ایدرگه کیراك بزده اوز درجه‌مزده ملت‌که خدمت قیلورغه اجتهاد قیلامز. لکن مونه شهادتنامه آلغان کشی‌لرنك حق وپراوه‌لری، ایسکی‌چه امام خطیب مدرس‌لك گه قدر میدان‌لری وار، لکن معلم‌لرنك پراوه‌لرنی تعیین ایتمك لازمدر. حاضرگه بو مسئله دیدیکمز کبی معلم‌لرنك اوز انصاف‌لرینه قالوب توراد‌ر.

دیدم: قاضی حضرت بو برسییز دیگان سوز بار، مفتی حضرت ملالرنی چاقروب، سییز قیله دیگان سوزلر غزیت‌لرده گوروندی، شولار نیندی سوز؟ بو خصوصده مفتی‌نك فکری نیچوك، سزنك اوز فکرگزده نیچوك؟

بو خصوصده مفتی حضرت‌نك‌ده بزنك‌ده فکرمز سییزدن فائده بولور دیب بیلمای‌مز، هم مفتی حضرت سییز قیلورغه وعده بیرگن یوق دیب بیلامز. زیرا مفتی حضرت اوز فکرینه خلاف بولغان بر ایشکه وعده بیرمز. اماصدری مقصود اوزفکرنی مفتی‌گه اسنادقیلنوب سویلاسه‌بیلمایمن.

— مفتی حضرت سییز قیلسه کیمنی چاقرورغه کیراك؟ اوزی فلان‌لرنی فلان‌لرنی دیب تعیین قیلوب چاقرسه، آنکا خلق رضا بولمای، هر کیم ایته، اول سز ایته‌سز: مفتی اوزینه موافق کشی‌لرنی چاقردی دیب، هم ایتورگه یول بار، بو یول بولغان سییزگه ملت مجلسی دیب بولمای، هم آلارنك قرارلرینه، ملت‌نك احتیاجی دیب بولمای ملت‌نك فکری دیب بولمای. اگرمفتی حضرت خلق‌غه یازسه، اوزگز صایلاب یبارگز

[illegible] фондов Российской Национальной библиотеки

دیسه، خلق نیچوك صایلارغه کراك؟ کیملارنی صایلارغه‌ده کیراك؟ شونڭ ایچون من اوزم فکر قیلامن: مفتی حضرت هیچ کمگه شوندای سوز سویلامز.

شونی‌ده اویلارغه کیراك؟ حاضرگه قدر نیچه ندوه‌لر بولدی حتی حکومتنڭ رخصتی برلان رسما بر ندوه قیلدگز، شول ندوه‌لردن نیندی فایده بولدی؟ هم قایه کیتدی؟. سزنڭ شوندای حاللرگزده بـار. مسلمانلر اتفاقی، سزنڭ بیو ولرگزنی ایشلادی؟ هیچ نرسه یوق بیت، شولارنی اویلاب ملاحظه قیلماینچه سوز سویلایسز بیلمام سز قاضیلرنی هیبلای‌سز، لکن اوزگزده‌ده کوب ایش یوق دیب بیله‌من.

دیدم (قاضی حضرت بزبر آدم اما صابرانیه بر محکمهٔ رسمیه، آندن سویلانگان‌سوز آلطی میلیون‌مسلمان‌سوزی‌کبی‌در. بر کشی‌نڭ اهمیتی باشقه، شونڭ ایچون خلق صابرانیه‌دن امید قیله‌در.

قاضی: صابرانیه بـواشکه شول وقت کیریشور، قاچان ملت بو بزنڭ صابرانیه‌مز دیسه، حاضرده اوزگزگه معلوم ملت صابرانیه‌غه کمال امنیت‌سز کوز برلان قارایدر.

یاکه صابرانیه‌غه حکومت قوشسه، شول وقت صابرانیه سییزده اشـلار همه‌سنی اشـلار، لکن اول وقت ندوه‌نڭ روحی باشقه بولور.

اوفاده بولندیغم اثناده قاضی حضرتلار ایله آرامزده جریان ایدن مذاکره‌دن بری (معلومات) ژورنالی خصوصنده ایدی.

«معلومات» هر نه قدر محکمهٔ شرعیه اسمندن انتشار ایتسه‌ده رسمی بر ژورنال اولمیوب، عادی تجارت نیتی ایله باشلانمش بر اش ایکان. مفتی بو ژورنالنی یخشی قیلوب چیغارورغه هم اویلاغـان، بر زمانلر اوزینه مخصوص تیپوغرافیه آچارغه هم فکر قیلوب، بایلاردن آقچه‌ده صوراب آلغان، پتربوردن بایزیدوفلرنڭ ایسکی ماشینه‌لرنی ایسکی حرفلارنی هم آلوب آلارنڭ کوڭلنی هم تـابقان، آخرکار بولارنڭ همه‌سندن توبه قیلوب، نبرك ماشینه‌لرنی اورنبور حسینف کریموفلر شرکتنه فاتحه قیلدیرغان. «معلومات» ژورنالی

Из фондов Российской национальной библиотеки

حسینفی‌لر مطبعه‌سنده باصلوب دوام ایتمك فکرنده ایمش. لکن بو صوك وقت‌لرده «معلومات»نك دخی دوامی ظنی قیل وقال‌لره دوچار اولب، هر طرفدن (معلومات)نك جنازه‌سینه تدارك لزومی خصوصی مکتوبلر ایله اشعار اولنمقده ایمش. حتی بعضا مفتی اسمنه آنانیمنای مکتوب‌لرده کاورمش. وبعض‌لریده اوفیدن کیدوب کبلسه کیرك. خلاصه معلومات‌نك جنازه‌سینه منتظر آدم‌لر وارمش.

ایشته بوده بزم ملتمزنك سؤ تجلی وبدبختلگیدر. بو کبی مفتی‌لر وبایلار آراسنده اولان غزیته‌لرده دوام ایتمزسه، صوگره باشقه‌لرغه اوپکه قیلاجق یولده قالمیدر.

„معلومات“نك قاپانمه‌سی یخشی بر حوادث دگلدر، دوامنی قلبا آرزو اینمکده‌یز. اگر صاحب‌لری دخی (معلومات)نك دوامنی آرزو ایدرلرسه، «معلوماتنی» رسمی ژورنال شکلنه ادخال ایدوب، مطلقا حوادث رسمیه درج ایدرگه کبرا کدر وهر محله‌گه برنسخه‌سنی جبرا التزام ایدرگه کیره‌ك. حقی ایکی تنکه اولورسه، هیچ شبهه‌سز هر ملا جبرا آلورسه، آلطی مك محله ۱۲ مك تنکه اولور. خارجدن آلوچی‌لرغه اوچ تنکه اولورسه، هیچ شبهه‌سز یدی سکز یوز خارجدن آلوچی‌لر بولور، مجموعی ۱۳ مك تنکه واردات ایله بر ژورنال راحت راحت دوام ایدر.

صابرانیه اوزینك سیرکولاری ایچون سنه‌ده مك تنکه بیرسه، شول طریقه بر „معلومات“نی حمایه ایده بیلور.

بن ۲۴ نچی چیسله‌ده اوفیدن حرکت ایتدم، واغونده ایکنچی موقعده بر فرانسوز یانینه دوغری کلدم، فرانسوزنك روسچه بیلدکلرنی بنم فرانسوزچه بیلدکلریمه قوشب آنك اوستینه فرانسوزنك قولنده‌غی برلغت کتابن علاوه ایدوب، شولارنك مجموعندن بر تل‌یاصاب بعض شیلار تحصیل ایتدك.

فرانسوز بگا دیدی: سز تاتار. دیدم: البته بز تاتار. دیدی: نه اوچون سزده فقرا کوب؟ دیدم. خلق جاهل شونك ایچون.

دیدی: تاتار، ترك بر نسل بولورغه کیره‌ك، همه‌سی تورانی، فقط بیلمام نه ایچوندر؛ عثمانلی ترك‌لری چوق تمیز پاکیزه ونزاکت‌لی درلر، اما سزنك تاتار همه کیرلی پیس‌در، من ترکیه‌ده کوردم؛ حمال آرابا‌جی‌لرنك همه کیوملری بم بیاض اولیبور. دیدم: آنلرده کورلگان تمیزلیك، نظافت اسلامیت اثری‌در، روسیه‌ده بولسه بو اثر کوروله‌مز، زیرا بوراده اسلامیت اوزی پاصلانمش، عال طبیعیسی تبدل ایتمش شوندن آرتق بر شی آڭلاتمق ممکن اولمادی.

صوڭره بنم آرقداشم فرانسوز بڭا صوردی: ترکیه خلق آغزنك چوق کیری قالمش بر ملت ایدی، هر کس ظن ایدردی ترکیه ایچون عالم انسانیته بر دها قاتلمق اوله‌مز، بوندن صوڭره آوروپانی وحشت‌دن تمیزلمك ایچون ترکیه حکومتنی اورنه‌دن کلیا قالدیرمق لازم دیرلردی. حالبوکه ترکلر همه بر آغزدن حرکت ایتدیلار، تصوری ممکن اولمیان بر ایش ایشلادیلار، بو قدر آز بر زمانده شول بیوك بر ریفارماسیون تواریخده کورولمامشدر.

دیدم: بقالم دها بلغاریه مسئله‌سی تمام اولمدی، ماکیدونیه مسئله‌سی ایچندن احتمال تکرار شرق مسئله‌سی چیقار. دیدی: بلغاریه مسئله‌سی بیوك بر مسئله دگلدر، بو مسئله‌ده دخی ترکلر کمال مهارت ایله معامله ایتدیلر، بوندن صوڭره شرق مسئله‌سی ایچون پانیجیه اوقولسه‌ده اولور. بن سزه شونی دیمك استرم: نه ایچون سزنك روسیه‌ده تبدلات اولامادی؟

دیدم: بزده تبدلات اولدی. دوما اولدی. ادارهٔ مشروطه اولدی دیدی: یوق! یوق! بونلاردن هیچ بری اولمدی اولمدی اولمدی. (اولمدی دیگان سوزنی کتابندن قاراب سویلادی) روسیه‌ده خلق کوب ایناروديس‌لر نادان دیدی.

بزم فرانسوز آرقداشمز تل بیلماسه‌ده بیك کوب سویلای، پویزنك استانسه‌غه کیلوب توقتاوینه اون مینوت اون بش مینوت توقتاوینه اوچ مرتبه زڤانوك، ایکی‌مرتبه سویستوك دیده کوله.

من دیدم: آدم قالماسون دیب احتیاط قیلەدر. دیدی: یوق خلق همه سی یوقلاغان شونکا اویاته. دیده کوله! بر وقت بر استانسەدە بن اویومشم، بنم تکلفسز فرانسوز آرقداشم بنی اویانوب دیدی: تور اوچ زڤانوك بولدی تور! اوزی کوله.

شول طریقه بز یولدە فرانسوز ایله لطیفه قیلوب ایکیمز بر کوپیدە کلمکدە ایدك، زلاناوستە یانمزغه بر کشی اوتوردی، کنج آدم کوب یخشی ملایم آدم ایکان، بنم فرانسوزچه بیلمگاننی کوروب، آرامزغه اوچونچی تل برلان ترجمان بولدی. مسافرمز نیمج تلی روس تلی بیلیبور، ایسکی آرقداشمز آوروپا تللرینك همەسنی بیلیبور، شول طریقەبز بر واغونده بر کوپیدە اوچ تورلی تل برلان تکلم ایتمکه باشلادق، بزم فرانسوز بندن صوریبور: روس مکتبلرندە تاتارلر کوبمه؟ بن دیدم: میلونغه بر بار. بونکا بیك کولدی. دیدی: نه ایچون تاتارلر روس مکتبنه کیرمزلر؟ دیدم بزنك تاتار ملتی آبروسینیەدن قورقارلر دیدی: اوز مکتبلر گز کوبمه؟ دیدم: ابتدائی مکتبلرمز کوب، آندن یوقارسی یوق. دیدی نیچه غراموتنای بار؟ دیدم: فرق اولور. دیدی: براڤه روسلادن اوزدرمشسز.

دیدی: دوماده تاتاردن نیچه اعضا وار؟ دیدم: سکز. بونکا چوق تعجب ایتدی، ایکی میلیونغه بر کشی، آ! دیب دیزینی صوقدی. بزم آرقداشمز کوب لطیفەلی کشی ایکن، شوندای عالم کشی ایلەسویلاشکان چاقدە بنم جهالتم استفادەیه مانع اولدی. معمافیه بندخی بتون بوش قالمایم دیب ترجمان واسطەسیلەفرانسوزدن صوردم: نه ایچون سزنك فرانسوزلر الجزایر مسلمانلرینه بیك وجدانسز معامله ایدیبورلر؟ سزنك کبی مدنی آبرازڤاننای ملتلره بوقدر وجدانسزلق، بو مملکتنك امور داخلیەسینه قارشمق یخشی دگل. دیدیکمده بنکا جوابا دیدی: بو فرانسه حکومتی‌نك پالیتیقەسی، بوکا خلق رضا دگل: فاس مسئلەسندە ملتنك فکری مختلف دیدی.

Из фондов Российской национальной библиотеки

دیدم: ملت رضا بولماسه، نـه ایچون ملت مجلسیدن پرانستوا اینمزلر؟ شوکا بزم فرانسوز آرقداشمزنك کیفی بوزولدی.

بن دیدم: مدنیت ماسکه‌در. آوروپالیلرنك قولنده مدنیت آلت ظلم‌در. شوندن صوك فرانسوز برلان کوب سویـلاشرگه دوغری کیلمدی. اوراده بن یاتمشدم. کاندوکتورنك چیلابی! دیگان سوزینه اویاندم. چیلابی‌گه تمام سحر وقتنده کلدك، بزم صوکره‌دن کتتی آرقداشمز بنکا دیدی: سز قالاغه یالـگز بارماگز، بو اراده چـیلابی بیك نچار، هر کون آدم اوتره‌لر، کیچه کوندز ساعت طوقزده بر آدمنی تالادیلر، شهر ایچنده آطـدیـلار، تونـله ؤاکزال برلان شهر آراسی بیك خوفلی، نه چاره شهرگه بارورغه کیراك، سحر وقتی، استر ایسته‌مز یالـگز کیتدم، لکن الحمدلله بزگه برشی تصادف ایتمدی. لکن بزدن صوکره تاك آلتنده دخی بر قضا اولدیغی ایکنچی کونی معلوم بولدی.

۳۶ نچی سنتابرده چیلابی شهرنده بولندم. چیلابی‌نك مدرسه‌سی وکتب خانه‌سی فوق‌العاده کوزلدر. چیلابی خلقی نیچه ییل‌لر ایسکی ملالری برلان نزاع قیلوب، بو مدرسه‌لرنك میدانه کلمه‌سینه موفق اولمشلردی. مکتب‌ده اوچ معلم وار برده مدرس منیر افندی کنج مدرسلرمز آراسنده کوزه توتدیغمز یکت‌لرنك برنچیسی‌در. انشاءالله چیلابی واطرافنی احیا ایدر امیدنده بز هر کسه معلوم‌درکه: چیلابی اطرافنده مسلمان قریه‌لری کوب، مدرسه‌لر آز، البته! البته! منیر افندی بوراده اوچ بش سنه صوکره ایك برنچی مدرس‌لردن اوله‌جغی ماءمولدر. خصوصا مدرسه‌لرنك اداره‌سی علییف‌لر طرفندن مکمل صورتده تاءمین اولنمشدر.

چیلابی‌نك کتب خانه‌سی رسمی اولوب روسلر ومسلمان‌لر ایچون هر زمان آچقدر، ذاتا اصل مسلمان کتب خانه‌سیدر، کتب خانه‌ده هر زمان روسلار وار مسلمانلارده اولورمش، فقط کوبراك یاش‌لر بولنورمش.

قزلیار - پیتروپاولسکی سیبریه‌نك بر مرکزی اولوب اوتوز بك قدر نفوسی حاوی اوله‌رق قسم اعظمنی اسلام اولدیغندن همان

Из фондов Российской национальной библиотеки

اسلام شهری کبی‌در. بو شهر شهیر تجارت مرکزی اولوب، بخارا وماوراءالنهردن کلمش تجارلره مخصوص میناونای اسمنده سودا خانه‌سی وار، حالااهل ثروت ایچون گوزل برموقع، گوزل تجارتلر اولور. سیبریه‌ده ساکن مسلمانلرنڭ رهبرلری اولاچق آدملارهمان قزلیار خلقی‌در دیوساك جائز اولور.

قزلیار، یقین زمانلرده بنا اولنمش برشهراولدیغندن، اهالیسی اصل‌یرلی‌اهالی اولمیوب، روسیه‌نڭ هرطرفندن تجمع ایتمش آدملاردر: قزان، قاسم خان، پنزه، تامبوف، اوفا کبی یرلردن کلمشلرده، قزلیارده یرلاشب بوراده اوزلرینه مخصوص برلسان تشکیل ایدرك قزلیار خلقی اولمشلردر.

قزلیارده بعض صحرا اهلی قازاق وچالا قازاقلر دخی اولدیغی کبی تجارت ایله مشغول شهر خلقی دخی واردر.

مجموع اهل‌اسلام آلطی محله‌اولوب، آلطی مسجد وآلطی مدرسه، شهرنڭ مرکزنی اشغال ایدر. قزلیارده اهل ثروت آزدگلدر، تجاران معتبران آراسنده نیری یاری، ایت مای وحیوانات‌ایله سودافیلوچی‌لر اولدیغی کبی مسکاو مالی برلان دخی آلیش بیرش قیلوچی‌لرده بار، فقط بونلار اول قدر کوب بولماسه کیراك. الڭ بیوك کارخانه مرادف وشرکاسی‌نڭ کروپچانکه دکرمنی‌در. شهر داخلنده ایڭ عالی ایڭ جسیم بنا، مجددا تاسیس اولنمش، بیش قاتلی، غایت بیوك بر بنا اولوب، یکاسیسیم ماشینه‌لر ایله ترتیب وتنظیم اولنه‌رق، ایلکتریق ضیالریله تنویر اولنمشدر. بلکه سیبیریه‌ده دخی نظیری آز بولنور بیوك بر دکرمن‌در.

سیبریه‌ده بویله بیوك ایشلارنڭ مسلمانلرالنده بولنمه‌سی شایان شکران وافتخاردر. بزنڭ قزلیار مسلمانلری ثروتلرینه کوره اقتدارلری دائره‌سنده دین مبین اسلامغه دخی خدمت ایتمکدن کیری قالمیورلر:

مرادف تومینفلر کندیلارینڭ ملك خاصلری برخانه‌ده، برقاچ

Из фондов Российской национальной библиотеки

سنه‌لردن بیرو مخصوص معلم‌لر ایله، آلتمش یتمش قدر صبیان تعلیم ایتمکده ایدیلار. بو کوره شول خانه‌لرنی مکتب منفعتنه وقف ایده‌رك، مکتب‌کده دوام وبقاسنی تامین ایده‌رك حکومت‌دن رسما مساعده دخی استحصال ایتمشلاردر.

بو مکتب‌نك جمیع مصارفنی ومعلم‌لر معاشنی وهر نوع زحمت ومشقت‌لریله‌اوزلرینك کیسه‌ء حمیت‌لرندن تاءمین وتاءیید ایتمشلردر.

بوندن ماعدا محمدجان‌حاجی دولت کیلدییف وبرادری دخی اوز محله‌لرنده غایت جسیم بر مدرسه محلیه کشاد ایده‌رك یوزی متجاوز صبیان مسلمین‌نك تعلیم وتربیه‌سنی تاءمین‌ایتمشدر. دولت کیلدییف جنابلری دخی بو مدرسه‌نك اداره‌سنی مکمل وقف‌لر ایله تاءمین وتأبیدر ایلمشدر.

وقف‌لری: ابتدا غایت گوزل طاشدن بنا اولنمش اون دکان‌هر بری سنه‌ده‌اقل ایکی یوز روبله کیرادن واردات کتوره‌جکدر. بوندن ماعدا مدرسه‌نك اوزینه مخصوص بر دکانی واردر که بقالیه ایله تجارت ایدر، بقالیه‌سی دخی مدرسه‌گه عائد اولوب، واردات صافیه‌سی مسجد مدرسه فائده‌سینه صرف اولنه‌چقدر.

بو کبی عالی همت‌لر، ملتمزنك استقبالده ترقی وتعالیسنه بیوك امیدلر ویره‌جکی شبهه‌سزدر. بو مدرسه‌ده اصول صوتیه‌ده تجربه‌لری کامل ومکمل ایکی معلم وبرده عربیات معلمی‌اولوب بونلار کمال اهتمام ایله صبیان مسلمین‌نك تعلیم وتربیه‌لرینه دقت ایتمکده‌لردر. بونلارنك نظارتنی‌ده محله‌ء مذکوره مدرسی حافظ افندی عبدالرشیدوف جنابلری التزام ایده‌رك اوزلری کامل اخلاص برلان اوقوتمقده‌درلر.

وبونلاردن باشقه دخی شهر داخلنده عالی مکتب‌لر مجددا بنا اولنمشدر هرنه قدر آنلارده شیمدیلك اصول تعلیم ترتیب که قویولمامش وبعض‌لری حالابتونلای بوش قاپانمش‌لر ایسه‌ده، مادام که بوقدر صرف همت اولنمش بوقدر جسیم بنالر بر کوره میدانه کتورولمشدر، انشاءالله بومبارك کون‌لر حرمتنه اول مدرسه‌لرگه دخی مستحق مدرس‌لر

جلب اولنور. آنلارده دخی اصول تدریس وتعلیم ترتیب که وضع اولنورده، مکمل صورتده ملته خدمت ایدرلر. بای‌لر اوزلرینڭ وظیفه‌لرنی ایفا ایتمشلر وایتمکده‌لردر. ایندی علما یاکه ملالرمزده اوز وظیفه‌لرینه اهتمام ایدرلرسه، مکتب ومدرسه‌لرنی قولغه آلوب، معلم‌لر تعیین ایده‌رك سعی وغیرت ایدرلرسه، باذن الله خلقمز خواب غفلت‌دن ایقاض اولنورلر، اول زمان ملتمزنڭ استقبالی‌ده تامین اولنوردی. آه بزنڭ امام‌لرمز اکثریت ایله اهمال ایده‌رك. اوزلریده مباشرت ایتمیدر، مباشرت ایدنلرگه دخی یول ویرمیدر. والا قزلیار کبی برشهرده، اول قدر عالی مدرسه‌لر بوش تورورلرمی ایدی. مدرسه تربیه‌سینه اوزلرینڭ حوصله‌وهوس‌لری اولمزسه، هوس وافنداری اولان‌لرغه مدرسه‌لرنی آچیق قویسه‌لر اوله‌زمی ایدی.

بز کمال امنیت ایله امید ایدرزکه: انشاءالله شول مدرسه‌لرمز، شول قدر عالی بنالر بوش قالمزلر. بای‌لر وملالر همه‌سی بربولوب یکدیکرنی قوللایه‌رق همت وغیرت ایدرلر.

قزلیار خلقنده حمیت دینیه اولدیغنی کورمك ایچون انصافدن بشقه هیچ نرسه لازم دگل..

قزلیارنڭ اولوغ آقصقالی یورت آغاسی، بلکه بتون سبیریه مملکتنده بولغان مسلمان‌لرنڭ کوز توتقان کشی‌سی محمدجان حاجی دولت کیلدییف جنابلاریدر. بوآدم میلیونیر دگل، فابریقانت دگل، بلکه قزلیار تجارندن بری وباب تجارتده بر معتبر آدمدر.

بو ذات محترم بوندن ایکی اوچ سنه مقدم محله‌سنده اولان مسجدکه برمقدار علاوه ایله، اقل اون مڭ‌صوم‌لق بر تعمیر ایتمشدی، بوندن ایکی سنه مقدم غایت جسیم بر مکتب ومدرسه بنا ایتدی. مکتبی بولسه بش سنه‌در اصول صوتیه ایله تعلیم ایتمکده، معلم‌لرنڭ معاش‌لری ماه بماه ویرلمکده، مدرسه ایچون دخی بر مقتدر مدرس کلمك اوزره‌در.

شیمدی بو ذات محترم شول مکتب ومدرسه‌سنی تامین ایتمك

Изфонды Российской национальной библиотеки

ایچون غایت مکمل طاشدن اون عدد دکان بنا ایتدی، دکانلردن هر بری سنه‌ده مقرر ایکی یوز روبله کیرا کتوره‌جك، دیمك‌که دکانلردن سنه‌وی ایکی بنك روبله واردات اولاچقدر.

بوندن ماعدا مدرسه فائده‌سی ایچون خصوصی بر بقالیه تجارتی آچمشدر. بو دکانده اولان تجارتنك واردات صافیه‌سی هر نه قدر حاصل اولورسه، شول مدرسه فائده‌سینه اوله‌جقدر. بو دکان تجارتی‌نك سرمایه‌سیده شول مدرسه‌گه وقفدر.

شول چاقده بو ذات محترمدن، شوندن آرتق نی طلب ایدرگه کیراك.

اگر محله خلقی بونکا رضا بولماسه، بو کفران نعمت اولمزمی؟ ملت ایچنده بویله اهل خیراتنك خدمتی تقدیر اولنمزسه، بلکه بالعکس شو صورتله ملته خدمت ایدن آدملر ادبیات صحیفه‌سنك انواع افترا وبهتانلر ایله تحقیر اولنورسه، بونك ایله برابر اوزمز ملیت دعواسنده‌بولنورساق، صوکره‌عملمزی فکرمزه نصل تطبیق‌ایدرز؟

ایشته شو حالده بن اوز طرفمدن تشکر ایله برابر جناب‌دولت کیلدییف‌نك خدمتنی تقدیر بعدنده ملت اسلامیه نامنه خصوصی‌تشکر ایدرم. هیچ شبهه‌سز محمدجان حاجی افندینك، بو خدمتی شایان تقدیس وتبریك‌در.

بوندن ماعدا تومینف مرادفلر مکتبی‌دخی غایت گوزل یتمش سکسان قدر اهل اسلام اولادی مکمل صورتده تعلیم اولنمقده‌در، بونلار آراسنده بر قسم اعظمی ایتام، همه‌سی مجانا تربیه اولنیور.

شو آدملار دخی قزلر مکتبی تربیه ایدییورلر، شول طریقه اقتدارلری دائره‌سنده سعی وغیرت ایدرلرسه، البته بونکا مقابل ملتنك وظیفه‌سی شکرانه ایتمك‌در.

اما کینه شول‌قزلیار بلده‌سنده نور محمد افندی‌زبیروف جنابلری دخی کندی کیسهٔ حمیتندن ایکی عدد عالی مدرسه بنا ایتمش، وشول ایکی مدرسه‌نك بقاسنی تأمین ایتمك ایچون‌اون مك تنکه قدر آقچه

صرف ایدوب، سکز دکان بنا هم وقف ایتمشدر.

فقط مع التأسف، بو کشی‌نڭ مدرسه‌سنده بو معلم یوق، بلکه مدرسه‌لر هر ایکیسی قاپالی، ایچنده بر آدم یوقدر ایشته بو ایسه حقیقة شایان تأسف وخسراندر. البته بونڭ ایچون هیچ کیم نور محمد آغاینی عیب ایتمز، نور محمد اوزینڭ اقتداری دائره‌سنده اوز وظیفه‌سنی ادا قیلغان.

ایندی بو مدرسه‌لرنڭ تعلیم وتربیه‌سی خصوصنه، بر آز ملالرده حرکت ایدرگه کرک، اوزلری تعلیم وتدریس التزام ایتمزلرسه، تل ایله یاردم ایدوب، شونده بوش یورگان یاکه مدرسه تابمای یورگان مدرسلرنی قویارغه کیراک، یاکه خارجدن معلم ومدرس کتورمه‌سینه دلالت ایدرگه کیراک ومحله خلقی دخی بونگا یاردم ایدرگه کیراک، شول طریقه هر مسلمان اوزینڭ حالی کیلگان قدر اسلامیته خدمت ایدرگه کیراک ایدی، لکن نه چاره بزنڭ سؤ حظمز، وسؤ اخلاقمز بو چوق شیلاره مانع اولوب، المزه موجود نعمتنڭ شکرانه‌سنی ایفا ایتمکده، یاکه ما خلق لاجله‌سینه صرف ایتمکده قصور ایدیورز، بوکبی حاللر، انسانی بر چوق شیلر ملاحظه‌سینه مجبور ایدیور. بعض آدملر صاغمق ایچون صغر بوله‌میور، وبعضلرده موجود صغرنی صاغه‌میور وبعض آخرلرمزده حاضر صاغلمش سوتنی ایچه‌میورز. مدرسه‌وار، وقفی وار آدمی یوق هر کس دیبورکه بگانه لازم.

بنم فکرمه شو کلیور: بزده من القدیم وسوسهٔ شیطان سوزی وار، شو وسوسه بزلره عادتا بر طبیعت اولمش، ایکی آدم بربرگه کیلوب حال احوال صورمق تعاطی افکار ایتمک، بریمز آخرنڭ حالنی یوقلامق، لازم، وهر مستحق‌نڭ حقنی ویرمک الزم ایکن، مستحق آغایده اوزینڭ استحقاقنی یرینه صرف ایده‌میوب، خارجدن اوفکه وناز ایله وقتنی ضایع ایدیور. ومحق افندیده، هیچ نرسه‌نی تحقیق ایتمیوب، مفتاح میشر سوزی برلان مغرور بولوب، همان غیبت بزانینه قابقاچ یاکه نمیمت تابه‌سینه توتقاچ اولیبورده، اوز عقلنی اوزی

Из фондов Российской национальной библиотеки

اورنینه صرف ایده‌میور، ایل آغاسی بولا تورغان یکت‌لر، همه وسوسهٔ شیطانه اسیر اولوب، تمام‌لق ایله تاماق طویدیروب یوروچی‌لرنك کسافتی قرآن ایله ثابت بولغان اخونمزی میدانغه قویماغه مانع اولیبور.

عجایب بر حالدر، بزنك تاتارده عموما دیه‌جك درجه‌ده تمام‌لر سوزی معتبر ومقبولدر. نی قدر عقللی یکت‌لر، علم ومعرفت‌لریده وار، لکن شول تمام سوزنی تفریق ایده‌میور. بر تمام راحت‌له‌نوب ایکی یاق‌نك قویماغنی آشای، نعوذ بالله بو بیوك بر فتنه، امیدسز بر ابتلادر. شول قدر معرفتلی یکت‌لرمز، تاماغنی طویدیرمق‌دن عاجز بر تمام سوزینه اعتبار ایدییور. شونك برلان نی قدر مللی ایشلارمز کیری قالیور، نه قدر مکتب ومدرسه‌لرمز استفاده‌دن محروم اولیور. مؤمن‌لر آراسنده شرعا ذمه‌مزده واجب بولغان صلهٔ رحم منقطع اولیور. عجب! حقیقة عجب! بزلر نه ایچون بو قدر احمق بولدق؟ الله سبحانه وتعالی طرفندن دین مبین اسلامنی تبلیغ ایچون کوندرلمش حق پیغمبر، محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم: مؤمن قرندش‌گزگه اوچ کوندن زیاده کینه توتماگز، اگر اوچ کوندن آرتق کینه توتارسه‌گز قیلغان عبادت‌لرگز ضایع بولور دیب نیچه حدیث پیغمبری سویلاب تورسه‌ده. بز پیغمبر سوزینه قولاق بیرمای، منهاج میشر سوزی برلان عمل قیله‌مز. اویات ایماسمه! الله تعالی جمله‌مزگه انصاف بیرسون. شریعتمز تمامنی اویگه کرتورگه قوشمای، بز تورگه اوتورتوب چای ایچره‌مز، مونه شونك ایچون بزنك اشلر برده آلغه بارمای. برمز خیرات قیلسه، ایکنچی‌مز غیبت قیله. علمامزنك عامه‌دن، بایلارمزنك دولتندن فائده‌لنورغه حالمز کیلمای.

ایندی خدا اوزی حالمزنی اصلاح ایدوب، بصیرت کوزلرمزی آچسون ملالرمزغه انصاف بیرسون آمین آمین. اصحاب حمیت‌نك همتنی خدای تعالی زیاده قیلوب، مدرسه‌لری صالا بیرسون وقف‌لرنی قله بیرسون، بر زمان کلور، آدمده بولنور علماده انصاف ایدرلر. الامور مرهونة باوقاتها.

سیبریه یولی‌نڭ یراقلغی استراسته‌مز ۋاغونده بارغان کشی‌لرنی برنی آخرگه سویلاشورگه صوراشورغه مجبور قیله‌در، اوزاق سفر، بر یرده اوتورمق ایله آدمگه ملال ویروب، سویلارگه سویله‌شرگه آرقداش ازلارگه انسان طبعا مجبور اولیور.

ایشته اومسکی ایله تومسکی آراسنده کیتمکده ایکن، بڭاموازی، آرا یرده بو قاپو ایله گنه پرده‌لنمش بر کوپی بار ایدی، بنم یانمده هیچ کیم یوق اومسکی‌دن آلوب چیقغان غزته‌لرنڭ همه‌سنی اوقوب، جان صقندی سندن اعلان‌لرینه قدر کوزدن کیچروب، بشقه بر ایش بولمغاچ اوزم‌نڭ دائمی رفیقم اولان کلام قدیمی تکرار ایتمکده ایدم، بیلمام نه اولدی، ایکی آراده بولغان قاپو بردن آچلدی، باقدم اوراده بر آدم آغزنده غایت قالون سیغاره، تمام بڭا قارشی اوتورمش، قاپو آچلدیغی کبی بنم کورشم بڭا دیدی: «ظن ایدرم قاپو بنم قلبمده اولان خاطره‌می حس ایتدی: بن همان دوشنمکده ایدم، عجبا بو کورشم کیمدر ونه اوقیور؟ ونه کبی لساندر، دیرکن قاپو آچلدی؛ عفو ایدرسز، رجا ایدرم، سز بویله تیزلک ایله ازبردن نه اوقیورسز، قولگزده کتاب فلان هیچ یوق، بن بو قاپو تیشگندن دقت ایتدم، رجا ایدرم،قاپونڭ آچلمه‌سی ایچون اصلا بر تشبث‌ده بولنمه‌دم، فقط تصادفی ظن ایدرم، قاپوده لایقیله بیکتلمامش؛ یول‌نڭ صارصمه‌سندن کندی کندینه آچلدی» دیدم: ذاتابنده قاپو آرقاسنده کیم اولدیغنی،بو خوش سیغاره رایحه‌سی نره‌دن کلدیکنی دوشنمکده ایدوم.

دیدی: آمان سیغاره‌تقدیم ایده‌یم قبول ایدرمی‌سز؟ دیه کسه‌سندن تاباقه‌سنی چیغاردی. کمال نزاکتله تقدیم ایتدی.

دیدم: مع التاءسف بزم رمضاندر، بزه هر شی قطعیا ممنوعدر، یوقسه عادتم اولماسه‌ده بویله اکرام گزی رد ایتمزدم.

دیدی: سز کیم اولیورسز؟ قنغی ملت‌دن سز؟

دیدم: تاتار.

Из фондов Российской национальной библиотеки

– تاتار! آ! چوق گوزل، اینتیریسنه، سز اصل ترك! بو ترکیه انقلابنه نصل باقییورسز؟ بو غزته‌لرده یازلمقده اولان شیلارنڭ همه‌سی حقیقت اوله بیلورمی؟

دیدم: بزم امور سیاسیه‌ده معلومانمز هیچ بو قدر، شونڭ ایچون بویله مسائل سیاسیه‌دن سوز سویلامکده معذورم

– ترکیه‌ده بولنمه‌دڭزمه؟ ترکلرده بو قدر استعـداد اولوب اولمدیغنی بر آز تجربه ایله بیلمزمی‌سز؟ ترکلر ایله معارفه‌ڭز یوقمه؟

دیدم: بنده‌نڭ تجربه‌سی اوزینڭ معلومات و ممارسه‌سی بولغان نرسه‌لرده اولور، بزم کبی مکتب تربیه‌سی کورمامش، خصوصا عـالم سیاستدن هیچ حظی اولمیان ملت محکومه‌نڭ، بو کبی دول معظمه دیپلوماتلرینڭ ذهنلرینی حیرته دوچار ایتمش مسئله‌ده سوز سویلامه‌سی عادتـا بر یه‌ورقه‌جی‌نڭ مجوهراتدن بحث ایتمه‌سی کبی اولمزمی؟. دیدی: سوزڭز دوغری، فقط ترکیه مسئله‌سینڭ اهمیتی، بلکه دها دوغریـسی بونڭ تاریخده مثلی سبقت ایتمامش بر وضعیتی، د گل سزنڭ کبی دوغریدن دوغری ترکیه‌ده رابطهٔ دینیه وملیه‌سی بولغان خلقنی، حتی بزنڭ کبك هیچ علاقه و مناسبتی بولمغان خلقنی هم اینتیریساۋ ایت ایتدردی. حتی کریستیان موژیك‌لر دخی صورای‌لر. بلغارلر نصلـدر؟ بزنـڭ قان قرندش‌لرمزدین قرندشلارمز دیب، بلغارلرنڭ حالندن خبردار اولمق استرلر، اوقومق یازمق بیلمز. ڤولص قه‌بارسه‌پیسردن صورار «نوکاك بولغاری ای‌تورکی نیۋ ایویوت»؟ سز شول قدرده بر اهمیت بیرمای‌سزمه؟ خصوصا من سزنی کورام. تاتارلرنڭ بیلگلی کشی‌لرندن دیب؛ برنچی کلاصده سز، یانگزده نیچـه تورلی غزیته گـز بار. خصوصا سلطـان عبدالحمید اوزنی یر یوزنده‌گی مسلمانلرنڭ خلیفه‌سی دیب حساب قیله‌در،

بزنڭ (لودزه)ده بر بای ترك بار هر زمان غزیته اوقی، سوز آراسنده بزنڭ مسلمان دورتیوز میلیون دیب افتخار قیله. اما سـز ترکیه‌نڭ شوندای حال‌لرنده دخی اهمیت بیرمای‌سز ایکن: سزنڭ بو حال‌گز گه تعجب ایتدم.

Из фондов Российской национальной библиотеки

دیدم: عفو ایدرز، سوزکزدن آکلاندی (سز لودزه) لی ایمش سز، اوسزنك سویلادیککز ترك دخی (لودزه) ده بولنبور، (لودزه) آوروپانك بر مرکزی‌در، احتمال بنده لودزه‌ده بولنه ایدم، بن دخی مسائل سیاسیه ایله اشتغال ایدردم وسزنك فکرکزه‌ده موافقت ایدردم، اما بن سیبریه‌لی بر تاتارمن، بزم مملکتمز گه پوسته هفته‌ده بر کره کلیور، پای‌تخت غزته‌لری بزگه کلنچه اون بش یکرمی کون کیچیور، شونك ایچون، نفس امورده مسئله نه قدر اهمیت‌لی بولسه‌ده، اکثر وقایع اولوب کیچدکدن صوکره بزگه خبری کلیور. بو کبی وقعه‌لر دگل، حتی یاپونیه محاربه‌سنی دخی، بزنك قریه خلقندن اکثری، اولوب کیچدکدن صوکره خبر آلدیلار. بزنك قریه‌لرگه یخشی معتبر غزیته‌لر بارمی‌لر، یا که یبارمی‌لر، شولای بولغاچ بزگه اویله سیاسی مسئله‌لرگه ذهن یورودرگه وقت‌ده یوق.

بزم کورشی دیدی: بن سزنك بو درجه‌ده تغافل کزه تعجب ایدرم. خصوصا بو کونگی ترکیه مسئله‌سی، مسئلهٔ شرقیه‌نك بر (قفلجم) اوچقونی‌در، مسئلهٔ شرقیه بولسه، مسلمانلرنك حیات سیاسیه‌سی مسئله‌سی دیمکدر، شو حالده سز اوزکزنك حیات وممات‌کزنی مساوی کورور کبی، بو مسئله‌گه بو قدر صغوق قان ایله قارامق‌کز، جزئی ملاحظه وفکره مالك اولانلر ایچون شایان حیرتدر.

بهمه حال سزنك بو سوزلرکز، بنم ایچون ماءمول خارجنده بر سوزلر اولوب، ترکیه انقلابنه قاراغانده دخی عجب‌راك کوروندی.

سز احتمال احتیاط یولنی توتمش سزدر، شو حالده بن شیمدی مجبور اولدم. رجا ایدرم؛ بنی خفیه‌لك ایله اتهام ایتمه کز. بن بویله بر یوز قارالغنی قبول ایده‌مم، بن تجار اوغلی تجارم، بونك ایله برابر بتون جهان ذهننی اشغال ایتمش ترکیه انقلابی وآوروپا حکومتلرینك‌ده ادب‌سزلك‌لری، بنم ذهمنی دخی اشغال ایتمکده‌در، البته هیچ شبهه ایده‌میه‌جکم، سز بندن اون‌قات زیاده دخی بو مسئله‌گه اهمیت ویره‌جك سز،

اما نه چاره... بهمه حال بنی، بلکه هر کسی حیرته دوچار ایدن، بوکون
شرق خلقنده کوردکمز ایکی شیدر: بری ترکیه‌نك بر حالدن ایکنچی
حالگه سرعت انتقالی، هیچ قان دوکمیوب، بر آدمنك بورنی قانامایچه
اوز سنه دوام ایتمش بر استبدادی، بو قدر آز وقتده تمام تمام حریته
تبدیل ایتمك، اوتوز قرق میلیون اهالینی بر آی ایچنده بر آغزه باقترمق،
بو خارق العاده بر قوت دیمکدر. بویله بر دور انقلاب وقایع تاریخیه‌دن
برنچی صحیفه‌نی اشغال ایده‌جکدر. ایکنچیسی‌ده پیرسیه عجمستان
وقعه‌سی، بوده شرقه مخصوص بر متانتدر، شاهنك شول قدر
انسانیتسزلکنه مقابل حریت طرفدارانینك ایکی سنه‌در مقاومت ایتمه‌سی
بوده خارق العاده بر حالاتدر. عجمستان حریت پرورانی نه قدر
تلفات ویردیلار. نه قدر مظالمه مقاومت ایتدیلار، حالا دوام ایدییورلر.
بو عجایب بر متانت عجایب بر ثباتدر.

دیدم: هر ایکی خصوصده بن سزنك فکرکزه تمام موافقت
ایده‌میه‌جکم، ترکیه‌نك دور انقلابی هر نه قدر سریع الانتقال بولسه‌ده.
بنم فکرمده بو یالکز حریت پروران همتیله میدانه کلمدی، بلکه
بو انقلابه خدمت ایتمکه (ره‌ویل) ملاقاتی سبب اولدی، روسیه آنکلیه
نوطه‌سی، ترکیه حکومتنی کنج ترکلر ایله برلشمکه مجبور ایتدی،
حکومت کنج ترکلر کامیتینی ایله برلشدیکی کبی، خصوصا سلطان
حمیدنك اوزی بالذات برلشمه‌که مجبور اولدیغی کبی، قان توکمکه
میدان قالمادی. بوکون کامیتیت حکومت اولدی، حکومت کامیتیت
اولدی. عجمستانده ایسه قان دوکلمه‌سینك دوامنه سبب: آنکلیه روسیه
مداخله‌سیدر. لاحق بولماسه، بو قانلر دوکلمز ایدی.

بزم کورشمز دیدی: سز هر نه قدر سیاست ایله اشتغال
ایتمکده هوسکز بولماسه‌ده، اوزکزگه کوره ملاحظه‌کز بار ایکن،
فقط بن ترکیه مسئله‌سینه دائما شرق مسئله‌سی نظری ایله باقدیغمدن
تیزمه کچمه، ترکیه بر محاربه قازانمدقچه، لایقیله اوز حیثیتنی محافظه
ایتمکه موفق اوله‌مز ظن ایدرم.

ИВ фондов Российской национальной библиотеки

دیدم: ترکیه یونان محاربه‌سنی کمال موفقیت ایله قازاندی، لکن حیثیتنی محافظه ایده‌مدی، بلکه ایندیرمدیلار، ترکیه بحق اوزنی آوروپالی‌لرغه تانته‌چق اولورسه، صلیب وقعه‌لری تکرر ایتمزمی؟

بزنڭ کورشی کولدی: یکرمنچی عصر مدنیتی دیه تکرار کولدی ها! ها! ها!

دیدم: مسلمانلر وحشی‌در، صلیب وقعه‌سنی بلکه‌بیك آرزو ایدرلر. فقط آوروپالی‌لر او درجه‌گه بارمزلر ظن ایدرم. بزم آرقداش دیدی: ٣ نچی اوکتابرده مسکاوده اوکتابریستلرنڭ جمعیتلری اولدی، غنیرال کامارووسکی، شامشوف‌لرنڭ شونده سویلاگان سوزلری یخشی دقت برلان ملاحظه اولنورسه، قلچ برلان بولماسه‌ده، فکر برلان صلیب وقعه‌سنی اویاته‌لر. دا! یکرمنچی عصر مدنیتندن هر نرسه‌نی کوتارگه ممکن! بز شول سوزلر برلان کیلگانده، بزنڭ پویزده توقتادی (قارادم «چولیم» استانسه‌سنده‌مز. بو وقتده آخشام یقین ایدی، بن واکزالغه توشب چایگه صو آلدم، بزم کورشی آشارغه توشدی. آرامزده خیلی انسیت پیدا اولدی. پویزد چولیمدن حرکت ایتدکدن صوکره بن افطار ایتدم. چای ایچمکده ایدم، بزم آرقداش بنم کوپیمه کردی. بو کره سیاستی براقدی، دین مسئله‌سندن سوز آچدی، دیدی: خدا نه ایچون بزه بویله آغر شیلاری تکلیف ایتمش عجبا! سز چای ایچه‌سز نیلارنی آشامای‌سز؟

دیدم: بن باغاصلوف فیلوسف دکلم، حکمتنی لایقیله تشریح ایده‌مم. بز کوندز صبح صادقدن غروبسکه‌قدر هیچ نرسه آشامایمز. چوق تعجب ایتدی بزنڭ روزه‌نڭ کیفیتنی بیلمزمش، هیچ نرسه آشامایمز دیگانگه حیران بولدی. یخشی معلوماتلی بر آدم ایکن، آرامزده بیك کوب سوزلر جریان ایتدی، تومسکی‌گه قدر برابر باردق؛ آراده بزنڭ سوزمزگه باشقه آدملارده مداخله ایتدیلر کوب یخشی صحبتلر اولدی، وقتیله همه‌سنی یازوب قارئین کرامغه عرض ایدرمن.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

بنم کورشی آرقداشمنڭدین ایله او قدر آلیش ویرشی اولمیوب، فقط اوزینڭ لوتیران مذهبنده تولد ایتمش اولدیغنی صوڭره لمصلحة کاتولیك مذهبنه کوچدیکنی سویلادی. صوڭره بڭا دیدی: بن سزنڭ اسلامیت حقنده هیچ معلوماتم یوق، رجا ایدرم بڭا اسلامیت حقنده بر آز معلومات ویروڭز، بر آدمه مسلمان اولمق ایچون ابتدانه لازمدر؟ بن شیمدی کاتولیك من، اگر بن مسلمانلغی قبول ایدەچك اولورسام: نه یاپەلی، کیمگه مراجعت ایتمەلی‌یم؟ اول آدم بڭا نه کبی معامله ایدەچك؟ دیدم: بزنڭ اسلامیت شول قدر ساده هیچ بر تورلی رسمی معامله یا که برتورلی تسیریمونیه‌گه حاجت یوق. بر آدم اوزی قلبندن خدانی بر دیب بیلسه تلی برلان شونی سویلەسه، قلبی برلان تصدیق قیلسه صوڭره خدا خلق‌غه توغری یولنی بیلدرمك ایچون پیغمبرلر یبارگان، هم شولار جملەسندن محمدده پیغمبر دیب بیلسه: شول کشی مسلمان بولەدر. آڭا فرمالنای هیچ نرسه لازم دگل؛ شریعت شول کشی‌نی مسلمان دیب حکم قیلەدر.

— آ نیچه خاتون آلورغه کیراك؟

دیدم: بیك عجب سوز، آخری سز مسخره قیلماقچی بولاسز؟

— زنهار عفو ایدوڭز: هیچ مسخره قیلمایم کامل اخلاصم برلان صورایمن زنهار عفو ایدوڭز.

دیدم: هیچ بر وقت هیچ بر دین خصوصا دین محمدی، هیچ کیمنڭ حیاتنه اجبارا مداخل ایتمز — خاتون مسئلەسی، انسان ایچون طبیعی بر حیات مسئلەسیدر. فقط زمان جاهلیت‌ده عربلرده کوب خاتون آلو بیك شایع بولغان، بر آدم اون، یکرمی خاتون نکاح ایتکان، دین اسلام شول عادتنی دورت‌که تنزیل قیلغان، دورت‌دن آرتوغنه رخصت یوق دیمشدر. یوقسه دورتنی واجب ولازم قیلغان یوق. برده آلما یا که برنی آل، اگر بر ضرورت بولسه خاتونڭ خسته بولسه یاکه بالا بولماسه، شونده‌ای بر ضرورت بولسه ایکی خاتون ممکن. لکن ایکی‌سنی برابر توتمق شرطی برلن،

حتی لازم بولغانده، فیزیچسکی‌نی آبخادیمست بولغانده، نهایت دورتکه قدر ممکن، رخصت بار، آرتوغنه مساوات ممکن‌ده بولمز، شولای بولسه‌ده بر آز ایرکنچیلك لازم ایدی. خاتون‌لرده حیات بیتیه‌سنی فاراسون، کسب طریقتنی هم بیلسون، شاید ایری وفات ایدرسه، شوندای بر حال‌لر بولغانده، اوز کوننی کورورلك، مالنی صاقلار-لق بولسون، دیدم: عفو ایدرسز! بز آرقداش ایله دین مسئله-سندن سویلاشه‌مز، اما سز عادت مسئله‌سینه کیردکز البته حا-ضرده شرق ملتنده عادت شولای، لـکن بونده دین‌نـك هیچ دخلی یوق. محمد ع‌.م. خاتونی برنچی درجه‌ده سودا گیر بولغان.

دیدی: دین‌نك تأثیری بولورغه کیراك دیب اویلایمن، ترکستا-نده خاتون‌لر بتونلای حیات بشردن خارج دیب ایتورگه یاری!

دیدم: سز بیوك پیطردن مقدم قایسی دینده اید کز؟

دیدی: خرستیان ایدوك.

دیدم: شول وقت سزنك خاتونلارنی دین یابقان میدی یاکه عادت‌مه؟ سزنك انجیل‌ده خاتونلار شولای یابلسون دیگان سوزبارمه؟

شول آراده خاتولرده کلدیلر، مسلمانلق خرستیان‌لق دیرکن بیك کوب سوزلرگه واردق، تمام کیچ ساعت اونغه قدر سویلا-شدك، عاقبت خاتون‌لر ومساوات حقوق مسئله‌لرندن سوزلر بو-لدی، سویلاوچی کوبایدی کوپی‌گه صغمادق، کلیدورغه چیقدق.. بارا تورغاچ غاصودارستوینیه دوما وآنك استقبالندن بحث ایدرکن ملیت مسئله‌سی آچلدی ملیت مسئله‌سی آچلغاچده معلوم اولدی، بزنك واغونده دورت پالاك، ایکی یهودی، ایکی نیمس، بر تاتار، بر مالا-روس خاتون اوچ روس خاتونی بر ایستونکه، بر فرانسوز قزی بار ایکن، بولارنك همه‌سی، شول سبر یولنده واغونده بارغانده اوز ملتنك باشقه‌لرغه نسبة مدنیت انسانیت‌ده آرتق بولونی دعوا قیله‌لر، ملیت مسئله‌سنده بری آخردن آیرله‌لر اما شوندن بر آرالق تکرار دین مسئله‌سنی چقاردیلار، بشقه‌لر همه‌سی بر بولدق، ایکی یهودی

آیولدی. من یالغز قالدم، بو آدملار همه‌سی آبرازاؤ اننای، آرالرنده بندن جاهلی بولماسه کیراك، یوریبستلو بار، ضابطده بار برر برر دبن ایله کوب معامله‌لری بولمغان آدملار، اما بو یرده دین لازم یا لازم دگل سوزی بولغانده، همه‌سی لازم دیدیلار، یهودیلر سکوت ایتدیلر، باشقه‌لری بر آغزدن خرستیانلغی هر شیدن مقدس تو-تدیلار بن اسلامیت محسناتندن نی قدر سویلادم ایسه‌ده بعضلری معقول کوردیلر، لکن همیشه‌خرستیانلق دیلار، بن بونلارغه‌قارشی تثلیث مسئله‌سنی، گناه عفو قیلمق مسئله‌سنی، خصوصا پاپاسلرنك اوز خاتونلرنی اوز قزلرنی عفو ایتمه‌لری، گناهلرنی سویلاب اعتراف ایتمه‌لری، بیك بعید اولدیغنی سویلاسه‌مده، شونی خدانك مرحمتنه ترجیح‌قیله‌لر. شول آراده پویز «اوب»غه کلدی هر کس آشارغه توشدیلار. شونك برلان کیچ بولدی یوقلارغه یاتدق.

۹نچی اوکتابر صباح ایرکن اویقودن کوزمی آچدم، بنم قومشی بندن مقدم قالقمش کندی کوپه‌سنده خشردنمقده ایدی. دیدم کورشی بو کیچه رؤیاده نه کوردك؟ دیدی: بو کیچه عجب بر رؤیا کوردم، حتی قوروقدم معتادم اولان وقتمدن مقدم قالقدم. دیدم: خیر اوله! دیدی بیلمام نه قدر خیر اولور؟ رؤیاده بیوك بر کانسیرتده عموم دول معظمه ماتم البسه‌سنده، بونلارنك اورتاسنده بر ملا عمامه ایله اوتورمش آغزند سیغاره، بونك آغزندن چیقمقده اولان دومان مجلسده اولانلرنك صورتلارنی ستر ایتمکده ایدی.

دیدم: خیال، سزنك کبك کشی‌گه شوندای خیال واوهامه اعتبار ایتمك مناسب دگل، بلکه باشقه‌لر شولای سویلاسه سز کولار ایدوکز. احتمال‌سز بو تاتارشولای‌سویلاسام‌شادلانردیب‌اویلایسگزدر. یوق بز آلای بوش خیاللرغه؛ اعتبار قیلمایمز. ترا‌ور ماتم بزده یوق، هم بزده شوندای رؤیالرنی قان بوزوقلغندن دیب حکم ایده‌لر.

دیدی: سزنی اعتبار قیلسون فلان فکرمده یوق، بن نفس‌امرده کورگاننی سویلایمن، هم حقیقة قوروقدم. بزده ترا‌ور یخشی دگل،

ئلله، كيچه ديندن كوب سويله‌دك شونك ايچون بولديمه بلمدم. شول آراده بنم يانمه برى كلدى؛ يڭا پـاسازير، ديدى: ير وارمه؟ يراق دگل „توم“ يقين. ديدم: اوتوروڭز.

بزم يـڭا آرقداشمز شرق ملتندن اولديغى سيماسنـدن معلوم ايدى. بنم ايچون بو آدمنك قايسى قبيله‌دن اولديغنى بيلمك وكسب معارف ايتمك مطلوب ايدى. بويله بر مسافرنى خوش كوروب هر نه قدر مسلمان اولمق احتمالى بعيد بولسه‌ده، بيلمك استه‌دم ديدم: سز كم سز؟ ديدى: ياكوت. بو بنم ايچون دها كوزل، بن شيمدى‌يه قدر ياكوتلردن برشى بيلمزدم.

ديدم: چوق گوزل رجا ايدرم بز سزنك ايله تانش بولايق، بن تاتارم، اسمم عبدالرشيد. اوده ديدى: بن ياكوتم فاميليه‌م ميخايلف.
ديدم: بو نصل اوليور؟ ميخايلف تمام روس فـاميليه‌سى‌در. ديـدى آرتق بزده روس اولدق، بزده پراۋاصلاويه مذهبنى قبول ايتمامش‌بر آدم قالمادى، شونك ايچون ميخايلف اولدى.

ديدم: پراۋاصلاويه‌نى قبول قيلغان كشيلرنك اسمى بشقه‌اولور، اما فاميليه نه ايچون بشقه اوليور؟ فاميليه‌نى آلماشدرمق لازم دگل.

ديدى: بزده اكثريت ايله آتانك آتاسينك اسمنى فاميليه ديـه استعمال ايدرلر، ذاتا عن اصل بزده فاميليه يوق ايدى. هركس اوز اسمى ايله خطاب اولنور، آتاسى اسمنى ذكره حاجت يوقدر، صوڭره نه زمان پراۋاصلاويه‌نى قبول ايتدك، آتا اسمنى ذكره حاجت اولدى. دفع لتباس ايچون فاميليه‌ده تكليف ايتديلار.

اوزمزده فاميليه يوق شونك ايچون اورص فاميليه‌سينه رضا بولدق. ديدم: پراواصلاويه‌نى قبول ايتمش ياكوتلر، شومذهبنى قبول ايتدكلرى ايچون ممنونلرمى؟ پراۋاصلاويه نه اولديغنى بيلورلرمى؟
ديدى: حقيقة پراۋاصلاويه‌نى بيلگان كشى يوق، اوّل زمانلرده پراۋاصلاويه‌نى قبول ايتمك بيك عيب، شامانيلر آراسنده اول كشينك برده قدرو عيشيتى اولمزدى؛ لكن صوڭراق وقتلرده حكومت

Из фондов Российской национальной библиотеки

پراۋاصلاویه‌نی قبول قیلغان کشی‌ارگه آرتق پراۋه بیردی. آلارنی شامانی‌لردن آرتق کوردی، بلکه ایکی آراده بر مخاصمه بولسه، همان حکومت دیننده بولغان‌لرغه حق بیرلدی؛ شویله آهسته آهسته همه خلق حکومت دیننی قبول ایتدیلار

ایندی رسما شامانی قالغان یوق، فقط عمل‌ده هر ایکسی بار، بزنك یاکوت خلقی هرنه قدر بیك اخلاص حتی متعصب پراۋاصلاونای بولسه‌لرده، بر طرفدن قصلسه‌لر، بر آز بلاغه دوچار اولسه‌لر، همان اوزلرینك ایسکی شامانی اعتقادینه قایتوب قالالر. قلب‌لرنده شامانی عقیده‌سی باقی‌در، ایکوناغه حرمت قیلغان کبك (یالباق توس) گه هم حرمت قیله‌لر.

دیدم: سزده آبرازوۋاننای آدملر بارمه؟ اینتیلیغینتسیه بارمه؟ خاتون قزلر اوقی‌لرمه؟

دیدی: بزده اوقوغان یخشی معلوماتلی آدملار آز. خصوصا عالی مکتب‌ده تحصیل قیلغان‌لر بیك آز، قریه‌لرده مکتب‌لرمز بورده یوق، بالاسنی اوقوتقان کشی روس مکتب‌لرینه بیره‌در.

خاتون قز آراسنده آبرازاۋانیه بیگرا کده آز، شولای‌بولسه‌ده بر قز طبیه مکتبنی تمام قیلدی.

دیدم: سزده یر مسئله‌سی نیچوکدر؟ اوزگزگه قاراغان یرلر بارمه؟

دیدی: بزده یرنك همه‌سی تونديره، یاراولی یرلر بیك آز. آنك اوستنه خاخول‌لرده هجرت قیلدی، بتون مملکت‌مزنی خاخول باصدی.

دیدم: سز (یالباق توس)که حرمت قیله‌لر دیدگز، اول نه‌در؟

دیدی: (توس) هم (یالپاق توس) شامانی‌لر معبودی‌در. یاکوت‌لر پراۋاصلاۋیه مذهبنی قبول قیلغان بولسه‌لرده، همان اوزلرینك‌ایسکی معبودلرینه هم حرمت قیله‌لر، یالپاق توس معبودلرنك بیوگی‌در.

شول‌آراده «تایغه» استانسه‌سینه کلدك، بزگه پیریساتکه‌دیدیلار. مع‌التاسف هر ایکی قومشی‌مزدن آیرلمغه مجبور اولدق. بولندیغمز واغوندن توشوب، تومغه بارا تورغان‌پویزدگه اوتوردق. «تایغه»

Из фондов Российской национальной библиотеки

واگزالی سیبر یولنده‌غی ۋاکزاللرنڭ ایڭ مکمل‌لرندن ایکان. بر ساعت توقف ایتدکدن صوڭره توم یولنه حرکت ایتدك. بو ایسه اوچ ساعت لك بر مسافه اولوب، اوچ ساعت صوڭره ۹نچی اوکتابرده بعدالظهر ساعت اوچده توم ۋاکزالنه کلدم، طلبه ومعلمین بعض آدملار واکزالده منتظرلر ایکن، بونلار ایله ملاقات ومصافحه بعدنده حاضرلنمش ئیکیپاژ ایله شهرگه واروب مسافرخانه‌گه نازل اولدقدن صوڭره، آخون حمیدوف جنابلری افطارغه دعوت ایتدیلار. شو مناسبت ایله صلوة مغربکه مسجدگه واردق.

توم مسجدی سیبریه‌ده بلکه عموم روسیه‌ده موجود مسجدلرنڭ ایڭ بیوك‌لرندن ایمش. خارجا منظره‌سی غایت لطیف اولدیغی کبی داخلی کورنشی هم نهایت درجه‌ده ظریف‌در. مسجدنڭ داخلی منظره‌سی القاهره جامع‌لری کبی اولوب غایت واسع، بهر صفنه اللی کشی صغارمش، مسجدنڭ طولی ایسه آلتمش صف اولورمش. یوقارغی فاتقه دخی مڭ آدم صغارسه، مسجد شریف اوچ بنڭ آدمی صغدیرر عالی برجامعدر.

بعدالمغرب بعض آدملار ایله کورشدکدن صوڭره، آخون حمیدوف جنابلری خانه‌سینه واردق. آخون جنابلری ایله صحبت ایدوب، توم مسلمانلری احوالندن خیلی معلومات آلدق، تومده مسلمانلر اوچ پارتیه اولوب، (کل حزب بما لدیهم فرحون) هر بری اوزینه مخصوص مکتب آچمشلر، اوز آرالرنده نزاع غوغا، برحزبنڭ باشی آخون جنابلری اوزلری، اوکاز قوتی برلان مسجد مدرسه‌گه باش بولسه‌ده خلق‌غه باش بولا آلمغان، شول صحبت‌ده آخون جناب لرینڭ سیاق کلامندن معلوم بولدیکه: توم خلقی غایت ساده دیل، صاف درون، تعصب‌سز بر خلق ایکن، ملا بونلرنی لایقیله تربیه قیله آلمغان، وعظ نصیحت قیله آلمغان، شونڭ برلان بونلار همه‌سی آیرولغانلر، اوز آرا نزاع وجدال باشلانغان عاقبت ملانڭ اوزیده حیران بولوب قالغان، برر برر ملانڭ قولندن شهرنڭ قایماغی کیتکان، آخون جنابلری بر اوزی خولیغانلر آراسنده قالغان اوچ

Из фондов Российской национальной библиотеки

مڭ اهالیسی اولان بو اسلام محله‌سنده آخونغه بتون رمضان بش افطار، بر آقچه زکات صدقه یوق، فطره یوق، هیچ نرسه یوق، عناد فوتی برلان آچلغان مکتب‌لرگه، یدی سکز منڭ تنکه آقچه صرف اولنیور، آخون جنابلرینڭ مدرسه‌سینه سکز آقچه صرف قیلغان آدم یوق. مدرسه‌ده اولان فقیر شاگردلر، معصوم طلبه اوزینڭ ایام صیف‌ده ایش ایشلاب تابقان آقچه‌لرندن جمع ایدوب، اوز قوتلری برلان آشخانه‌لر تعمیر ایتمشلر، باشم دخی نه‌لر.

چوق عجایب، عناد شول درجه‌گه انسانی مبتلا ایدیور: انسان تمام اعما اولیبورده، بو ایکی بالانڭ سوزینه ایه‌روب، نفسنه صاحب اوله‌میوب قولنده‌غی نعمت‌دن آیریلور. شریعت لساننده بو کفران نعمت‌در. بشقه هیچ برشی دکلدر. محله خلقی‌ده شول‌درجه غلو ایتمشلر، حتی شول درجه‌گه بارمشلرکه؛ بو آدملر گه عناد ایکنچی طبیعت اولمش. (لاحول ولا قوة الا بالله) البته بورادە اصل قصور آخون جناب‌لرینڭ تدبیرده و محله تربیه‌سنی ادا ایتمکده اولان نقصاندن تولد ایتمش‌در. ایشته علما بو کبی احوالدن عبرت آلورغه کیراك، علما اهالیگه نسبة اب مشفق بولماسه، هیچ شبهه‌سز عاقبتی بویله اولاچقدر. عالم بولغان کشی هر امرده بحق تدبیر وتدبر ایله اولوب، اوزینڭ درجه‌سنی محافظه ایدرگه کیراك. آراده یوروگان بالا چاغه سوزی برلان، بر کون بو طرفقه، بر کون بر طرفقه میل ایدوب، خاتونلر سوزینه قولاق بیروب، ثمره‌سز قوری بر عناد ایله خلقنی افساد ایدرسه، صوگره‌دن پشیمان‌لقده فائده یوقدر. علما دائما صلح وصلح واخوت طرفنده بولورغه کیراك.

تومسکی‌ده ایسکی یرلی اهالی ایناروديچلر بيك آز، بولسه‌ده اکثری قریه‌لرده‌در. اصل توم شهرنده مسلمان ایناروديچ، بر نیچه خانه‌دن عبارت اولوب آرالرنده بيك‌بای کشی‌لر هم‌بار. بوخاربچلر: یعنی اصل‌لری بخارادن کیلگانلر تمام منقرض اولمش کبیدر. شهرده بش آلطی خانه بخاری قالمش قریه‌لرده یوز اللی دوش قدر بخاری وارمش

Изфондов Российской национальной библиотеки

مجموعی شوندن عبارت. شولای هم بولسه‌ده حالا اوزلرینه مخصوص
اوپراۋلینیه‌لری بار. رسما اوزلری برۋولص حساب اولنورلومش.
موندانی بخاری‌لرده، بزنك تارلق‌لر تمانلك‌لر کبك بوصوك وقت‌لر
غه قدر اینار ودیچ‌لرگه قز بیرمکان قز آلمغان‌لر، اوزلرنی دائما ممتاز
توتقان‌لر. شول سببدن نسل‌نسب برده آرتمغان. همان کبری کینکان
فقیرلکده آرتقان، عاقبت کلی انقراض باش کوسترگان،

بوراده بخاری‌لر همان رسمی اوراقده، پاچوتنای بوخاریچ تسمیه
اولنمقده‌در، بزنك تاریده، بو زمان‌لرده پاچوتنای دیگان سوز یوق،
اول وارمش.

بخاری‌لر هر ایکیسی حالا صالدات بیرمی‌لر، هر ایکسنده پودات
بیك آز حالا (دیماۋای) اسمی برلان گنه آلنه‌در. بر توپراق کوب
بولغان، حاضرده خاخول‌لر اوتورته‌لر، بتون یرلارنی، اون سنه بش
سنه مقدم رسیه‌دن کوچب کیلگان مسلمان‌لر صوراغان‌لر. اول
زمانده اون دیساتینه یر بیرورگه رضابولمغان‌لر، اماشیمدی بالعکس
اوزلرینه‌ده اون دیساتینه یر قالمایه‌چق، همیشه سیبریه یولی یوینك:

هر استانسه‌ده، یاریم استانسه‌ده، حتی رازیزلرده دخی مهاجر
پویزی، روسیه‌دن کوچوچی‌لر یاته‌لر.

انسان بونلاری مشاهده ایدرسه عقل‌لر حیران اولور، ظن
ایدرکه یاجوج ماجوج شونلاردر. زیرا بوندن یگرمی سنه‌مقدم، هیچ
برولایتگه بویله مهاجر کلمزدی، شیمدی ایسه: ترکستانغه کلمکده،
طبولسکی گه کلمکده. قزاق قرغز صحرالری همان تولدی، نهایت
اوتوز سنه‌ده بتون آسیانی قاپلادی.

بو الله‌نك مخلوقلری، کیلسه، کیلسه برتمای، بونلار اول زمان
لرده اوفاجق آوروپاغه نصل صغمش‌لر؟ بونلار نره‌دن چیقیورلر؟
عجبا اوزلرینك اختیارلری برلان هجرت ایدیورلرمی؟ بونك عاقبتی
نه اولاچق؟ بو بیچاره‌لرنی اصل وطن‌لرندن بویله اخراج ایدوب،
دیار غربتده سورندرمکدن نه فائده وار؟ بونلار همه‌سی البته

Из фондов российской национальной библиотеки

جای ملاحظه وتفکردر. حیات مسئله‌سی بنی آدمنی نه‌لرگه مجبور ایبور، بویله مجبوریت‌ده نه‌دن اولیبور) ؟

هرنه قدر صدد خارجنده بولسه‌ده، بو کبی شیلرنی فکر وملاحظه‌غه آلمق، بزنڭ روسیه مسلمانلری ایچون منفعتدن خالی بولماسه کیرك،

تومسکی شهرنده عموم اهالی سکسان مڭ تخمین اولنیور، شولار ایچنده بر آوچ مسلمان، نهایت اوچ مڭدر، بونلاردن بیك آزی برلی ایناروديچ بوخاریچ اولوب، قالغانی هر طرفندن کلمش تومسکی‌نڭ بر کنارینه یرلشمش، توم نهری ساحلنده بر اوصتروف (جزیره تشکیل ایدرلر. حقیقة دخی جزیره‌در، روس شهرندن (ایستوك) آیرماغی آیرور، شول سببدن مسلمان محله‌سینه (زایستوك) تعبیر ایدرلر. یاز باشنده بتون خانه‌لر، صو ایچنده قالورلرمش، کوچه‌لرده محله خلقی بوری آخورگه قایق، کیمه‌لر ایله اختلاط ایدرلرمش.

تومسکی مسلمانلرنده مسکنت درجه‌سنده فقیر آدم، همام یوقدر دیرساك جائز اولور، همه‌سی اورته اهل کسب‌در، اکثری تجار واهل صنعت‌در. مسلمانلر آراسنده بیك کوب (ترزی) پورتنای کیوم تکوچی، هر کوچه‌ده غایت بیوك ژبۋیسکه‌لر، همه‌سی تکوچی وقایچی ایله کیسه‌م دیب تورالر، بونکده سببی اکثر روسلار تاتار کیومی کیدکلرندن بولسه کیراك. بو نیچه تکوچی‌لرنڭ اوز خانه‌لری بار، همه‌سی بای ایکن. مسلمان اوراملرنده ایکی اوچ قاتلی بورتلار بیك کوب، شونلار همه‌سی دلالت ایدرکه «توم» خلقی فقیر دگلدر. تومده فاتیرده بیك قیمت، ایکی اوچ بولمه‌لی فاتیرلر: اون بش یکرمه تنکه‌در. شولای هم بولسه‌ده عموما مسلمان خلقی یخشی تورالر. فاتیرده (سببی نه‌دز بیلمدم) مسلمان محله‌سنده قیمت، روسلردن بیك کوب آدملار، شول مسلمان خانه‌لرنده فاتیر تورالر.

تکرار دیه بیلورم: توم خلقی شبهه‌سز بایلاردر، فقط نه

Из фондов Российской национальной библиотеки

سببدر؟ نوم ملاسی حمزه آخون حمیدف جناب‌لری بایی مغان.
بیك عجبدر، محله‌ده یالغز امام، اوتوز سنه قرامالق ایدیبور، بوڭا تابع اطراف قریه‌لرده بار. شولای هم بولسه‌ده ملا بای دگل.

محله‌ده اوچ مڭ آدم وار؛ بر مڭی بر تین بیرمسون قالغان ایکی مڭ خلقی، اللی‌شر تین بیرسه‌لرده، ملانڭ مڭ تنکه داخوتی بولورغه کیرك ایدی. حالبوکه ملانڭ بر یورطی بار، نهایت بیش مڭ تنکه‌لك بولور، باشقه هیچ نرسه‌سی کورنمی. بالالرنی تربیه ایتمك ایچون اوزی احتیاجندن شکایه ایدیبور. خانه داخلنده هم غایت ساده اسبابی هم یوق کورینه‌در، بانقه‌ده آقچه‌سی یوقلغی هم محققدر. عجبا بونڭ سببی نه اولور؟

ظن ایدرم ملا دائما استغنا کوسترمشدر، اهالی جاهل، همه‌سینڭ بایلغی سبیریانڭ بایلغندن کیلگان بر تصادفی غنا، باشقه انسانیت، حمیت، سخاوت فلان بوکبی خلوص قلبدن ناشی اوصاف حمیده‌سی یوق. شونڭ ایچون ملاغه‌دخی هیچ یوقماغان، برکت‌سز بولغان. بو قدر بیوك بر محله‌ده، ملانڭ بو درجه محرومیتی باشقه نورلی توجیه قابل اوله‌مز ظن ایدرم. زیرا آخون هیچ بر وقت اسراف وتبذیر ایله مبتلا اولمش بر آدم دگلدر، غایت مستقیم، هر نه قدر بعض آدملار غزته ستونلرنده آخون علیهنه مبالغه‌لی مقاله‌لر یازسه‌لرده، او درجه‌لرده وجدانسزلق آخونده کوز کمیور. بلکه بالعکس آراده اولان بعض مناسبت‌سزلك‌لر، هر ایکی طرفنڭ فکر وملاحظه‌سز انانیت‌لرندن کلمش بر خودبین‌لكدر.

بزنڭ خلقمزده ایسکی‌دن کلمش بر عما وصوقرلق میزان‌سزلق بولورغه کیرك دها دوغریسی ملتمزنڭ جهالتینڭ زیانیدر؛ بشقه هیچ بر شی دگلدر. والا تومسکی‌ده آقچه بار؛ هر شینڭ مکمل صورتده اجراسی ممکن، توم خلقی کشینڭ ظاهرینه قاراماي، چالمه چاپانغه اعتقاد قیلمای، یالغز عموم تاتارلرنڭ مبتلا اولدقلاری عناد وعما وصوقرلق ومیزان‌سزلق ایله توم تاتارلری دخی مبتلادر.

Из фондов Российской национальной библиотеки

تومده حاضرده بر مسجد اوچ مدرسه یاخود مکتب، بر مدرس، اون بش معلم، بقالم مولا اصلاح ایدوب نتیجه‌لرنی ثمره دار قیلسون... امید امید.

بن توم شهرینه کلدکدن صوکره، تومنڭ بعض مسلمانلری، بنم کلدکه‌دن اظهار ممنونیت ایتدکلاری کبی، روسلردن هم بعض اکابر التفات بیوروب، خصوصی اکراملرده بولندیلار پرافیسر صوبلوف، مالینوفسکی فیلالوك اندریانوف، سیاح مشهور باتانین. کارنیلوف وبشقه بر چوق ادیبلر بزی زیارت ایتدکلاری کبی بعضلری کندی خانه‌لرینه دخی دعوت ایتدیلار. شونڭ ایچون آیروجه تشکر ایتمگه کندیمی بورچلی بیلورم.

انسانیت، یالگز اسلامیته مخصوص دگلدر، خرستیان عالمنده اویله انسانلر واردرکه اسلاملری حیرته بویله دوچار ایدرلر. تومسکی خلقی بویله خالص وساده اولدقلاری حالده، بونلره رهبر اوله‌میوب بتون آستنی اوستنه قارشدیرغان، بتون مسلمان خلقنی برنی آخرگه قارشی دشمان کوستروب، اغوت دینیه‌لرندن آیرغان، (شول توم خلقینڭ سوزینه قاراغانده) ایکی برادرلردر: بری بای بری ملا ایکسی بر شهرگه صغمیور. شو حالده بونلارده اولان عداوت، عداوت دینیه دگل، عداوت ملیه دگل، بلکه بر عدواة شخصیه ونفسانیه‌دن تولد ایتمش وسوسهٔ شیطانیه اولوب، توم خلقی‌نڭ جهالتندن بشقه هیچ برشی دگلدر. ایکی آغالی انیلی‌تالاشه، سبب نه‌در بتون توم خلقی تاریلکه یالای؟

آه جهالت! آه عناد! بشقه بر شی دگل. یوقسه تومده بر جمعیت خیریه کشاد اولنوب، بیچاره جاهل مسلمانلرنڭ باشلاری بر یرگه طوپلانورسه، اون بش معلم دگل یکرمه معلمنڭ قارنی طویار.

تومسکی قربنده وعوالیسنده یکرمی‌گه قریب اسلام قریه‌لری واردر. بو قریه‌لرده بولغان اهالی مسلمان هر نه قدر اکثری (سیبیرسکی ایناروديچ) تسمیه اولنورلرسه‌ده، بونلار آراسنده داخلی

Из фондов Российской национальной библиотеки

روسیه‌دن کلمش قزان تاتارلری وپنزه میشرلری، اوفا باشقورتلری
وطبول تاتارلری دخی واردر. بونلارنڭ بعض‌لری بیك ایسکی اولوب،
بوراده اینارودیچلر قطارنده قید اولنوب، تمام اینارودیچ اولمش‌لر،
فقط بونلارنڭ ژولص محکمه‌لری. قزانسکی اینارودنای اوپراۋلینیه
تسمیه اولنورمش. اما حکومت نظرنده تمام اینارودچه‌لر کبی عسکر
خدمتی‌ده تکلیف اولنمز، (ایمانه) پودات ایسه بیك آز ایمش، بعض‌لری
بوندن یکرمی اوتوز سنه مقدم کلمش‌لر، بوراده پاشپورت ایله اقامت
ایدر، بوراده یرلی اهالیدن قز آلمش قز ویرمش ایسه‌ده، اخلاق
واطوارلری تمام قزانده اولدیغی کبی، طبیعت‌لری اصلا وقطعا تبدل
ایتمه‌مشدر، تعصب جاهلانه‌لرنی تماما محافظه ایتمش‌لردر. هر نه‌صورتله
کلمش‌لر ایسه، داخلی روسیه‌دن کلمش تاتارلرنڭ، سیبیریه‌اینارودیچ
لری ایچون معنوی فائده‌لری چوق اولمشدر. بلکه‌سیبیریه‌ده اخیراً
دیانت اسلامیه‌نڭ محافظه‌سنی بونلر حمایه ایتمشلردر. بیك کوب
یرلرده بونلار آیروجه محله‌لرده کشاد ایتمشلر وحالا بر قاچ تاتار بر
روس قریه‌سینه کلوب یرلشدکلری کبی همان محله تشکیل ایتمکده‌درلر.

داخلی روسیه تاتارلری اینارودیچلر قریه‌لرنده اکثری تمام
یرلشدیکی کبی، همان مسجد ومدرسه‌لری اعمار ایتمکده‌درلر. ازجمله
تومسکی‌دن یوز چاقرم مسافه‌ده، قشلاو قریه‌سنده بر نیچه آدمنڭ
همتی ایله، خصوصا چیستای قارغالیسندن، اوتوز سنه‌گه قریب محلهٔ
مذکوره‌ده قامت ایتمکده اولان عمادالدین افندی عزیزوف‌نڭ غیرتی
وعبدالفتاح ملالرنڭ دلالتی ایله، غایت مکمل وجسیم بر مدرسه بنا
اولنمشدر. محله‌نڭ امامی سفرعلی حضرت دخی غایت ساده‌وزمانه‌مزنڭ
تمام خواجهٔ نصرالدینی اولوب، خلوق ومتواضع بر آدم اولدیغندن،
مدرسه‌نڭ بقا ودوامی خصوصنده زیاده‌سیله اهتمام ایتمکده‌در. بومحله‌ده
داخلی روسیه‌دن کلمش آدملر پك چوق اولدیغندن، مسجدلریده
دائما معموردر، هر دائم ایکی اوچ صف آدم بولنورمش. توم‌قریه‌سنڭ

Из фондов Российской Национальной библиотеки

وباشقه قریه‌لرده دخی شول طریقه معلم‌لر توتب اولاد اسلامی تربیه اینمکده‌لردر.

ایکنچی طرفدن داخلی روسیه‌دن کلمش تاتارلرنڭ اکثرینه، خصوصا ایسکی‌راك کیلگان‌لرینه وعلی‌الخصوص سیبیریه‌ده طوغمش لرینه، اصل یرلی سیبیریه تاتارلرینڭ اخلاق‌لری‌ده تاءثیر ایتمش، وبونڭ ایله‌ده اعتدال کسب ایتمش‌ده، گوزل بر حاله کلمشلردر. سیبیریه تاتارلری صاف درون ساده ومسلمان آدملردر، داخلی روسیه‌دن کلمشلر ایسه فعال آدملردر. بو ایکسی امتزاج ایده‌رك آرا یرده ینگا برعرق ایجاد اولنورسه، البته نتیجه‌سی شبهه‌سز معتدل اوله‌جقدر.

بوندن مقدم دخی یازمشدم، تومسکی اطرافنده یوز اللی جان بخاری‌لرده وار. استر بخاری‌لر، استر اصل ایناروديچ‌لر، اگر قزاندن کلمش، داخلی روسیه‌دن کلمش‌لرگه اختلاط ایتمامش ایسه، مطلقا نسل‌لری منقرض اولمقده‌در.

ایناروديچ‌لر اصل طبولسکی‌ده‌گی ایناروديچ‌لرگه سیما جهتندن بیك اوخشاسه‌لرده، تل ولسانده خیلی فرق‌لری وار: توم تاتارلری لسانی قزاق لسانی برلان قالمق لسانی آراسنده یاکه بو ایکی لساندن مرکب بر لساندر. بوندن ماعدا: بزم طبولسکی تاتارلرنده: آیالی، تورالی، قورتاق دیگان نسل قبیله‌لر بار؛ توم تاتارلرنده آندای سوز یوق، هم بلمای‌لرده. رسمی اوراق، یرلرینڭ داکومینت‌لرنده، آق قالمق دیه یازلمش، (اوپراؤا) ؤولص‌لرنده (تیلاووتسکی) یازلمشدر. بزنڭ تاری اویازنده (تیله‌نکوت) قبیله‌سی بار. شول ایکی کلمه‌ده البته بر نوع اشتراك واردر.

برده توم تاتارلری، قریملی‌لر کبك، اورصنی قازاق دیلار، بو سوز، بزنڭ طبولسکی‌لرده یوق خاتون قز آراسنده بیك آچیق قالمق سیماسی کورنه‌در.

برده تومسکی‌ده ایناروديچ‌لر آراسنده مجوس‌لرده بار، شول مجوس‌لر برلان، اسلام ایناروديچ‌لری آراسنده هم بیوك مناسبت بار،

Из фондов Российской Национальной библиотеки

یقین قرنداشلر هم بار ایکن، شوڭا قاراغانده، اسلامیت بیك یقین زمانده انتشار ایتمش اولمق احتمالی باردر. بزنڭ تاری طبول ایناروديچ‌لرنده، آندای مسلمانغه مناسبتلی مجوسیلر یوق.

برده بولار مجوسی ایناروديچ‌لرگه؛ «آبغای» دیلار؛ مسلمانلرنڭ بو سوز یوق. بزنڭ طبولسکی‌لرده بو سوز هم یوقدر. بولارنڭ آراسنده بعض مرتدلرده بار. حالا آرحارای ومیسیونیرلر یوروب، خرستیانلقنی تکلیف ایتمکده‌در.

شولای هم بولسه‌ده، بونلاردن سکسان خانه دین اسلامگه رسما چیقمش‌لردر. بزنڭ طبولسکی تاری‌ده بونلارده یوقدر. شونڭ کبك بعض قرینه‌لرگه قاراغانده، طبولسکی ایناروديچ‌لری ایله، بو توم ایناروديچ‌لری آراسنده آیرمه وفرق بولورغه کراك. (Инородецъ) ایناروديچ هرنه قدر روس‌لر طرفندن ویرلمش بر صفت بولسه‌ده، بو زمانده شول بیچاره‌لرنڭ اکثری، اوزلرنی ایناروديچ اسمنده بر قبیله وقوم دیب فکر قیله‌لر.

روسلار بو طرف‌لرنی ابتدا استیلا ایتدکلری زمان، بو طرف‌لره کلمش‌لر، محاربه ایده‌جك آدم یوق، بتون سیبیریانی دائرا مادار کورمش‌لرده، بو یرلارنڭ همه‌سی، ایچنده بولغان جمیع مخلوقاتی برلان بزنم اولدی دیمش‌لر. شول زمانده برر آدم ظهور ایدوب، یوق بونلار بنمدر دیمش ایسه، ها فلان یردن فلان یرگه قدر سنکدر دیمش. اول بیچاره‌ده اوزینه کفایه بلکه زیاده‌سیله کافی اولدیغنی کوروب قناعت قیلغانده، فقط امین اولمدقلاری ایچون، بزگه شول یرگه کعز قیلوب بیرونکز دیمش‌لر، ذاتا اول زمانده هیچ کیمگه فائده‌سز یرلر اولدیغندن، کعزلر قیلوب بیرگان‌لر، دنیا ایر کنچیلك بولغان بلکه بو آدم‌لرنڭ اول زمانده بو یرلرگه صاحب اولمه‌لری، اوزلرنی صاحب دیه بیلمه‌لری، عینا روس‌لرغه فائده بولغان، شونڭ برلان خلق سکوت قیلغان، روس‌لر مملکتکه صاحب بولغان‌لر.

Из фондов Российской национальной библиотеки

سیبیریه‌ده اینار ودیچ‌لرنك اکثری فطرت طبیعیه‌لری ایله باقی درلر، بونلارده عموما فطری بر تربیه واردر، یالان سویله‌مزلر، خیانت‌نه‌در بیله‌مزلر.

بن بوندن صوکره نفس تومسکی‌نك مکتب‌لری حقنده صوك فکرمی یازاچغم شوکا مقدمه اولـه‌ق اوزره دیرم: بن پیداغوغیك دکلم، اصل تعلیمدن خبرم یوقدر، هر نه‌که سویلارسه‌م، کندی تجربه‌می سویلایه‌جگم، فکرم خطا ایسه معلم‌لرنك عفولرنی استرحام ایدرم.

تومسکی‌ده‌مدرسه‌ده: تومسکی شهرنده‌شیمدی، موجود اوچ مدرسه اولوب، بونلاردن ایکسی چاسنای مکتب تسمیه اولنیور. بوایکی مکتبه: سیداشف، کریم حمیدوف مکتب‌لری دیه اشتهار اولنیور.

سیداشف مکتبی دورت کلاصلی ابتدائیه مکتبی اولوب، یوز یکرمی قدر فقرا اولادنی تربیه ایدر اوچ معلمی واردر. بو مکتب هر نه قدر اصول تعلیم جهتندن باشقه‌لردن کوب فرقی بولماساده، خاصة فقرا بالاسنی مجانا تعلیم ایلدیکی ایچون صاحب ومعلم‌لرینه وهمت ایپه‌لرینه رحمت‌دن باشقه بر شی دینله‌مز ایسه‌ده، بو قدر آقچه‌لر صرف ایتدکدن صوکره بر معلم دخی علاوه اولنورسه مطلوبه موافق خدمت اولوردی.

اما کریم بای حمیدوف مکتبی ایسه: دهشت! یتمش شاکردکه آلطی معلم، معلم‌لردن هر بری اصحاب کمالدن اولوب، هیچ شبهه‌سز اصول تعلیم‌ده اولان افندارلریده انکار اولنه‌مز. شولای بولسه‌ده بن اوز طرفمدن، طلبه‌ده کوردیکم نقصانی سویلامگه مجبورم. وشو صره‌ده اوز افندارسزلغمی اعتراف ایله برابر دیه‌جکم شودر: مکتب‌نك ترتیب وتنظیفاتی حتی تنظیماتی غایت مکمل‌در. حتی بن بو مکتب طلبه‌سنی اوقومش اولدیغی درسلرندن امتحان ایتمکه جسارت ایتمه‌دم. فقط مکتب‌نك منتهی صنفنده اولان سکز نفر طلبه افندیلاره دیدم: بن بو کون سزنك شهرکزده مسافرم، سزدن رجا ایدرم، بنم کیم اولدیغمی بیلورسز، شیمدی بنم کبی بر آدم بو شهرگه کلورسه، نه

یاپمق لازم؟ بن سزه استشاره ایدییورم، سزده اوز فکرکزی دفترلرکزه یازکز. فقط رجا ایدرم برکز آخرنك نه یازدیغنه باقماکز؛ هر کشی کندی بیلدیکی کبی یازسون. رجا ایدرم یازکز.

بز بو افندیلارنی تنها براقب باشقه صنف‌لرنی آرالامغه کیزمه‌گه کیتدك، باشقه صنف‌لرنی تماشا قیلدق، یکرمی دقیقه صوکره افندیلر یانینه کلدیکمزده، بو افندیلاردن ایکسی بر کلمه یازارغه حاللری کلمامش بر سطر یازو یازمادیلار. بری یازسه‌ده معناسز سوز ایدی. قالغان بش افندی بر مضمونده بش سطر یازو یازمش‌لر. سوزلریده شو: رشید افندی سز بزنی اوقورغه ترغیب ایدرگه کیراك، بزم قصورلرمزنی کورسه‌کز تنبیه ایدوکز. خلقنی اتحاد واتفاقغه دعوت قیلوب فلان وفلان همه‌سی بر مآلده ایدی. بو افندیلارنك سوزلرندن هم طور حرکتلرندن معلوم ایدیکه: بونلر بری آخرنك نه یازدیغنی قاراغانلری یوق، شولای هم بولسه‌ده یازولرینك مآللری بر اولوب، تحریرلریده طرز واحد اوزره ایدی. بونك ایله برابر رشدیه ٣ نچی صنف‌ده اولان افندیلار: تاریخ، هندسه، جغرافیا، وعلم نحو کورمش شاکردلرگه، یکرمی دقیقه‌ده شول قدر یازو آز بولسه کیراك ظن ایدرم: بو اصول تعلیمده اولان نقصانی بر درجه کوستره‌جکدر. خصوصا بزم مکتبلرمزده عموما طلبه‌غه مستقل نظری تحریر خدمتی ویرلمدیکنی کوستره‌جکدر. بوندن باشقه رشدیه ایکنچی صنف‌ده اولان افندیلارگه: بن سزدن نه امید ایدییورم؟ دیه صوردم. جوابنی دفتره یازدیلار. شونده همه طلبه گوزل یازسه‌لرده، شول صنف‌ده برنچی صره‌ده؛ بنم صاغمده تمام کباردن اولان افندی: «امید» کلمه‌سنی «امت» دیه یازمشدی. معلم افندیلردن بریسی بو خطانی شاکردینه بارماغی برلان طرتاب کوستردی. ظن ایدرم شول قدر محدود آزغنه بالا تعلیم اولندیغی زمان یخشی دقت اولنورسه بو قدر بیوك خطا بولمز ایدی.

شولارنك همه‌سنی ملاحظه بعدنده بن انسانیت نامنه معلملره تنبیه

Из фондов Российской национальной библиотеки

ایدییورم: افندیلار! ملت همت ایدییور، آنچه‌سنی صرف ایتمکده هیچ کیمچیلك ایتمیدر، ایندی بالالرنڭ تعلیم جهتی یالگز سزنڭ وجدان‌گزغه حواله ایدلمش، سزنڭ انصاف‌گزه تابشرلمش بر مقدس وظیفه‌در. اگر بونده اهمال اولنورسه، بو سزنڭ طرف‌گزدن جریمه‌در ظن ایدرم.

برده مسجد اتصالنده اولان مدرسه طلبه‌سی حقنده دخی بر آز فکرمی سویلایه‌جکم؛ بو طلبه هر نه قدر اوز معرفتی برلان سعی ایتمکده ایسه‌ده، بولارغه بیوك قصور اسنادی ممکن دگلدر زیرا بونلار اوزلرینڭ تحصیل‌لرینه هر نه قدر اصول جدید اسمنی بیرسه‌لرده، بوراده اولان معلم افندیلار اوزلریده اصول جدیده‌ایله تحصیل کورمش آدملار دگلدر، یالگز بر اوزلرینڭ اجتهادلری برلان بر آز حساب اعمال اربعه قلان تعلیم ایتسه‌لرده، تماما اصول جدید بونلره نصیب بولمامشدر. شو حالده بونلرنڭ نقصانلرنی کوروب کوسترمگه حاجت یوقدر.

کله‌لم تومنڭ قریه‌لرنده بولغان مکتب‌لرگه: توم اطرافنده یکرمی گه‌قریب قریه‌و آوللر بار، شول قریه‌لرده مسلمان بالالرنی تعلیم بیك آز، بلکه بیك کوب قریه‌لرنڭ بالالری تعلیمدن ایمان اسلام اوگرانمکدن محرومدر. فقط طومدن یوز چاقروم چاماسنده قشلاو قریه‌سنده‌ویکرمی بش چاقروملق قالتای قریه‌سنده‌بالالر گوزل تعلیم اولنمقده‌در. قشلاوقریه‌سنڭ مدرسه‌غایت مکمل جسیم بر مدرسه‌اولوب یتمش سکسان قدر اهل اسلام اولادی مکمل صورتنده تعلیم وتربیه اولنمقده‌در.

اماقالتای قریه‌سی: بوایسه‌سیبیریه‌نڭ شو یساریه‌سیدر. بوقریه‌نڭ مسلمان محله‌سی نهایت ۲۱ خانه‌دن عبارت اولوب، قسم اعظمی بیوك بر روس قریه‌سیدر. روسلرغه قاراغان جهتنده‌یالگز بر کلیسه‌مکتبی وار، اما مسلمانلرغه قاراغان‌جهتنده غایت گوزل بر مسجد بار، برده مدرسه، مدرسه‌لرنده ایسه اصول تعلیم غایت مکمل، قرق بش قدر صبیان، مسلمان بالالری اوقومقده، بونلاردن اون بش قز بالالاسی‌بار.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

بو مکتب نڭ کشادنه بنم اورایه واردیغم کون تمام بر سنه اولمش ایدی، سنه‌وی بیرام‌لرنی بنم حضورمده ادا ایندیلار. آندن مقدم بو بالالر آراسنده حرف تانیغان اوچ ایر بالا بولغان، باشقه‌بر ده اوقوغان بالا یوق. اما شیمدی شول بر سنه ایچنده بو بالالرنڭ اوقوغان درسلری: عبادت مسئله‌لری کتاب الصلاة، کتاب الصوم تماما عملیاتی برلان، قرأن کریم، تجوید ایله برابر، املا، حسابدن اعمال اربعه مکمل صورتده اوقنمش در. ۰ بن (۶۵۵۳۶) نی (۲۵۶) گه تقسیم ایندیردم مکمل صورتده میزان‌لری ایله برابر چیقاردیلار، حضرت پیغمبر ع.م سیرتندن ابتداً نبوتندن وفاتنه قدر مکمل بیله‌لر، املانی مکمل یازالر، قرأن‌نی بر قاچ یردن اوقتوب کوردم. قز بالالر ایچنده (۱۸) یاشنده بر قز بو سنه کیرمش، سکز یاشداکی قزلر ایله برابر اوقومقده ایدی. ایر بالالر آراسنده دخی بریکت (۱۹) یاشنده ایکن بو سنه کیرمش، بو سنه اوقورغه باشلامشدر. بونلارنڭ همه‌سی بر معلمدن اوقومقده‌لردر. معلم‌لری عارف افندی قزلر ایله یکت‌لرنی بر مکتبده غایت گوزل وادب دائره‌سنده تربیه ایتمش، بز هیچ بر کونا خلاف ادب برشی کورمه‌دك. قزلرنڭ همه‌سی بر طرفده صره تاخته‌لر اوزرنده اوتورمش‌لر باشلارنی شال‌لر ایله اوروتمش‌لر. یکت‌لر بولسه ایکنچی طرفده آیروجه صره وقطارده ایدیلار. بونلاردن هر برینه آیروجه دفت ایتدم. معلم افندینڭ بو معصوم ومعصومه‌لرغه ویرمش اولدیغی تربیه شایان استحسان ایدی.

بو قریه‌ده بوندن ماعدا بر ده کتب خانه واردر. قریه خلقی هر کون احشام‌لری کتب خانه‌ده اجتماع ایدرلر، غزیت وکتاب‌لر مطالعه ایدرلر. بعض کتب خانه‌لرنده اجتماع ایلدکلری زمان امام ابو بکر افندی خلقغه فائده‌لی نطق‌لر سویلاب، خلقنی وعظ ونصیحت‌لر برلن کسب وکارگه واخلاق حمیده‌گه تشویق ایدرمش. وهر نوع محرماتدن منع ایده‌رك اوقو اشلرینه ترغیب ایدرمش، خلاصه

Из фондов Российской национальной библиотеки

(فالتاى)فريه‌سى سيبريه‌نڭ شۋيسارىه‌سى ديرساك كوب‌خطاكلدر. زيرا قريه خلقى عموما فقير اولوب، مجموعى ٢١ خانه‌دن عبارت اولدقلارى حالده بو قدر خدمت، بو قدر اجتهاد هيچ شبهه‌سزنه قدر مبالغه ايله مدح اولنورسه آزدر. ظن ايدرم مبالغه‌سين يالگز شۋيسارىه‌ديگان سوزم مبالغه‌در، بشقه‌هيچ مبالغه يوق، سيبريه‌د توم ولايتنده ٢١ خانه‌دن عبارت بو فقير قريه خلقنه اوزلرينڭ كيسهٔ حميت‌لرندن دورت بش يوز صوم آقچه صرف ايدوب بو قدر خدمت ايدرسه، البته‌بشقه قريه‌لربو قريه‌دن عبرت آلورغه‌كراك.

٣ نچى نويابرده تومسكى‌دن كيتمك اوزره قرار ويرمش وجمله خدمتمى تمام ايتمشدم، وداع ايتمك اوزره مشهور سياح گريغورى نيكالايويچ پاتانين جنابلرينه واردیغمده خبر آلدوم‌كه: اوچونچى دوما اعضالرندن تومسكى ديپوتاتى نيكالاى نيكراسوف جنابلرى عمومى صابرانيه زالنده ٣ نچى دوما حقنده اوزنى صايلاغان خلقغه حساب ويره‌چك ايمش. بو خبرى آلديغم كبى بن، آرتق دخى بر كون قالوب نيكراسوف جنابلرينڭ دا كلاتنى دڭلامغه قرار ويردم. پرافيسور صوبلوف جناب‌لرى، بزم ايچون مخصوص بيلات تدارك ايتمش ايكن، باتانين واسطه‌سيله بيلت‌نى كوندردى، بن اخشام صابرانيه‌غه حاضر اولمق اوزره تدارك ايتدم.

بنم بوراده موقت رفيقم اومسكى‌دن مسافرة كلمش ذاكر افندى دخى، بنم ايله برابر صابرانيه‌غه واره‌چق اولدى، ذاكر افندى ايچون دخى بيلات تدارك ايتدك. اخشام ساعت تمام يدى تولغانده صابرانيه‌غه كلدك. شونى دخى ذكر ايتمكى مناسب كوردم، صابرانيه‌غه تعيين اولنمش بيلات تمام تاراتلمش بتمش ايدى، كوب آدم‌لر بيلات تابالماى يوروديلار، فقط بزگه خصوصى بر التفات اولوب باتانين جناب‌لرينڭ همتى ايله بيلات بولندى.

بز صابرانيه‌غه كيلگانده جماعت‌نڭ اكثرى كلمش، ويرلرينه اوتورمش‌لر ايدى، اون دقيقه صوكره تمام زال تولدى، هيچ بر

بوش یر قالمادی، حتی بیك کوب آدملر آیاقده توردیلار، فقط مع التاسف شول قدر بیوك وفائده‌لی جمعیت‌ده، تومسکی مسلمان- لرندن فرد واحد بر آدم یوق ایدی حالبوکه تومسکی مسلمانلری اوزلرنی خیلی آدم ظن ایدیبورلر. هیچ اولمزسه واعظ افندیدن بشقه معلملرده یوق. تمام یدی ساعت ١٥ دقیقه‌ده جناب نیکراسیف مخصوص خطابت ایچون تعیین اولنمش یره چیقدی. حاضر جماعتلر ال چارپوب استقبال ایتدیلار.

جناب نیکراسیف اوزون بویلی غایت گوزل ملیح الوجه محبتلی بر آدم اولمغله برابر، من طرف الله احسان اولنمش عجایب بر قوهٔ ناطقه‌یه مالکدر، نیکراسیفنڭ سیماسنده بر کمالات وعالیجنابلق ظاهردر. انسان برنچی دفعه کوردیکی کبی جناب نیکراسیفقه محبت ایدر، برنچی کره کوردیکی کبی بیوك همت امید ایدر.

بونڭ ایله برابر نیکراسیف مکاتب عالیه اکمال ایتمش بر آدمدر، تومسکی صنایع مکتبنده پرافیسور اولوب، توم خلقی طرفندن ٣نچی غاصودارستواننای دوماغه صایلانمش حریت پرور دیپوتاتدر.

نیکراسیف جنابلری همان ٣٣ یاشنده بر نوجوان اولوب زمانمزنڭ ایك مقتدر خطیبلرندندر.

نیکراسیف ابتداء مجلسکه رئیس تعیین ایتلدی، برده اوزینه معین اولمق اوزره بر آدمی تعیین ایتدی.

صوڭره تومسکی دیپوتاتلرندن اولوب وفات ایتمش، ٣نچی دوما اعضاسی (شتیلکی) ایچون، قیاما بر احترام اولنمه‌سنی مجلس خلقندن التماس ایتدی، هر کس قیام ایتدیلار. صوڭره جناب نیکراسیف سوزگه باشلایه‌رق دیدی:

غراژدانلار! بن سزه غاصودارستواننای دومانڭ اوچونچی سیسیه‌سندن معلومات ویرمك استیورم.

شونڭ ایچون بن سزلرگه اوّل غاصودارستواننای دوماده بولغان

Из фондов Российской национальной библиотеки

پارتیه‌لرنڭ وضعیت‌لرنی عرض ایده‌جکم، دوماده ابتداء صولدن باشلایه‌چق اولورساق، تمام کنارده سوسیال دیموکرات فرقه‌سی بر توتمشدر. بونلارنڭ اعضالرینڭ مقداری فراکسیه‌ده ۳۰قدر اولوب رهبرلری ایسه فلان وفلان آدم‌لردر. بر نیچه آدملارنڭ اسم‌لرنی ذکر ایتدی. صوڭره آنلار یانده ترودوای غروپپه، صوڭره پولسکی قولا. صوڭره بزم کادیت‌لر، تمام دومانڭ مرکزنی اشغال ایدیبورلر. دیپوتات‌لرنڭ اوچدن بری حساب اولنور اوکتابریس‌لر شول آراده میرنای آبناولینست‌لر، تمام اوڭ کنارده ایستیننا روس‌لر بونلارنڭ لیدرلری غراف بوبرینسکی کروپینسکی وبشقه‌لری؛ شولار نیره‌سنده هم قازاق اورص‌لر ایکی اوچ کشی‌دن عبارت، هم پوپلو پارتیه‌سی بیك آزغنه آغزغه آلماساڭده بار ایدی،

شول ترتیب برلان دومانڭ ایچنده ملت وکیل‌لرینڭ اوترولری.

غاصودارستوانای دومانڭ قوتی حاضرده اوزگزگه معلوم، شولای بولسه‌ده بر درجه تیوشلی بولغان وظیفه‌سنی ادا ایدرگه اجتهاد قیله‌در. دومانڭ مینیسترلرگه قارشی معامله‌سی شولای:

دوماده مینیسترلرنڭ هربری اوزینه تیوشلی تنظیماتنی حاضر قیلوب دوماغه کیرته تورا؛ دوما اوزیده هر امورگه مخصوص کامیسیه‌لر صایلاغان، بو کامیسیه‌لرنڭ هر برنده تیوشلی (زاکونا پرایکته) تنظیماتلر ایشلانه بارا، شونڭ ایچون مینسترلرنڭ هر بری برلان آیروچه معامله ایدرگه دوغری کیله. غاصودارستوانای دوما: بحریه مینستری برلان یول‌لر ناظرنی بیك قاتی تنقید قیلادر، بو ایکی مینسترنڭ ایشلاری بیگراك مبهمدر، شونڭ ایچون بوراده سزگه نمونه اوله‌رق (واستوچنا کیتایسکی) چین شرقی تیمور یولی حقنده بر آز معلومات ویره‌جکم. بو یول بزنڭ روسیه حکومتنه هر سنه اوتوز بیش میلیون‌غه قدر زیان بیره‌در. بو زیان یلدن یلغه آرتمقده‌در. بوڭا قارشی بزنڭ تیمر یول نظارتی بر چاره تدارك

اینمامشدر. بشقه حساب‌لریده هیچ بر وقت لایق صورنده یاقلمامشدر
هم قارارغه ممکن‌ده دگل. روسیه حکومتی‌نڭ خارجی سیاستنی حاضرده
بیك نوبان، بیوك دولت‌لر نظرنده روسیه‌نڭ بو درجه‌ده توشکن‌لکنه
سبب، اقصای شرق محاربه‌سیندا، خبرسز بر محاربه اوله‌سیدر.
سیبیرسکی غروپپه‌نڭ، سیبیریه‌گه زیمستوه آچمق حقنده اولان تشبثی،
بلکه عموم دوما اعضالری طرفندن قبول اولندی دیرساڭ جائزدر.
یالـگز طبولسکی غوبیرنه‌ده سورغوت آبتورسکی جهنلری مستثنا
اولوب بتون سیبیریه‌ده زیمستوه اوله‌چقدر. زیمستنواغه اعضا اوله‌رق
صایلانمق ایچون؛ یالـگز ایکی کلاصلی روسسکی اشکولانی تمام قیلغان
آدم بولورغه کراك، باشقه هیچ بر نرسه لازم دگلدر. ایندی بن
حاضر جماعت‌لردن اوتنه‌من حاضر یاریم ساعت سوزگه آرالق
بیرامز(پیریریف)سزدن اوتنه‌من هر کیم هر نه خاطرینه کلمش
ایسه، یازوب بیرسون، من شونگا جواب بیروره‌من. (پیریریف)
شول آراده بن رفیقم ذاکر افندی‌ایله سویلاشوب، جناب نیگراسیف‌نڭ
پارتیه‌لر حقنده بو قدر مفصل هر بر پارتیه‌نڭ حرکت وعملندن خبر
ویردی حتی بیك اوفاق کازاچی دیپوتات‌لر حالنی هم سویلادی فقط
بزنڭ مسلمان‌لر حقنده برسوز سویلامدیکنی تعجب ایده‌رك یازوب
بیردك. صوڭره بن کیدوب پرافیسور صوبلوف، مالینوفسکی، وبشقه‌لر
ایله کورشدیکمده، بالواسطه نیکراسف ایله دخی تانشدیردیلار.
نیکراسیف جنابلری کمال نزاکت ایله بزه احترام ایتدی، سوز آراسنده
بن(سیبرسکی ایناروديچسکی زیمله) ایناروديچلرنڭ یرلری حقنده
فکرلرنی صوردم حاضر اللده اولان کاغدکه یازدی دیدی: سوز
آچلغانده جواب بیرورمن. یاریم ساعت صوڭره سوزگه باشلاندی،
ابتدا یازلمش سؤال‌لرگه برر برر جواب بیردی. البته نیکراسیف
جناب‌لرینڭ سویلاگان سوزلرینی تماما حرفیا یازمق ایچون خصوصی
سیتیناغراف لازم بزنڭ بو یرده یازغانلارمز برمفهومدن عبارتدر.
مفصل یازارغه اصلا ممکن دگلدر.

Из фондов Российской национальной библиотеки

جناب سوز باشلادیسه ابتدا عمومی مکتب‌لر حقنده (ناردونای آبرازاؤانیه) خلقنڭ عموما اوقوب یازه بیلمك‌لری حقنده، دومانڭ فکرندن مفصل معلومات بیردی، صوڭره یازلمش مکتوبلرگه جواب ویردیکی صره‌ده، بزم مسلمان فراکسیه‌سی حقنده دیدی: مسلمان فراکسیه‌سی حاضرگه قدر هیچ بر تشبث کوسترديکی یوق یالگز قوغز یرلری حقنده بر آز حرکت‌لری کورولدی، شوندن بشقه آلارنڭ دوماده بارلق‌لرینه دلالت ایدر وسویلارلك هیچ بر خدمت‌لری کورولمدی، شونڭ ایچون بن آنلر حقنده بر فکر سویله‌مك لزوم کورمدم.

یهودی‌لر حقنده سؤال ایدنلارگه: یهودیلرنڭ دوماده ایکی دیپوتات‌لری بار آلارنڭ شول ایکی دیپوتات‌لریده بر فکرگه کله‌میور، شونڭ ایچون آلار حقنده‌دخی آیروجه برسوز سویلامگه لزوم کورمدم.

اوکته‌بریست‌لردن صول (جناح) قانت‌نڭ آیرلمق احتمالی‌بارمه دیب صوراوچی‌لرغه؛ دیرم: آلارنڭ آیرلمق احتمالی‌یوق، هم آیرلسه‌لر، اوزلری بیك آزغنه بر غروپپه اولاجق‌لر، قوت‌لری اولمایه‌چق، شونڭ ایچون بزگه قاراغانده دخی آلارنڭ آیرلماغانلری یخشی.

دومانڭ قوتی حقنده صوراوچی‌لرغه: بونڭ جوابی ذاتا بنم داکلاتمده‌ضمنا معلوم اولدی، بزنڭ خلقمزده‌هیبت وغیرت بتونلای سونمشدر. هنی مینسکی‌ده واقع اولمش بیوك بر مسئله حقنده دوماغه مخصوص عریضه‌لر کلدی فلان دیدیلار، بن بالذات اوزوم دومانڭ خصوصی کانسالریه‌سینه باروب، صورادم تفتیش ایتدم، لکن هیچ نرسه تابا آلمادم، مسئله‌نڭ ایچنده بولغان کشی‌لر، دوماغه یازوب بیرورگه دگل، بلکه بر کلمه سویله‌رگه قورقه‌لر. شولای بولسه‌ده دومااوزوظیفه‌سنده‌بر آز حرکت ایتمکده دوام ایدیبور.

(شرق قریب) ترکیه مسئله‌سنده دومانڭ فکرنی صورای‌لر؛ بن بوخصوصده دیه بیلورم: بوسنه هرسك مسئله‌سی حقنده آفستریه‌نڭ

Из фондов Российской национальной библиотеки

حركتى بزم ايچون بيوك بر تحقيردر. لكن نه چاره بزنك قوهٔ عسكريه‌مز يوق‌كه، بو خصوصده نفوذمزنى اجرا ايده‌لم. بزنك عسكرمزنك قوتسزلگى ماليه‌مزنك ضعفيتندندر. بن تكرار ديه بيلورم:

بزنك ايچون عموما اجتهاد ايتمك لازمدر، حالمزنك عموميتنى اصلاح ايچون. افرادمزنك اصلاحى لازمدر، شو حالده اى غرازدانلار! بن سزه تكرار ديه بيلورم: سزلر عموميت ايله اجتهاد قيلوكز، غرازدان بولوگز!

عموم آلقشلار، ال‌چارپوب بيك اوزاق اظهار ممنونيت كوستورديلار.

نيكراسيف جنابلرينك نطق وداكلاتلرى غايت مفصل ايدى. بن بوراده بيك كوب اختصار ايتدم حتى سيبيرسكى غروپپه‌نك سيبيريه‌گه تيليغرام حقى اون تين اولوب، آنك بش تين‌گه تنزيلى حقنده دخى دوماده سوز آچدقلارنى مفصلا سويلادى. بن نيكراسيف جنابلرينه كمال احترام ايله قصورمى اعتراف ايده‌رك عفولرنى استرحام ايدرم.

مع التاسف بوراده شونى دخى سويلامك لازمدر. بزگه شول قدر مك كشى ايچنده، مسلمان فراكسيه‌سى حقنده اولان فكرنى ايشتمك بيك آغر اولدى. نه چاره حقيقت آچى اولسه‌ده تاتلى‌در.

البته سكوت ايده‌ميه‌جكز: بزنك ديپوداتلرمزنى كوركه‌گه، آتلاندروب، برينى بيورلين‌گه يبارمك ايچون آقچه جيار اوچون مكاريه‌گه كيله بيله‌لر، حاجيلرنى صاته بيله‌لر. لكن اوزلرنى صايلاتغان خلق‌غه يوروب دوما احوالندن خبر بيرورگه بر آدملارى‌ده يوق. هم دوما احوالندن اوزلرينك دخى خبرلرى يوق. شولاى بولا توروب ملتگه ئله نيندای اوپكه‌لر يازالر. بزگه يارده‌چى كيراك ديلار. حالبوكه: يارده‌چيلرگه‌ده اون ايكى مك تنكه آقچه توپلاندى، اوزلرينه تابشرلدى، حالا ملت عيب‌لى، ملتنى مواخذه ايديبورلر. بر مسلمان اوزلرينه بر نرسه‌گنه سويلاسه: مينى مسلمانلر صايلاغان يوق،

Из фондов Российской национальной библиотеки

اورصلار صایلاغان دیلار. آقچه بیارغه بولغانده مسلمانلر آراسینه چغالر.

ایشته افندیلار سوز صره‌سی کلدی عفو ایدرسز. بن بوندن صوڭره نیکراسیف جنابلری‌نڭ ویرمش اولدیغی معلومات حقنده خصوصا سیبیریه‌ده زیمستوا اداره‌سی آچلمه‌سی خصوصنده مفصل معلومات‌لر ویره‌جکم.

تومسکی غوبیرنه‌سنده (یاصاچنی تاتار) اسمنده بولغان خلق ایکی‌گه آیریله‌لر، هر نه قدر جنس‌لری نسل نسبلری بر بولسه‌ده، دیانت جهتندن ایکی‌گه بلکه اوچکه آیریله‌لر. بونلارنڭ قسم اعظمی مسلمان اولوب قالغانلاری مجوس‌لك‌لرنده باقی‌در. اوچونچیسی پراۋ-صلاویه‌نی قبول ایتمش‌لر ایسه‌ده، بونلارغه یاصاچنای اسمی ویر-لمیوب، روسلر ایله برابر کرستیان تسمیه‌سی شایع اولمشدر.

یاصاچنای تاتارلرنڭ مجوس‌لری، بو یرده اصل یر وملك صا-حبی اوزلرنی حساب قیله‌لر، بشقه‌لرغه بر وحشی ویاکه متغلب ظالم نظریله قاری‌لر. ایسکی زمان‌لرده بونلارنڭ رئیس‌لری بلکه خان وآمرلری اوزلرندن بولنورمش.

شولارنڭ الڭ آخری، روسیه استیلاسندن مقدم بولغان‌لری (قاڭزا) اسمنده بولغان. بوقاڭزا روس‌لرغه اطاعت ایتمایئنچه نیچه کره روسلر ایله غوغا ایتمش، نیچه کره روسلر الینه اسیر اولمش، نیچه کره اسارتدن قاچمش، روسلر تکرار توتمشلر، تکرار اسیر ایتمش‌لر، عاقبت روس حبس خانه‌سنده وفات ایتمش.

شول مجوسلر حاضرده اوزلرنی (آبغای) دیلار، آبغای‌لرنڭ خانی قانزا بك حبس خانه‌ده وقتده شعر ایله اوزی‌نڭ حالنی سویلامش، حاضرده شول آبغای‌لر آراسنده بو شعر بیك مقدسدر. اوزلری بو شعرنی اوقودقلاری زمان آغلارمش‌لر.

بن بو شعرنی بالذات آبغای‌لرنڭ اوز آغزندن ایشتمدم، لکن آبغای‌لر آراسنده‌یورگان یاصاچنای تاتار ملاسینڭ آغزندن ایشتوب یازدم.

Из фондов Российской национальной библиотеки

بوراده محترم اوقوچیلریمه عرض ایتمک استرم

لسانلری بعض یرلارنده آڭلانه‌در. وبعض‌لرنڭ یوق. حقیقت‌نی بیلمک ممکن اولمدی.

شعر.

١

قاشنانڭ توریب آغتقان   قانزانڭ آنی باش آلدی.
,, قندیلب،، که یتربی   قازان آنی باش بوردی.

٢

قوزغون یامان قوش بولوب   قودو تیبتم دیکایله
قازاق یامان یوروت بولوب   قانزانی توتدم دیکایله.

٣

قازاقدنڭ تیککان توراسی   اورچوق باشدی بولوبدی
اورص‌دی بیلا گان قانزابك   اورص قولنده یاینایدی

٤

قازاقدنڭ سودی بالطه‌سی   اوسمه آغاچنی اوتکارکن
اورص‌دنڭ آیتقان دلداری   اومرتقام تورن اویکایدی

٥

آلطی تولکنب اوی کیسکان   ایماقتمز کوچ ایمتر
آلتون آیماق یوناتقان   آلماتی بیه کوچ ایمتر

٦

قوندز جلاب قوم قازوب   قوبلاب چیغار کون قایدا
کابی قولون بیك تارتب   قانزا یانار کون قایدا

٧

تورو صو بیوك آر بیلان   اینه‌توم کوستاب ییله بیر
آدم توراتی توشتازه   ایساب سلام ایته بیر

٨

آغاچدن یانکز چیقباسون   آنادن یانکز سز باسون
امولدنڭ یانکز اوسپاسون   اینایدن یانکز توباسون.

Из фондов Российской национальной библиотеки

٩

آق قارچغام بار بولسه شانکشاغای ایدی کاینم نان
آتا نورولی بار بولسه صوراغای ایدی بورتم نان

١٠

آرقامداغی آق یارغاق آلغه اوربلور بولسه‌چی
آلطی قوندش بار بولوب آرتمدن کیلور بولسه‌چی

١١

آلطی بولو صرغو مرغا، کیل آبازی تارتالی
آی جولمون چیقغانچه کیل آبازی قایتالی

١٢

قانزا منکان (کیو قالطار) قازاقتی یاپه قاتقایله
قازاقدی بیلا کان قانزابی قازاق قولنده یانقایله.

بو شعرنك خطالری اولمق احتمالی هم واردر. تماما یخشی فکر اولنورسه، معنی‌سنی فهم اینمك‌ده ممکن: لکن کوب سوزلری آڭلانمایدر. بن ملانك آغزندن نصل ایشتدم ایسه اویله یازدم. هم بعض بو سوزلرینك معناسنی دخی ملادن صوردم، شول طریقه بوراده یازوب کوستره‌جکم.

برنچی مصراعده: قاش-طاغ. آغتمق - بوشاتمق، - قازاق - اورس. قریم تاتاری کبی اورصقه - قازق دیلار.

٣ نچی مسراعده: توراسی - شهری. یاینامق - عاجز اولمق دیمك،

٥ نچی مصراعده: سودن - قوروچ

٦ نچی‌ده کابی - قویوشقان.

٩ نچی‌ده: شاڭشاغای - آغلاغای. کاینم - آرقامدن.

١١ نچی‌ده: جولم - یلدز.

١٢ نچی‌ده: (کیو قالطار) معروف رنك - توس.

بونلار ملاحظه اولندقده اصل لسان‌لری، لسان ترکی اولوب، بزم لسانمز ایله بر اولمق احتمالی قریبدر. (*) فقط بن بونلار ایله

(*) بوتل بلان‌سو یلاشکان طائفه‌نك اسمی روسچه: «Алтайцы-телеуты» در.

كورشوب سويلاشرگه وقت بولەمدم. بونلارغه «ياصاچناى» وجه تسميەسى‌ده : ياصاق ويركو معناسنده اولوب، (ياصاچناى) ويرگو بيروچی‌لر، ديمكدر.

طوقزنچی نويابرده، طوم غوبيرنەسى، مارين اويازى شولدات قريەسينه كلمك‌اوزره «باغاتول» استانسەسينه ايندم. كيچه ساعت طوقز اولديغندن، شدتلى بوران كوتەريلديكندن، هيچ كيمسەنى‌ده بيلمايمن، «توكل خدا» ديب، بر ايزڤوشچيك ايله نومرغه كيتدم.

نومر ديديكى بر نيچه بولمەلى خانه، جن اوياسى كبك، بندن بشقه هيچ كيمسه يوق ايدى، كيچه اوتوروب چاى ايچدم، بتون نومرده هيچ كيمسه اولمديغندن، سس صدا يوق، فقط بوران شدتندن نومرنك هر طرفندن قولاب يل اوروب طوره ايدى؛ بتون كيچه يوقلارغه ممكن اولمدى.

ايرته‌ـصباح ايركن قالقدم؛ ١٨ چاقرم قدر شولدات قريەسينه بارورغه آت ايزلوگه كراك بولدى. كون بوران، هيچ كم بارماى، نيچه خانه‌گه كروب، عاقبت، بر روسنى صوم اللى تين‌گه آلوب بارورغه سويلاشدم.

يامشيك بيك قارت كشى، قرق سنه مقدم شولدات‌قه بر بارغان ايكن، شوندن صوڭ بارمغان، بورانده بولغاچ آداشه ـ آداشه باردق.

شولدات‌قه كلدكمده، جلال‌الدين افندى برادرلرى، حسن افندى جناب‌لرى، استقبال واعزاز ايله، خانهء دولت‌لرينه قبول بيورديلر. بورادە مسافر ومهمان اولوب خانه‌دن خانه‌گه يوروگن زمانده، پورت‌آرتوردن ياپونيەغه اسير كيدوب، صلح بعدنده عودت ايتمش بر آدم خانه‌سنده مهمان اولدق. بن بو كشى‌دن ياپونيه‌ده اسير اولوب قالدقلارى زمان نه كبى حال‌لر اولديغنى صوردقمده، بو آدم : «بز ياپونيه‌ده اسير ياتقانده، بر شهرده اون بڭ كشى اولدق، شولاردن يدى يوز اللى قدرسى مسلمان ايدى. ياپونلر، بزنى اوز يرلرينه آلوب بارغاچ،

Из фондов Российской национальной библиотеки

همه‌مزنی آیردیلار، بشقه‌ـبشقه کازارماغه قویدیلر: روسلرنی اوزلرینه، بشقه، جهودلرنی اوزلرینه بشقه، مسلمانلرنی اوزلرینه بشقه قویدیلر. بزگه شونده اوزمزگه مخصوص نماز اوقورغه یر بیردیلر؛ آراه‌مزدن بر آدمنی امام قیلوب قویدیلار،ـبیك حرمت ایتدیلار. آرامزده یخشی اوقوملی شاگردلر بار ایدی، قایسی‌لرمز شولاردن سبق اوقودق، صوڭره بزگه کتابلر یازوب باصارغه ماشینه‌ده بیردیلار.

صورادم:ـ «نیچوك کتابلر باصدڭز؟»

دیدی:ـ «من بیلمایمن؛ شونده باصلغان کتابلردن اوچ کتاب آلوب قایتقان ایدی» دیب یگا چیقاروب بیردی. بن کتابلرنی باقدم، کوردم بیك گوزل، عادتا، مکمل پورت آرتور تاریخی ایدی، بلکه، تاریخ دگل، محاربه زماننده پورت آرتورده وقت کیچرمش بر آدمنڭ یومی دفتری ایدی، فقط سیکلاستین ایله باصلمش، بر قاچ نسخه چیقارلمش‌ده، اسیرلرگه، یادکار اولمق اوزره، ویرلمش ایکن.

بو دفتری تمامیله استنساخ ایدوب آلدوم. البته غزیته ستوننده تمامیله درج اولنمه‌سی ممکن‌ده دگل. فقط، بن بو قهرمانلرنڭ همت‌لرنی کوسترمك ایچون، بو تاریخچه‌نڭ «احوالات الاسارا» دیگن قسمنی بوراده درج ایتمکی مناسب کوردم وعینا درج ایدرم.

احوالات الاسارا.

بزنڭ بار عسکرمزنی فیورال آخونده، کاملا، جییوب بتوردیلار؛ موقدین‌ده‌ده بزنڭ عسکرلر کیله باشلادی. موقدین آلنغانده مجروح بولغان همه عسکرنی، اون مڭلاب عسکر، اسیر قیلوب کتوردیلار. یاپونیه‌غه بارغاچ همه عسکرنی هر گوردنه تاراتوب قویدیلار. «آساکاو» دیگان شهرده یکرمی مڭدن آرتوق اسیر بزنڭ عسکرمز بار ایدی. بزنڭ اسیرلرنی نیچه اوچاصکه‌گه آیروب، هر ملتنی اوزینه

بشقه قویدی: مسلمانلرنی اوزلرینه باشقه قویدیلار. بیك زور اوچاـ صکه، ـ دورتنچی اوچاسکه‌ـ ایدی، آنده‌غی اون ملك اسیر ایچنده بزنك مسلمانلر آلطی یوزدن آرتق ایدیلار.

بز بو اسارتده اوزاق یاتمقی احتمالمز بولغاچ، بز اوز آرا مصلحت قیلوب، سویله‌شب کیکاش قیلدق؛ کوکلّلرنده بولغان آدملرنك وقتلری بوشقه کیتماسون، دیب اوز آرا وعظ، نصیحت‌لر قیلورغه اویلاشدق. آرامزده بولغان جاهل‌لرنی اوقتورغه قرار بیردك. بزنك آرامزده یخشی‌غنه خلفه‌لر اوچیتللر بار ایدی: صمارا غوبیرناسندن ملا احمدـ جان قـوتلی احمد اوغلی، مراد الدیـن خیر اللین، هم باشقه یخشی یکت‌لرده‌بار ایدی، کیم‌نیندی‌علم‌تلاسه‌شونی اوگواتمك‌بولوب، مدرسه آچدیلار هم کوب آدملار اوقورغه باشلادیلر. لـکن بزده کتاب‌لر بیك آز، بلـکه، یوق ایدی. آرامزده بار کتاب‌لردن شونلار تابلدی: کلام شریـف‌نك اولـگی جزئی، بر مختصر الوقایه، اصولدن: زبدةـ الاسرار، حدیث‌دن: طریقهء محمدیه، ترکی کتابلردن: قرا باش تجویدی، عقاید اسلامیه، عبادت اسلامیه، بدء المعارف؛ بر آز حکایه کتابلاری بار ایدی. بو کتاب‌لرنك همه‌سی برر نسخه‌گنه بولغاچ، هر کمگه اوقورغه بولمای، شول خصوصده دخی‌برمصلحت قیلشوب: اون‌تین، بیش تین‌لاب آقچه جیوب، اوزمزگه‌اون‌صوم‌ایللی تین کمش‌که بر ال ماشینه‌سی (سیکلاستیل) آلدق، شونك برلان‌همه قولمزده بولغان کتاب‌لرنی یوزار، ایکیشر یوزباصوب، اوزمزگه اوقورلق کتاب‌لر قیلوب آلدق؛ شونك برلن تمام مدرسه کبی اوقی باشلادیلار.

آوغوست آخرلرینه قدر برده یازو تانیمغان کشی‌لر یازو تانیدیلار. بر وقت‌لر اسیرلر آراسنده «بالطیق‌دینگزینك‌اسکادری کیله ایمش» دیگان خبرلر سویلانه باشلادی؛ نیچه وقت‌لردن صوك «بالطیق اسکادره‌سنی هم باطرغان‌لر» دیگان‌خبرلر چیقدی، شول آراده

Из фондов Российской национальной библиотеки

صاخالین جزیره‌سندن بش مك اسیر کتوردیلار.

بز بالطیق اسکادرینك باتقانینه ایشانمای تورغان ایدوك، بر وقت اسیر ماتروس‌لر کیلوب، حقیقت احوالدن خبر بیردیلار. مجموع اسیرلرنك مقداری یتمش مكدن آرتوق بولوب کیتدی.

برده یخشی خبر کیلمای ایدی. آوغوست آخرلرنده، صلح بوله، دیگان سوزلر چیقدی، هم کوب وقت اوتمدی، صلح بولدی. همه اسیرلرگه قایتورغه دیب خبر بیردیلار.

شول قدر بولسه‌ده، یادکار بولسون دیب یازدم، خطالرمنی عفو قیله‌سز.

یازغوچی عبدالخالق بن عین‌الدین احمروف اورنبورغو بیرناسی اورسکی اویازنك، ۱۹۰۵ یلی اوکتابر. بن بو دفتردن بو قدر بر نمونه یازدم وقتیله تفصیلنی دخی یازاجغم فقط شیمدی شول قدر ملاحظه ایتالی‌که: بزنك تاتار اولادی کلیا غافل دگل، شویله اسارت احواللرنی بویله قلمه آلمش‌لر، عبدالخالق افندینك یازولرینه قاراغانده، محاربه احوالنی مفصلا یازغان کشی‌لر هم بولسه کرك. اویله افندیلردن، اگر اویله اثرلری بولسه بر آن اول میدانغه چیقارمه‌لرنی التماس قیله‌مز، انشاءالله فائده‌لی اثرلر نشر اولنور امیدنده بز.

بو طرفلاردن صالدات‌لردن آلدیغم تحقیقاته بناء مسلمان صالدات‌لرینك تلفاتی دخی بشقه‌لرغه نسبة آرتوق بولغان‌در.

شول‌دات قریه‌سینه کلدکده‌بن بو قریه خلقینه‌هر بش‌وقت نمازدن صوك مسجدده وعظ ونصیحت سویلادم. ذاتا بو خلق بنم تومسکی‌ده بولندیغم زمان سویلادکم‌وعظ ونصیحت‌لردن خبردار اولوب، همه‌سی بزده دخی اوز خلقمزغه لایق نصیحت سویلار دیب کوتکان‌لر ایکان.

البته بنم حقمده قریه خلقی نه درجه‌ده اخلاص‌باغلامش‌لر ایسه، بنده شول قدر سویلارگه بلکه آرتوغراقنی هم سویلارگه اجتهاد

ایتدم. خلق‌نڭ احتیاجنی بیلدکدن صوڭره شوڭا لایق سوزلر سویله‌دم.

«شولدات» امامی حسن افندی اوزینڭ اقتداری درجه‌سنده خلق‌غه خدمت ایتمك فکرنده بر آدم اولدیغندن؛ کندی غیرتی برلن خلقنی معارف‌که تشویق ایدوب بالالرنی تربیه ایتمك اوزره بر مکتب لزومنی سویلاب آڭلاتب، بونڭ دخی همتی برلن میدانغه چقارلمه‌سینه اجتهاد ایتوب، بتون محله خلقی همه کوچلاری ینکانچه غیرت قیلوب: بعض‌لری بر ایکی آغاچ وبعض‌لری دورت بش آغاچ بورانه کیتروب، بعض‌لری تاقته پلاح‌لر کترمش‌لر وبعض‌لری حالنه کوره خدمتینه آقچه بیرمش‌لر. شول طریقه یورت همتی برلان مکتب بنا ایتمش‌لر، بوندن بر سنه مقدم مسجدلرنی هم اعمار ایتمش‌لر، شول طریقه امام افندینڭ اجتهادی سایه‌سنده، بر قریه اعمار اولنیور. هر نه قدر، هر برده اولدیغی کبی بو قریه‌ده دخی معارف دشمانی بر ملا بواسه‌ده، حسن افندی‌نڭ همتنه قارشی، واق توپاك منافق‌لرنڭ مقاومت ایده‌میه‌جکی ظاهردر. بونڭ ایله برابر شولدات قریه‌سنده بیك همتلی یکت‌لر واردر. فقیرلك ایله برابر بویله همت حقیقة شایان شکراندر.

معلم دخی اوزینڭ اقتداری دائره‌سنده اجتهاد ایدرسه، هیچ شبهه‌سز شولدات قریه‌سیده دخی اوچ بش سنه صوڭره گوزل طلبه یتشه‌چکدر. بو قریه خلقی، تومسکی غوبیرنه مسلمانلری آراسنده، دیمگه محبت‌لی خلق‌لردر: مسجدلرنده هر بش وقت نمازده اون بش یکرمی آدم بولنور، جمعه‌لرده بولسه یوزگه قریب جماعت حاضر اولیور. البته بو جماعت‌گه امام هر جمعه وعظ نصیحت قیلسه، امر معروف نهی منکر قیلسه، هیچ شبهه‌سز ملت‌نڭ کوزی آچیلاچقدر.

بز شولدات قریه‌سنده اوچ کون مهمان اولدقدن صوڭره، آچینسکی‌گه کیتمك اوزره قرار ویرمشدك، اهالی اتفاق برلن اظهار خلوص ایدوب، دخی بر ایکی کون توقف ایتمکمزنی صمیمی تکلیف ایتدیلار، بز ده تکلیف‌لرنی قبول ایتدك، خلقده بیك رضا بولوب قالدیلار.

بز ١٤ نچی نویابرده جمعه نمازنی قیلدقدن صوڭره شولدات‌دن آچینسکی‌ده

Из фондов Российской национальной библиотеки

آت برلان کیده‌جك اولدق، اونبش قدر چانه، یکرمی قدر یالان آت ایله خلق عظیم بزنی اوزاتورغه چیقدیلار، قریه‌دن چیقدیغمزده آدم‌نڭ کوبلکی بی حساب ایدی. باصوغه قدر اهالی‌نڭ اکثری اوزاتورغه چیقدیلار، بر قاچ آدملار، شولـدات‌دن ۱۳ چاقـروم بـر روس قریه‌سینه قدر اوزاتوب کلدیلار: حسن ملا، فخرالدین افندی، امین افندی‌نام‌ذات‌لر، آچینسکی گه‌قدر آلتمش‌چاقروم‌مسافه‌اوزاتمق‌بولدیلار، شول طریقه بر جمعه کونی قبیل‌العصر شولدات‌دن چیغوب تمام بـر ساعت‌اوتوز بش‌دقیقه‌ده(قارابیلنیك)اسمنده بر اورص‌قریه‌سینه‌کلدك، یولده شدتلی بوران، هوا نچار ایدی، آت‌لرده بر آز استـراحت اینسون دیب، قارابیلنیك‌ده بر ساعت قدر توقف ایدوب، تکـرار یولغه چیقدق؛ شدتلی‌قار بورانی، کوز گه‌هیچ نرسه‌کورنمی‌در تون‌نڭ قاراڭغیلغی هوانڭ شدتلی بورانی عجایب ایدی؛ شولای هم بولسه‌ده قریه‌دن چغوب کیندك، امین افندینڭ آتلاری غایت یخشی آتلار، یولدن‌بر قارش چیتکه کیتماینچه همان یول ایله کیتمکده ایدك، آرادن بزم رفیقمز اولان حسن ملاایله‌فخرالدین افندیلر قچقروباشلادیلار، نه اولدی عجبا دیه‌رك توقف ایتدك. کیلوب ،دیرلرکه بوبوراننده بز آداشب اوله‌رمز، کیری قارابیلنیك گه قایتوب یونایق.

امین افندی دیر: بارامز هیچ نرسه یوق، همان یورودی . بش دقیقه صوڭره فخرالدین افندی تکرار جان طاوشی بـرلان قچقـره باشلادی. تـکرار، توقف ایتدك، فخرالدین افندی دیر؛ خدای‌ایچون کیری قایتایق، بـالالـرم یتیم قـالور، دیـه یالؤاریبور. امین همان کیتمك استیور. حسن ملاده کیری قایتورغه مصلحـت کوره، شول یرده دورت آدم بریمز آخرنی کورمایمز، چاناده اوتترغانده آتلار کورنمی، شول قدر بوران. امین افندینی کیری قایتـورغه کوچکه کوندردك، اوزمز آولدن نهایت بر چاقروم کیتکانمز یوق. کیری‌بورولدق‌یول هیچ کورنمی، فقط آتلار‌یخشی‌یولدن‌برده‌آیرلمای‌لر. بـر یوز صاژین یول کیلگاچ بیچاره بر آدم قچقره، قریه‌نـڭ

باننده تورا، لکن یول تابوب قریه گه کیره آلمی بزده شول آراده آداشب قریه‌نڭ ایکنچی طرفنه کیدوب بارغانمز.

هرچه امین افندینڭ، هم آت‌لوینڭ غیرتی برلان، تکرار قارا بیلنیك قریه‌سینه عودت ایده بیلدك.

اوّلگیچه اوراده پیوسیانف نام بر روس خانه‌سنده قالدق. خانه ایکی بولمه‌لی بر یورت، ایچنده خلقی اون بش قدر بار ایدی. بزده دورت آدم، ایر خاتون مجموعمز یکرمی آدم صاری صاری صاچلی اون قدرده بالالر وار. صباحه قدر تمام ۱۲ ساعت بوراده قالمه‌لی، فخرالدین آغای بتون کیچه جناب حق‌غه شکر ایدیور: بالالرم یتیم قالدی ایدی دیه‌رك نجاتنه دعا ایدیور. اما بو خانه‌نڭ داخلنده اولان نجاست، آغرایس، بالالرنڭ آغلامه‌سی ملاحظه اولندقده، بوران آستی دخی راحت بولور ایدی، هر چه آرتق صبردن باشقه چاره یوق، البته بویله بر عائله ایچنده هرنوع مخلوقات وار، هر نه قدر بکا بر قاراڭقده بیوردیلار، قاراونقه اوز پراستینه‌منی صالسامده راحت ایتمك ممکن دگل ایدی. هر چه صباحه قدر، کوزلرمز قاپانمدی، صباح ایرکن چغوب یولمزغه دوام ایتدك، شنبه کونی صباح آچینسکی گه کیلوب محمد باقر محمد یاروف خانه‌سینه مهمان اولدق.

آچینسکی اوفاجق بر شهراولوب، ایکی یوز قدر مسلمانی وارمش. شیمدیلك شول بیچاره فقیر مسلمانلرنڭ موقتی مسجد ایچون آلنمش یورتلری بار، هم شول یورتڭ مکتب‌لری وارمش، مکتبده قرق قدر ایر بالا، اون یدی قز بالا، صبیان مسلمین کمال اهتمام ایله تعلیم اولنمقده‌در. معلم عبدالله افندی نامنده بر ذات اولوب، اهلیه‌لرینڭ تعلمه‌لك وظیفه‌سنی ایفا ایدرمش.

بونلارنڭ مصارفنڭ بر قسمی بالالردن آلنسه‌ده، قسم اعظمنی باقر افندی اوز کیسهٔ حمیتندن صرف ایتمکده‌در. چوق عجایبدر که جناب حق‌نڭ حکمتی، بویله سیبیریه‌نڭ قعرنده فقیر

مسلمانلر، حکومتدن بر آقچه یاردم ومعاونت یوق، اوز اوزلرندن
اجتهاد قیلوب، فقر حال‌لری ایله برابر اولادلرینه دین مبین
اسلامنی تعلیم ایتمك ایچون سعی وغیرت ایتمکده قصور ایتمیورلر.
نیچه بیوك روس آول‌لری، بڭ خانه‌لی آول‌لر بار، هیچ برنده
مکتب یوق، معلم یوق، چاساونه‌ده یوق، یکرمی اوتوز خانه‌لی
مسلمان قریه‌سنده الحمدلله مسجدده بار، مکتب‌ده بار. معلم ومعلمه‌ده
بار، البته بز بوڭا شرافت اسلام دیه‌جکز. باشقه هیچ بر شی
دگلدر. یالگز شوراسنی مع التاءسف تکرار خاطرغه آلاجغز:
فایده‌غنه بارسافده، ملالر آراسنده خلق ایچون اجتهاد قیلوچی‌لر
بیك آز، اما خلق‌نڭ خلافنه هر تورلی اوسته‌لق برلان حیله ومکرلر
قیلوب، علم ومعارفکه قارشی حرکت قیلوچی‌لری کوبراك. بونڭ
ایله برابر «لکل فرعون موسی» دیگان کبك قایده بر وجدان‌سز
ملا بار، شونده عوام ناسدن مطلقا بر اهل حمیت بار، ملعون
ملانڭ جانن آلا تورغان فداکار صاحب همت بار. بو بیك عجایبدر.
حتی بیك بایده دگل، یالگز حمیت دینیه‌سی ایله ملانڭ دسائس
شیطانیه‌سینه مقابله ایدیبور. از جمله ۱۷ نچی نویابرده قزلیار
(کراسنه یار) قالاسینه کلدیکمده، اوچونچی اوچاستکه‌ده میراوای
صودیه، معروف مستشرق دیمیتری بیؤداکیمویچ لوپیو ایله
ملاقاتمده، اثناء مذاکره‌ده دیدیکه: بزنڭ بوراده مسلمان بیك آز
اوزلری فقیر، شونڭ اوستنه بیك جاهل ملالری بار، اگر مسلمانلرنڭ
ایشی بوملالرنڭ قولینه قالسه، الله کورسنماسون، دیندن‌ده خبری
یوق دنیادنده، بو آدمگه قارشی اگر شریفجان شروبکوف بولماسه
ایدی، بونداغی مسلمان‌لرغه کون کورستمز ایدی. تورلی یالغان
دانوست‌لر برلان خلق‌نی خراب ایدردی. خصوصا بزنڭ والی‌لرمز
عموما شوندی‌لرغه یول بیره‌لر، شولای بولسه‌ده شربکوف فقیر
حالی برلان مسلمان‌لر ایچون بیك اجتهاد قیله‌در، ملاغه یول بیرمایدر،
صوکره بن قزلیارده بولندیغم زمان، مسلمانلرنڭ معتبر آدملاری ایله

ملاقات ایتدم، بوراده (مسلمانلر آراسنده اولمش واقعه‌لره مطلع او-
لوب حیران بولدم. بوراده بر لیمونچی اوزینه ملا اسمنی ویرمش، محله‌گه امام موقت اولمش، کندی جاهل صرف اوزینه بر نیچه سفیل اوزی کبی جاهللرنی اویور قیلوب آلغانده، من ملا بولدم دیب لاف اوروب، ملا بولورغه دیب کیلگان کشیلرنی همان دانوس قیله ایکن، بو آدم حکومت دشمانی فلان دیب. ایشنه سیبیریه قطعه‌سنده بو کبی حاللر کوب، بونلارنی تفتیش قیلوب، نظارت ایده‌چك آدم یوق. شولارنڭ همه‌سنی ملاحظه ایده‌رك، بر تدبیر لزومنی غزیته‌لر ایله تکرار سویلارسه‌ك، دوخاونی صابرانیه رجالی قولاق ویرمیور. همه ملالر شپیون‌لق ایله افتخار ایدرلورسه، حالمز نیچوك بولور؟

ایشنه: بزنڭ دوخاونای صابرامزده بر نیچه مخصوص مفتش‌لر بولسه، آنلار هر سنه بر نیچه کره یوروب حقانیت اوزره تفتیش قیلسه‌لر، البته حکومت طرفندن شوندای پراوه ایله چیقمش بر مفتش‌نڭ نفوذی جاری وسوزی مقبول اولوردی. البته او زمان بویله اوز اوزینه ملالقی صفتنی بیروچی لیمونچی‌لرغه میدان قالمز ایدی. بونڭ ایله برابر، خصوصی مفتش لر، شول طریقه کیزدکلاری زمان، اورص آول‌لرنده تورغان تاتارلرنڭ هر برنی، اوزینه یقین‌راق برر محله‌گه باغلار ایدی؛ محله آچارغه ممکن اولوب لازم کورولسه، محله آچاردی. آه نه چاره، بونلارنڭ هیچ بری نظر اعتبارغه آلنه‌میور. مفتی بولسه، بو کبی حاللرنی اعتبار ایته‌ك دگل، بالعکس پالیتسه ماءمورلری آرقلی ملالرغه تسلط قیلوب، هیچ لزومی اولمدیغی حالده ملالردن صورایدر: مسجدگز بارمه؟ پلانی بارمه؟ مسجد یاننده مدرسه‌گز بارمه؟ رخصتی قاچان آلنغان؟ فلان فلان...

حالبوکه: بزده ایسکی مسجدلرنڭ نه پلانی وار، ونه‌ده رخصت نامه‌سی وار، قارت حضرت‌نڭ وفاتندن صوڭ استاذ بیکه همه کغزلرنی نه‌روزه‌گه یابشترغان، بر کغزده یوق، بونڭ یوقلغنی صابرانیه اوزیده

Из фондов Российской национальной библиотеки

بیله. حالبوکه مونده تورلی کشیلر مدرسه‌گزنی یاپامز، مسجدگزنی یاپامز، سزنڭ رخصت نامه‌گز یوقـ دیب ملالرنڭ جانـن آلادر. نه قدر رشوتلر ایله خلقنی خراب قیلوب، جاهل ملالرغه فرعون امامرلرغه یول بیره، مکتب مدرسه‌لرنی یابارغه سبب بوله. اوزینڭ هیچ نرسه‌دن خبری یوق.

ایشته قاضی افندیلر، هیچ اولمزسه، بو حاللرنی نظر اعتبارغه آلوگز، سنه‌ده بر کره تبدیل هواغه چیغاسز، شونده بارغان شهرگزده مدرسه‌لرینه کوز صالوگز، اوقوته‌لرمی؟ یوق ایسه، مدرسه‌ده نه ایچون مدرس یوق؟ صوراگز. البته سزنڭ سوزگزنی اعتبارغه آلورلر، هیچ شبهه‌سز، شول منافق ملالر سزدن قورقب (الله‌دن قورقماسه‌لرده) هیچ اولمزسه، مدرسه‌لرینه معلم آلورلر.

البته بنم بو سوزلرم، ملت ایچون اجتهاد قیلوب خدمت ایتمکده اولان ملالرغه تیکمز. هر کیمگه بو سوزلر آغر تیسه، شول ملا اوزی بیلسون که «وجدانسز انصافسز ملا شولدر»

پنجشنبه کون ۲۰نچی نویابرده سیبیر یولنده صباح ایرکن ساعت سکز یاریمده پویزد (اوصولینه) استانساسینه کلدی. بن تره‌زه‌دن باقدم ایسه، پلات فورمه‌ده کوتمکده اولان اوچ کشی بنی کوردکلاری کبی، همان بزم بولندیغمز ایکنچی کلاص واغونینه یورودیلر. واغونغه کیردکلاری کبی اوزلرنی تقدیم ایتدیلر، بری دیدی: بن مفتاح الدین ملا بورادن یقین بر یرده امامق ایدییورم. دیکرنی تقدیم ایتدیلر: اوصولیه‌ده معلم ایمش، اوچونجیسی اوصولیه اهالیلرندن بر صاحب همت اولدیغنی سویلادیلر.

بو آدملار بنم ایرکوتسکی‌گه کیچه‌جکمی بیلمشلرده. مخصوص ملاقات نیتی، ایله پویزنی استقبال ایتمش اولدقلارنی سویله‌دیلر. پویز نهایت اون دقیقه توقف ایدرمش، بزه بو افندیلاردن ایکسی ایله یخشی دانشمق ممکن اولمدی، مفتاح الدین افندی بنم ایله برابر ایرکوتسکی‌گه کیتمك اوزره بیلات آلمش ایکن، برابر حرکت ایتدك. ایکی رفیق-

Из фондов Российской национальной библиотеки

لری آزیر صحبت بعدنده توشوب قالدیلار.

مفتاح الدین افندی کندی، فلك زده، جهانی کیزمش، صاغالین‌ده دخی بولنمش، یخشی وگوزل معلوماتلی بر ذات ایمش. شیمدی (آلیکساندرسکی سنترال) دیگان یرده امام‌لق وظیفه‌سنی ایدرمش، علمی اوقدر بولماسه‌ده، محب معارف اولدیغی جهتله شایان تحسین بر آدم‌در. ایرکوتسکی‌گه هر طرفدن سورگن کلمش مجرم وسیاسی‌لره امامت خدمتنی التزام ایتمش. یتمش سکسان قدر صبیان مسلمینی تعلیم ایدر ایچون مخصوص معلم دخی کتورمش. بویله اصحاب حمیت‌نك بولنمه‌سی دیانت اسلامیه ایچون حقیقة شایان شکران وافتخار بر حالات‌در. بز مفتاح الدین افندیله اوصولیه‌دن تا ایرکوتسکی‌گه قدر تمام ایکی ساعت صحبت ایتدك.

ساعت بر بولغانده، پویزد ایرکوتسکی واکزالینه کلدی، واکزالده معتبران واعیان بلده ومعلم‌لردن بر چوق آدملر استقباله چیقمشلردی. اورادن دوغری حاضر جماعت‌لر ایله برابر شیخ الله شفیع اللین خانه‌سینه واردق، اشیالرمی اوتیل (دیکوا) مسافرخانه‌سینه یوللادم.

محترم شفیع اللین خانه‌ٔ دولت‌لرنده چای‌لر ایچوب، استقبال ایتمش افندیلار ایله کسب معارفه ایدك. اوراده جماعتله اویله نمازنی قیلدقدن‌صوکره، طعام صفره‌سی حاضر اولدی، بعدالطعام، استراحت ایتمك اوزره نازل اولدیغم اوتیل‌گه عودت ایتدم.

بر آز استراحت بعدنده قالقمش، همان یازیخانه‌یه اوتورمشدم بزم دوستمز مفتاح الدین افندی کلدی، دیدی: امام کلمش، سزنی کورمك ایچون. دیدم: بیورسون‌لر.

بن امامه منتظر ایدم، قاپودن برجانلی نفاق قاپچیغی کیردی. آدم برنچی باقمش‌ده وهلة دیه بیلورم‌که: « بو آدم بر خفیه، شیطان اکبردر » لکن مع التأسف معلوم اولدیکه: بزم مفتاح الدین افندینك امام دیدیکی بو آدم ایمش.

Из фондов Российской национальной библиотеки

امام‌نڭ کوزلری شمع آشاغان ماچی ـ هره کوزلرینه اوخشایدر. حرکات وسکناتی، بتون وجودی خائن دین مبین اولدیغنه دلالت ایدردی. بز بو آدم ایله خیلی صحبت ایتدك، آغزندن چیقان سوزلری همه‌سی، کلمه کلمه نفاق وخیانت‌دن عبارت ایدی. سویله‌دیکی سوزلرنڭ هر بر کلمه‌سی بو آدم‌نڭ حماقتنه وبلاهتنه دلالت ایدردی.

هر صاحب عقل وتدبیر ایچون، بونڭ شرندن احتیاط لزومی ظاهر وآشکار ایدی. اوزی اصل ایماننی بر تین کموش‌که صاتقان باشقورط اولدیغی مناسبت‌ایله‌ده، احتیاط واجتناب در کار ایدی. شولارنی ملاحظه ایده‌رك، بن کمال احتیاط ایله ادارهٔ کلام ایتدم. بونڭ ایله برابر ایکنچی کونی جمعه اولمق مناسبتیله، بز مسجدکه جمعه نمازینه باردق، ایر کوتسکی مسجدی شفیعو اللین‌لر همتیله بنا اولنمش غایت مکمل، سیبیریه‌ده بلکه روسیه‌ده بویله مثلی نادر بولنور، عالی بر مسجددر. مسجدنڭ داخلی منظره‌سی عادتا استانبول جامع‌لرینه اوخشیدر. مع التاسف آغاج امام بو مسجدنڭ منبرینه چقوب، درة‌الناصحین کتابنی اوقوب، وعظ سویلادی. عجایب! عباره‌ده‌نه مبتدا وار ونه‌ده خبر وار، نه فاعل وار، اصلا وقطعا رابطه یوق، آه بیچاره مسلمانلرنڭ حالی! صوڭره‌ده بو آدم بر خطبه اوقودی، خطبه‌ده اولان خطالرنی حساب ایدرگه ممکن‌ده دگل. خطبه‌نی قدیمگی «یوگرای اورداك بالاسی بغدایدن» مقامی برلان اوقودی. قرائت دیرساڭز نعوذ بالله! شول آدم غوبیرنسکی قالاده، نیچه بڭ آدم‌گه امام بولوب توراادر ایشته بزم مسلمان‌لرنڭ حمیت‌سزلگی، بو کبی جاهل ابله‌لرنڭ امام لغینه‌ده راضی اولیورلر. بو آدم‌نڭ خلافنه بر کلمه سوز سویلارگه هیچ کیم‌نڭ حالندن کیلمی‌در. زیرا "تگیلر" بونڭ النده، یا که بو "تگیلرنڭ" النده، وفاسق، فسادنڭ همه‌سنی بله، آز بولسه، لوماؤای میشرلرنی، ملا اوز کسه‌سندن ایچروب کیتوره، بولارنڭ همه‌سی فاکتی، اوزی شونی افتخار قیلوب سویلادی: ایشته بو کبی ملالرنڭ آرقه‌سندن نیچوك اقتدا قیلورغه کراك؟ چاره یوق، مفتی

Из фондов Российской национальной библиотеки

بوکبی ملانی بیك یاراته، جانی قربان. جمعه‌نمازی تمام اولدقدن صوکره، بن حاضر جماعتکه بر آز امر معروف نهی منکر ایتدم. بنم وعظم ختامنده جماعت ایچنده بر آدم چیقدی، بنم قارشیمه کلوب دیدی: افندی سز کم بولاسن؟ دیدم: بر مسافر! دیدی: بوملا بزلرنی خراب قیلدی، اول وعظ سویلاگانده، توکل کیراك دیدی. صوگره خطبه‌سنده اوقودی: شرار الناس العلماء دیب، بر ملا! (دیه‌رك بارماغی برلان اشاره قیلوب) بتون خلقمزنی خراب ایتدی، صوکره بن دخی کمال ملایمت ایله بر قاچ سوزلر سویلادم. اهالی ممنون اولدی. بن صوکره‌دن خبر آلدم: بو منافق ملا بنی مسجدکه کورتمز ایچون بر چوق پلان ودسیسه‌لر قورمش، حتی پالیتسیه گه باروب، افترالر ایده‌جك اولمش. (ملانی قدر صوفی!) ایشته بزنك ملعون ملالرنك خیری. البته بوکبی ملالرغه بتون جهان لعنت ایدرسه آزدر.

شنبه کونی ۲۲نچی نویابرده آبسیرواتوریه‌نی زیارت ایتدم، مدیر ڤلادیمرڤیچیسلاڤوڤیچ شیستاکوڤیچ، بزه کوب احترام ایده‌رك، بتون آبسیرڤاتوریه‌ده بولغان ادواتی کوستردی البته بن فن گه آشنا اولمدیغم ایچون لایقیله بیلمه‌سامده، حق سبحانه وتعالی‌نـنك بنده‌لرینه احسان بیوردیغی الهاماتی تماشا قیلدم بو غریب آلتلری کـوروب مشاهده ایتدکده، انسان کندی کندینه (الالهام من اسباب العلم) دیمکه مجبور اولور. خصوصا بنده‌لرنك، قدرة الهی آکلامـق ایچون بو قدر آلتلر ایجاد ایتمه‌سی، هر نه قدر علم قوتی برلان بولسه‌ده، علمنی شول درجه‌گه قدر ترقی ایتدیرمـك ایچون دخی بیك چـوق شیلر لازم.

بزلر ایسه اصول جدید اصول قدیم نزاعنی کیچه‌مدك، باشقه‌لر ارض الهی طولا وعرضا کشف ایتدکدن صوکره، اجرام سماویه‌نك کشفنه باچقچ قورمشلرده، نه قدر معلومات کشف ومعاینه ایتمشلر. بونلاری مشاهده ایلدکده، آدم حیاتندن واز کیچر وامید اوزر درجه‌ده امیدسز اولیور. حالبوکه دنیاده ایك اول بغداد رصد خانه‌سنی قوروب، بوفن

Из фондов Российской Национальной библиотеки

جلیل‌نڭ قاپوسنی آچوچی‌لر مسلمان‌لر ایدی .

شول کونی آخشام. شرق احوالنه دائر کوب خدمت ایتمش مشهور کشیش، اینا کینتی آلیکصاندرۋیچ پادغاربونسکی جناب‌لرنی زیارت ایتدم. بوذات مانغول لساننه کوب خدمت ایتمش بر آدم اولوب، مانغولچه غایت مکمل برلغت کتابی واردر.

بوکشی ایله برساعت قدر صحبت ایتدك، مانغولیه حقنده کوب معلومات ویردی. کندی رجال روحانی‌دن بری اولدیغی حالده: انگلیز، فرانسوز، نیمچ، لسانلارندن ماعدا مکمل مانغول لسانی بیلبور. بر ساعت صحبت آزلق قیلدی.

بوذات محترم ایله بوندن صوڭره دها صحبت ایده‌جکم وآلدیغم معلومات مطبوعات عالمنده نشر اولنه‌چقدر.

صوڭره مشهوره آدیلاندی، ایدوارتاونه، ترتباکووا جنابلرینی زیارت ایتدم. محترمه جنابلری بزه کوب التفات ایدوب، بر ساعت قدر صحبت اثناسنده ایرکوتسکی‌ده عن قریب بر دارالفنون آچمق فکرنده اولدقلرینی وبوخصوصده عن قریب براجتماعلاری اولاجغنی سویلادی. بواجتماعه برابر وارمق‌مزی تکلیف ایتدیلار. بزده مع الممنونیة قبول ایتدك. بوبابده آلاچغم معلومات کاملا ومفصلا کیله‌سیده درج اولنه‌چقدر.

ایرکوتسکی سیبیریه‌نڭ بیوك بر پای تختی‌در دیرسه‌ك جائز اولور: ایرکوتسکی، یاکوتسکی بینسکی‌لر برابر اولدیغی حالده بر غنیرال غوبیرناتورلقدر.

ایرکوتسکی آنغاره نهری‌نڭ صاغ طرفنده ایرکوت نهری بوغازینه قارشی اوتورمشدر. سیبریه‌ده بولغان قالالرنڭ ایڭ بیوکیدر، یوز بنڭدن زیاده خلقی وار.

ایشته شو شهرده ساکن بزنڭ مسلمان‌لرنڭ مقداری، یدی‌سکز یوزدن عبارت اولوب، مسجد ومدرسه‌لری واردر، قزلر مکتبی واردر. بو مکتب‌لرنی اوچ معلم وبر معلمه اداره ایدر. هر نه قدر

Из фондов Российской Национальной библиотеки

مکمل دیب ایتورلك بولماسه‌ده گوزل، ابتدائیه درجه‌سنی هر یرده اولدیغی کبی یخشی‌غنه تعلیم ایدییورلر. مکتب‌نڭ ادارۂ مالیه‌سی جمعیت خیریه تصرفنده اولوب، سنه‌وی اوچ ملڭ روبله قدر مصروف ایدییورلرمش. جمعیت خیریه‌نڭ راس مالی اون بڭ روبله اولوب، اکثری شفیعوللیین‌لر همتیله میدانه کلمشدر. ایکنچی تورلی ایتکانده (جمعیت خیریه شفیعوللیین‌لردر، شفیعوللیین برادرلری جمعیت خیریه‌در). دیمك اولورکه: مدرسه‌نڭ تربیه‌سی، همان جماعت طرفندن تأمین اولنمامشدر هر یرده اولدیغی کبی، خلق موننده هم بر ایکی آدم‌نڭ همتنه قاراب تورالر، بو آدملر بار، مکتب بار؛ بو آدملر یوق اولدیغی کبی مکتب دخی یوق.

ایشته، بزم ایڭ بیوك قصورمز شوراده‌در. خلقمز همیشه بایلارغه قاراب اوگرانمشدر، بایلار بیرسون، بایلار اوقتسون. بایلار صرف قیلسون. حالبوکه همه مسلمان ایچون دیننی صاقلامق لازم، همه مسلمان ایچون بالالرنی تربیه ایتمك لازم، دین علمنی اوگرانمك لازم، ایرگه‌ده لازم هم خاتونغه‌ده لازم؛ هر مسلمان سنه‌ده بر گنه تنکه بیرسه، بیك کوب آقچه بولور ایدی، بیك کوب آقچه توپلانر ایدی هیچ بر مسلمان دیننی صاقلامق ایچون بر تنکه بیروگه آورسنماز، هیچ بر مسلمان دیننی صاقلامق ایچون بر تنکه‌سنی قزغانمز. شول بر تنکه‌دن میلیون‌لر حاصل اولوردی هر مسلمان اوزی بیلوب، اوزینڭ اخلاص کوڭلی برلان چیغاروب، اوز قولی برلان هرسنه بر تنکه‌سنی بیره بارسه، هم خلقمز راحت ایدر، هم غوغا بولمز، هم استقبالمز تأمین اولنمش اولوردی اشته بزده بویله بر حسیات اولمدیغندن، بر ایکی آدم اجتهاد قیلسه‌ده ثمره‌سی مطلوبه موافق اولمیور. ایر کوتسکی‌ده مسلمان‌لر آراسنده شوندن آرتق بر اش حاضرده کورلمیدر، امام افندی بولسه، هیچ دنیا بولن‌اشی یوق، خلقنی پالبتسه ایله قورقتوب، بر سوز سویلاگان کشی بولسه، مسجدکه غوراداوای‌لر کیتروب ایسروك لوماوای‌لر کیتروب دین اسلامغه خدمت قیله‌در. قاراڭز ای مسلمان‌لر!

Из фондов Российской национальной библиотеки

بونی قدر مسخره‌لق، بونی قدر دنائت بونی کیم قیله؟ ملا قیله. هیچ اویالمای شول ملا اوزی بونی مکا سویلادی، بوندن باشقه شول ملا اوزینك پارتیه‌سندن برنیچه کشنی، تره‌زه واتدیروب مدرسه‌گه کوروتکان، ملانك مریدلری، ترزه واتوب مدرسه‌گه کیروب، جمعیت خیریه کوشکه‌سینك، آقچه‌سنی آلوب، ایچنه نه‌رت قیلوب، مدرسه‌نك بر پوچماغنه تورینه اوتوروب نیچه کشی بردن نجس‌لاب چیغوب کیتکان‌لر. (نعوذ بالله) دین ایمان اوگره‌ته تورغان مکتب‌که، دین باشلغی بولغان آدم نیندی اش قیلدیره!

بویله اش‌که عموم امام‌لر، عموم مسلمان جماعت‌لری اظهار نفرت قیلوب، بو آدمنك امامت وظیفه‌سندن طرد اولنمه‌سنی طلب ایدرگه کرك. بو حالگه رضا بولغان آدم مسلمان دگل، بو امامغه اقتدا جائز دگل دیب، محکمهٔ شرعیه رسما اعلان ایدرگه کرك. بو حال پالیتسیه‌گه معلوم اولنمش، بر امر وقوعی ومقرری، هیچ شك شبهه یوق. شو حالك بو قدر حقارته تحمل ایتمك، بو قدر دنائته صبر ایتمك اسلامیته وانسانیته لایق بر حال دگلدر.

بن ایرکوتسکی‌ده بولندیغم اثناده، روس‌لردن بر چوق آدملر التفات بیوروب، خانه‌لرینه دعوت ایتدیلر. شول جمله‌دن بر کون عسکری دوقتور ن. ن. تریتیاکوف جناب‌لری دعوت ایتمشدی. بندن باشقه دخی بیك کوب مسافرلر اطباهم آدوٰاکات‌لر وار ایدی. سوز مناسبتی کلدکده، بن ملانك معامله‌سنی سویله‌دم. شول مجلس‌ده بر یوب دخی وار ایدی. اشته شول مجلس‌ده حاضر اولمش، آدم‌لرنك همه‌سی وآنلار ایله برابر یوب افندی دخی حیرتده قالدیلار. بویله ملانك حیاتنه تاءسف ایدرز دیه‌رك، همه‌سی انسانیت نامنه اظهار نفرت قیلوب، ایرکوتسکی‌ده بولندقلاری مدتده، تصادف اولنورسه، بو ملا ایله هیچ بر معامله‌ده بولنمامق اوزره، همه بری آخرگه وعده بیردی‌لر. ایندی بز مسلمان اولدیغمز حالده، ملا ایله‌نه کبی معامله‌ده بولنمه‌لی.

ایرکوتسکی مسلمان‌لرینگ بو ملا آرقاسنده اقتدالری شایان

фондов Российской национальной библиотеки

حیرتدر. بن کندم ایکی کره جمعه نمازینه باردم، وعظ سویلمک ایچون، امامنڭ آرقاسنده تورمغه مجبور اولدم، لکن اقتدا ایتمه‌دم، ایکنچی جمعه‌ده، جمعه نمازندن صوڭره بو حاللرنڭ همه‌سنی مسجدده جماعتکه تماما سویلادم، جمعه‌غه بارمقدن مقصدم دخی شول ایدی. انشاالله بو طوغری‌ده همه احوالی عموم اهل اسلامه عرض ایله‌رك، افکار عامه‌نی ایرکوتسککی مسلمانلرینه حکم ایده‌جکم.

هیچ شبهه‌سز افکار عامه بو ملاغه افندانڭ عدم جوازی ایله حکم ایدر.

ایرکوتسکی کبی غوبیرنسکی قالاده بو کبی امامنڭ بولنمه‌سی حقیقة شایان تأسف وندامتدر.

مولا مسلمانلرنڭ حالنی اصلاح ایلسون.

آلتنچی نویابرده تومسکی شهرنی ترك ایتدم. احبادن بر چوق آدملر واکزالغه قدر تشییع ایتدیلر. ذاکر افندی ایشمحمدوف‌دخی تومسکی‌دن وطن اقامتی اولان اومسکی‌گه عودت ایتمك اوزره چیقمش ایدی. بز واکزالغه کلدیکمزده همان برنچی کلاص زالینه کیردیکمز کبی بر روس خاتونی قارشیمزه کلدی، زارلانب دیلانمگه باشلادی؛ اشیالرمنی اوغرلاتدم، شویله اولدی بویله اولدی. دیه‌رك بر عاجزه کبی هیچ حیا ایتمیوب برنچی کلاص زالنده دیلانجیلك ایدردی، صوڭره تحقق ایتدی، بوخاتوننڭ صنعتی دیلانجیلك ایمش حالبوکه کندیسی گوزل کیینمش عانا بر کبار خاتونی ایدی، ادبی لسان ایله‌ده تکلم ایدردی. (بویله بر خاتون نه ایچون دیلانر؟) بز ایکنچی کلاصقه ببلات آلوب بر کوپی‌گه اونوردق، احبابلردن مفارقت ایتدکدان صوڭره انسانه بر آغرلق تأثیر ایدر، الم فراق هر زمان جزئی اولسه بویله تأثیرسز قالمز.

شمندوفر حرکت ایندی، رفیقم اولان ذاکر افندی دیدی: آرتق بز تایغه استانسه‌سنده آیریله‌چغز او وقته قدر نصل وقت کیچره‌لم؟

دیدم: تومسکی‌ده خیلی وقت کیچردك، مسلمانلردن هم روسلردن بر چوق آدم‌لر ایله کورشدك، البته بو صحبت‌لردن حاصل اولان تاءثیراتمزی سویلارساك، وقت کیچرمك ایچون بر مدار اولور. سن سویله تومسکی مسلمان‌لرنی نیچوك تابدك؟ دیدی: سز سویلاگز، بن کوب آدم ایله کورشه‌مدم. بنم ایچون بونلارنك مکتب مسئله‌لری بیك اینتیریسنه شونی سویلاگز ئه‌لی، مکتب ومدرسه‌لرنی کوردگزمه؟

دیدم: بن مکتب ومدرسه‌لرنی کوردم، اوفنولری بر درجه بلکه یارارلق بولسه‌ده، اوز آرالرنده بولغان نفاق وشقاق‌لرنی برده یارانمادم.

دیدی: بو نفاق‌نك سببی آخون، سز آخونغه بر نرسه سویله‌مه‌دگزمه؟ دنیانی خراب قیلغان فتنه اویوتقیسنی صالغان شول آخون.

— یالگز آخونده‌غنه دگل. مونده بلکه هر ایکی طرفده بار. بن آخون ایله کوب سویلاشدم، آخون اتفاقدن قاچمایدر. بن آرالرنده صلح ایتمك فکریله هر ایکی طرف خلقی ایله بر آز سویلاشدم، فکرلرنی آڭلادم، آخون صلح جهتنی بیك ترجیح قیله، بلکه بو کوندن اعتبارا صلحقه راضی.

ذاکر افندی: آخون بیك مفتن کشی، کیچن «س. و.» غزته‌سینك (١١٤) نچی نومیرنده مسلمانلرغه نی قدر افترا ودانوس‌لر یازدی. خدای صاقلاسون، مسلمان بولغان کشی بو آخونغه سلام بیرمزگه کراك بو مخلوق تومسکی مسلمانلرینك بختسزلگنه یارالغان.

بن: یوق، قصور بایلارده هم بار کبك کورینه‌در. خصوصا کریم بای ملا برلان صلح قیلورغه نیتی یوق. آخون نیچوك بولسه‌ده، کریم‌نك آغاسی مبارك عید کونلرنده، آخونی قزنی کباوگه بیرگان،طوبغه چاقرغان، بتون شهر خلقی کلدی.

بر طوغمه برادری کریم کلمدی. بو ده معقول دگل.

ذاکر افندی: البته بنده آنی معقول دیمیورم، لکن بونلارغه صلح ممکن دگل، زیرا آخونغه امنیت ایدرگه یول یوق.

بو کون صلح ایتدم دیر، مدرسه‌نی بیرور، بر آیدن صوڭ بر شی فکر ایدر؛ محکمه آنڭ قولنده. اوکازی بار، همان حکومت قوتی برلن معلملرنی مدرسه‌دن قووار چقارور. آندن بر ده امین بولورغه یارامی.

بن: یوق بنم فکرمده آخون صلحقه رضا بولاجق؛ لکن بایلر صلح طرفنه آیاق باصمیلر. زیرا صلح بولسه، مدرسه‌نی تکرار تعمیر ایتمك لازم، بیك کوب آقچه توتارغه کیراك، آلارغه شول یارامی. (بارماقلری اوزلرینه تابا کاکری). بایلر کیسه‌گه یومشاغنه قارایلر. شونڭ ایچون صلحنی قبول ایتمیلر.

ذاکر افندی: اول احتمال هم باردر، لکن بنم آڭلادیغمه کوره فتنه‌نڭ ابتداسی آخوندن بولسه کیراك. زیرا اسماعیل افندی کیچن سنه وآندن مقدم، آخون حضورینه باروب نیچه کره التماس ورجالرده بولنغان، حتی یغلاب یغلاب التماس قیلدم دیدر. فقط آخونی نڭ عظمتی کوتارالمغان، هم آخون نڭ بویی ده بیك قصقه سز شونی هم اونوتماڭز. بن: البته بنده بولغاچ عیبسز بولماز لکن صلح ایچون هر ایکی طرف عیبنی اوز اوستنه آلورغه کراك، هر کیم اوزنی تبرئه قیلسه صلح ممکن دگل، بولارده هر ایکی طرف اوزلرنی بیك زور کوره‌لر، شونڭ ایچون حاضرده بولارغه صلح ممکن دگل. نیمسه، عالمنڭ نزاغنده بزنڭ نه ایشمز بار.

ذاکر افندی: یوق آلای دگل، سزنڭ کبی بر آدم کلوبده، بو قدر نصیحتلر سویلاب صلحقه دعوت قیلغانده، بولارنڭ بو درجه معانده‌لری بتون ملت اسلامغه بوز قارالغیدر.

Изображение Российской Национальной библиотеки

بویله بر زمانده توم کبی بر شهرده مسلمانلرنك اوز آرا عداوت‌لری ، خاصة بزنك ایچون بخت‌سزلك‌در.

بن: دوغریسی بن اوز وظیفه‌منی ادا ایتدم، جمعه‌لرده سویلادم، عید نمازنده سویلادم، مجلس‌لرده سویلادم ، خصوصـی خانه‌لرینه واردم سویلادم. قبول ایتمدیلار. بوندن صوڭره مولا اصلاح‌ایتسون دیمکدن باشقه بر سوز گه میدان قالمادی. بز ذاکر أفندیله شویله تعاطی افکار وتاءسف ایتمکـده ایدك . بزم قارشیمزده اوتورغان کبار بر خاتون دیدی،

بن نه‌قدر دڭلادم، سزنك سوزلر کزدن، برسوز آڭلامادم، بر گنه کره بر (اینتیریسنه) دیگان سوز آڭلاب قالدم. عجب سز روسیه‌ده یاشاب، شول‌قدر برده‌روس لساننی قاتشدیرمای سویلارگه ممکن‌مه؟ سزنك لسان‌کز شول قدر بایمه؟ نه‌لسانی تکلم ایدیورسز؟

ذاکر افندی دیدی: بزم لسانمز تاتار لسانی‌در، تاتارچه‌یخشی بیلـگان کشی‌گه، برده روس لسانی قوشماینچه سویلارگه‌ده‌ممکن، بعض لازم بولسه، قوشارغه کراك بولسه عرب سوزلرنی قوشه‌مز.

مادامه دیدی: نه ایچون روس لساننی قوشمای‌سز ؟ کورام. سز ایکی‌کزده روسچه سویلای‌سز.

بن دیدم: بزه روس لسانی بیلمك بیك لازم ، هم بز روس لساننی بیلورگه اجتهاد قیله‌مز، لکن اوزمزنك ملیتمـزنی صاقلار ایچون بزگه اوز لسانمزنی صاقلارغه کراك، بزم ایچـون بزگه اوز ادبیاتمز هر شیدن مقدسدر.

مادامه دیدی؛ نه ایچون بالالـرکزنی روس مکتـب‌لرینه‌ده اوقورغه بیرمای‌سز، مونه تومسکی‌ده غیمنـازیه‌ده برده مسلمـان بالاسی یوق.

بن دیدم: بز روسیفیکاتورلردن قورقه‌مز، شـولای بولسه‌ده کلیا محروم دگل، سزنك تومسکی‌ده حتی آخون بالاسی‌غیمنازیه‌غه بیرمشدر قزلر مکتبنده بر مسلمان قزی هم بولسه کـراك.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

مادامه دیدی: دیدی تومده‌مسلمان بیك كوب برگنه بالا بیك آز. شول ذاكر افندی دیدی: بر بولسه‌ده‌، دوخاونای كشی بالاسی.

بز صوڭره باشقه سوزلرنی ترك ایدوب، بیلمام نه ایچونـدر بر آرالق دین مسئله‌سینه كوچدك.

مادامه دیدی: سزنڭ مسلمان دینی گوزلدر، تعلیماتی همه‌سی (غومانناي) سمعا وحنیفا؛ لكن سزده بو نسا مسئله‌سی بیك اول قدر غومانناي د گل.

ذاكر افندی دیدی: سز بزنڭ عادتمزنی سویلای‌سزمه. یا كه دینمزنی‌سویلای‌سزمه اگر دین‌نی‌سویلاسه گز بزنڭ‌دین‌كتاب‌لرمزدن قاراب‌كوروب بلوب سویلارگه كیره‌ك. میسیونیرلر، نادان‌مستشرق‌لر یازغان كتاب‌لرغه قاراب، دین گه حكم قیلورغه ممكن د گل. سز اوزوڭز شرق لسانلرندن بر لسان بیله‌سزمه ؟

اگر بزده بولغان عادت‌نی‌سویلاسه‌گز، عادت باشقه دین باشقه ، روس خلقنده بولغان قبیح عادت‌لرنی، پراۋاصلاونـای دینگه اسناد ایدرگه ممكن اولمدیغی كبی، تاتار خلقنده بولغان عادت‌لرنی‌ده دین اسلامغه اسناد ممكن دگلدر.

مادامه دیدی: نیچوك؟ دین اسلامده خاتونلرنڭ پراوه وحقلری خصوصنده عدالت بارمه ؟

بن دیدم: عدالت نیچوك بولورغه كیراك؟ اگر سز بو كو- نگی آوروپا خاتونلرنده بولغان ادبسزلكلرنـڭ همه‌سنی عدالت‌كه حساب قیلسه‌گز، دین اسلامده الحمد لله آندای عدالت یوق.

اما دین اسلامده بولغان عدالت ، خاتون ایرنڭ رفیقه وآرقدا- شیدر، خادمه‌سی، دگل، خاتون‌لرنڭ نفقه‌سی كسوه‌سی هم مؤنتی ایر ذمه‌سینه واجبدر ؛ حتی بالاسنی ایمزمك‌ده دخی خاتون اختیارلی‌در، استرسه ایمزر، استرسه یوق. شول حالده سز یخشی ملاحظه ایدرسه‌گز دین اسلامده خاتونلرنڭ پراوه وحقلری ایرلرنڭ حقلرینه‌نسبة زیاده‌در

Из фондов Российской национальной библиотеки

مادامه دیدی: سز شولای سویلایسزده مونه بزنڭ تومسکیده من بر نیچه مسلمان عائله‌سنی بیله‌م، بز آلار برلن کورشه‌مز، خاتونلری بیگراك قزغانچ حالده. اوزلری بای کشیلر بولسه‌ده، خاتونلری بتونلای خادمه کبی هر بر آغرلقنی یوکلانه‌کانلر، بلکه خادمه‌دن دخی حقیره. ایرلری اوزلری جمیع فسق وفسادنی قیله‌لر حتی بکا اسملرنی ایتورگه یارامی تومده بعض بایلر، یارمنکه‌لرگه بارغانده اوز خاتونلرنی آلوب بارمیلر، اوزلاری آنده ادبسز خاتونلرغه آقچه توگه‌لر ایمش، حتی بر شوندای ادبسزنڭ سویکلیسی، فونوغرافقه ئلله نیندی ادبسز سوزلر یرلاغان، خاتونی بیچاره مونده کوزیاشنی توگه.

من دین اسلامنی بیلمایمن، شولای بولسه‌ده سزنڭ تاتارلرنی بیك دیانتلی کشی‌لر دیب بیله‌م، شولای بولغاچ آلارنڭ حرکتلری دینلرینه موافق بولورغه کیراك ایدی. تاتارلرنڭ بایلاری خاتونلرنی اوزلرینك مسلمانلرندن قاچره‌لر، همه مسلمان خاتونی، مسلمان بولغان ایردن قاچه‌لر، اما روس بولغان ایردن قاچمایلر، حتی تومده بر باینڭ بیك ماتور خاتونی بار، بزگه کیله، بنم ایرمدن قاچمای، حتی بن بر وقتلر کونله‌دم: اما تاتارلرغه برده کورنمایدر.

بن دیدم: بونلار همه‌سی عادت، بزنڭ خلقمز ظاهرینه قاراغانده دیانتلی کبك کورونسه‌ده، درستنی ایتورگه کیراك، خلقمز اول قدر دیانتلی دگل، بزگه روسلارنڭ تربیه‌سی بیك سرایت قیلغان.

شول آراده پویز تایغه استانسه‌سینه کلدی، مادامه ایله سوزمزنی تمام قیله آلمای قالدق.

ذاکر افندی ایله دخی مفارقت ایتدك. شونڭ ایله وقتنڭ نیچوك اوتکانی بیلنمای قالدی.

ذاکر افندی شول پویز ایله تایغه‌دن اومسکی‌گه کیتدی. بن ایسه پویز کوتب قالدم. بش ساعت صوڭره بنم ایچونده پویز کلدی، بن ابژمور استانسه‌سی آرقلی نیوپلریچکه قریه‌سینه کلدم، بوراده اولان احوالاتی فیما بعده یازاچغم.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

"تیو پلای ریچکه» بو بر مسلمان قریه‌سیدر. بو قریه‌ده تاتار اولادی‌نڭ هر قبیله‌سندن بر قاچ عائله وار؛ کندیسی غایت بیوك بر قریه اولوب قریب اوچ بڭ جان حساب اولنیورمش. ایکی محله اولوب اوچ امامی واردر، اما مکتب نامنه هیچ نرسه یوق دیرساڭ جائزدر. هر نه قدر صورة اوچ امامغه اوچ مکتب بولسه‌ده اوقوچی اوقتوچی همان یوق درجه‌سنده اولوب، آیانچ بر حالده‌در.

هر نه قدر کوچك امام صنعة‌الله افندی‌گه قاراغان بر مکتب‌ده یتمش سکسان بالا بولسه‌ده، منفعتی آز بولسه کراك. هله بیوك امام اورص آول‌لرندن قایتماسه کراك، بیت‌لری قب قزل بورتب تورا، چیرتساڭ یاریله‌رغه حاضر، یگانه محله‌امامی بولسه، ایسکی‌لرنده‌ایسکی، کندی جهالتندن کندینڭ خبری یوق، خلق‌نڭ جهالت وعطالتندن استفاده ایده‌رك، قدیم‌لك ایله خلق‌نڭ کوزنی بویارغه نیتی یوق‌دگل. اوزی هر دائم فقر وضرورتدن بحث ایدوب تورمقده. اوزینڭ‌فرق اومارطه‌سی وار، بر بالاغه ایمان اسلام اوگراتدیکی یوق، هم‌اوگراتمك فکریده یوق شول حال ایله برابر، اوزی بالالرغه یازو اوگراتمك‌لازم دگل، یازو بر هنر، هنرنی اوگرانگاچ بخشی فائده‌لی بر هنر اوگرانمه‌لی دیدر. شول قدر حماقت ایله برابر اوزی دیانت صاتماقچی بوله‌در. انصاف وجدان اوزنده یوق. بو قدر اهل اسلام اولادی جهالت‌ظلمتنده یوارلانب کیدییور. مسجدلرنده جمعه نمازنده اون، اونبش آدم بولنیور، ایکی مسجدده اوتوز آدم اولور، آرتق یوقدر، اوچ بڭ نفوسی بولغان بر قریه‌ده اوتوز آدم جمعه نمازنده بولنورسه، بو قریه‌نڭ حالی واستقبالی نیچوك اولور ملاحظه ایتمه‌لی.

مسجدلرنده امر معروف نهی منکر هیچ بر وقت اولدیغی‌یوق، بویله امام‌لردن نه کبی خیر کوتارگه کراك. بو قریه اهالیسی‌عمومیت ایله سارق شهرتنی کسب ایتمش‌لر، بتون اطرافنده بولغان روس‌لر زار آغلابور، هر کس بو قریه خلقی‌نڭ شرندن استعاذه ایتمکده‌در.

بو قریه خلقی داخلی روسیه‌دن کلمش آدم سوپروندیسی، بونلار آراسنده عمومیت ایله تاتار جنسی‌نك هر قبیله‌سندن بر نمونه وار:

آر، چیرمش، چواش، کراشین، قزان تاتاری، میشر، باشقورت تیبتر، پنزاك، قریم تاتاری، آساتین، لزکی، قاباردی، چیچن، آذربیجان، صارت، آیالی، یاصافلی، ایچکین قبیله‌لرندن آدم وار؛ همه‌سی مسلمان اولدقلاری حالده مع التأسف اوغرلق ایله کسب اشتهار ایتمش‌لردر. بو قریه‌ده ایگون ایله کسب قیلوچی‌لر بیك آز ایمش. حالبوکه بو قریه‌دن آلطی چاقروم ایچکاری یکا آول وار، بو قریه‌نك تأسیس اولندیغنه اون سنه اولمش. همه‌سی ایگون کسبنده، اوتوز قرق دیسانینه ایگون ایگوچیلر بار، مسجدلری معمور، غایت گوزل مدرسه‌لری هم بار، بو بیچاره تیوپلای‌لر شوندن عبرت‌ده آلمای‌لر. یکا آول اوفاچق بر قریه اولدیغی حالده، شول قدر اجتهاد قیلوب دین‌لرینه خدمت ایدرگه غیرت قیله‌لر. تیوپلای‌لر ایسه اوچ بیك نفوس اولوب بر معلم آلوب بالالرنی تربیه ایدرگه حال‌لری کیلمایدر.

ظن ایدرم بو قدر فرق اولمه‌سینه ملالرنك کوب تأثیری بولسه کراك.

۸ نچی نویابرده بن تیوپلا ریچکه‌دن کیندم، صنعة الله ملا بنی ایژمور استانسه‌سینه قدر تشیع ایتدی. ایژموردن پویز ایله (باغاتول) غه کیندم.

هر زمان سیبیریه تیمور یولنده یوروگانده، واغون‌لرده: اورال طاش‌لری، آلمه لیمون، واق تویاك صاتوچی تاتارلر راست کلورلر، بو کره دخی ایکی یاش آدم، بزم پویزگه شونداي ماللر ایله صاتو ایدرگه کردیلار، شولارنك برسیله بر وجه آتی آرامزده بر آز سوز بولدی:

دیدم: اینم نی صانه‌سن؟

دیدی: واق تویاك، آصل ذات‌لر،

دیدم: واق تویاك بولغاچ، نیچوك آصل ذاتلر بوله؟

Из фондов Российской национальной библиотеки

دیدی: نفس امرده واق توپاك، اما سیببیر بولنك یوروچی‌لرگه آصل ذات‌لر بولادر.

دیدم: نیچوك اول آلای بولا.

دیدی: افندم بو یولده کوپراك آقچه‌لی کشیلر یوری، آقچه‌لی کشیلرلرنك اکثری تصادف ایله بای بولغان‌لر، وبعض‌لری منصب ایه‌لری بولادر، آلارده آقچه بیگراك دخی قدرسز بولادر. چونکه آلار آقچه‌نی مشقت‌سز گنه تابه‌لر.

دیدم: های های بو زمانك نیچوك بولور میکان؟

دیدی: ای آبزی دنیا ایسکی بولغان صایین آحماق‌لر کوبایه. مونه بز بر آحمق تاتار بالاسی‌مز، اوقورغه یازارغه بیلمای‌مز، آنسینه اتی‌لر عیب‌لی.

بز شول کوبگه، پویزلرده یوروب آلیش بیرش قیله‌مز مسکاونك چوب‌لرنی کیتروب، بو یرلارده صاته‌مز، «بنده‌نك کیسه‌سینه آقچه کیرسه. کوزی تونا دیگان سوز بیك راست» اگر کوزی توناسه، شول مسکاو مالنی، ایکی حق بیروب، زاغرانیچنای مال دیب، بزنك کبك تاتار بالاسندن آلمز ایدی.

ـ زاغرانیچنای دیب صاتاسز مه‌نی؟

دیدی: اوزلری صورای‌لر: زاغرانیچنایمه؟ دیب اوزلری صوراغاچ ایته‌مز.

یاپون صوغشی زماننده، مسکاونك ایسکی نرسه‌سنی، بیك کوب نرسه‌نی زاغرانیچنای دیب صاتدق.

شولارنی یخشی اویلاغانده: واق توپاك اصل ذات بولاده.

پویز باغاتولغه کلدی، بنده پاغاتولغه‌توشدم، بورادن شولدات اسمنده بر قریه‌گه کیده‌جکم.

باغاتولده بر روس خانه‌سینه نازل اولدم، همان صموار قویدردم. بن چای ایچمگه باشلاغانده، قومشی‌دیگر بر بولمه‌ده بر آدم قچقروب اذان اوقودی.

خادمه‌دن صوردم: بو کورشی‌ده کیم وار؟

دیدی: اوزبل برلان یوروچی تاتارلر بولسه کراك.

چوق تعجب ایتدم، تفتیش ایلدکمده تحقق ایتدی، صوکره کندلرنی هم چاقروب کوردم، بیچاره اوزبل برلان اورص آوللرنده یوروب سودا قیله تورغان بر تاتار ایمش. بیچاره قایده بارسه قچقروب اذان محمدی اوقیبور. انسان بو حاللری ملاحظه ایدرسه تحیرده قالور. قش قیامت صغوق، فقیر آدم، قریه‌دن قریه‌گه اوزول ایله یوروب آلیش بیرش قیله، بونك ایله برابر نمازنی هم ترك ایتمیور، نه قدر همت، نه قدر دیانت، بو آدملرو نه قدر آفرین دیوساك آزدر. حقیقة بو طرفلرده شولای یوروب کسب قیلغان تاتارلر بیك کوب بولنورمش، هر بر اورص قریه‌سینه بارساك، تاتاردن بر ایکی آدم بولنیورمش.

بزنك تاتار ملتی‌نك اقصای شرق یولنده بو صورتله تجارت ایله مشغول اولمه‌سی ظاهرا گوزل کبك کورونسه‌ده، عریض عمیق ملاحظه اولندغده، کوب یخشی حال دگلدر. بو بیچاره‌لر اوزلرینك وطن لرندن صولرندن آیرلغان، عائله‌سینك تربیه‌سندن عاجز بولغانده، بشقه بر کسب بولمغاچ غربت فقرنی اختیار ایتکان. البته بعض‌لری بو طرف‌لرده خیلی ثروته مالك بولغان‌لر آرالرنده یخشی بای‌لرده بار. مع‌مافیه غریب همیشه غریبدر. اورص آراسنده آزوب توزوب یوروچی‌لرده آز دکلدر.

شول قدر بار: شرافت، دیانت اسلامیه الحمدلله هر یرده محفوظدر. کوب قریه‌لرده ایکی اوچ عائله گنه مسلمان بولسه‌لرده، اوزلری همیشه شعار اسلامی اظهار قیلوب: روزه توتوب، نماز قیلوب، حتی شاحطی کبك کومر قازغان یرلرده، قاری کتورتوب ختم ایله تراویح نمازلری قیلمانقده ایمش‌لر.

دیانت اسلامیه‌نك شول جهت‌لری فکر اولنورسه، البته بر معجزهٔ باهره‌در. بوده آز دیرساکز، همان دین اسلامغه کرمکه

Из фондов Российской Национальной библиотеки

اولانلرده بولنمقدەدر. دکل عوام حتی دارالفنون طلبەسندن بر چوق آدملر، توم آخونی حمزه ملاغه کلمشلر، دین اسلامی عرض وتعلیم ایتمەلرنی. اوزلرینك حسن اختیارلری برلان آخون مومی الیه جنابلرندن طلب ایتمشلردر.

بزم روسیه مملکتنده، عجائب وغرائب بیك کوبدر ایشته شو جملەدن هرکیمگه معلوم، مجرملر گناهلری درجەسنده جزاغه گرفتار اولورلر، قانون وزاکون ایله تعیین اولنمش جزالرنك بری وایك آغر برلغانی «کاتروژنای رابوته» دیرلر مقدار معین مدت ایله، یاکه مدتسز "کاتورگه" که یبارورلر. «کاتورکه کاتوروژنای رابوته» دیگانده، هرکس بیلورکه، بوبیك آغر جزادر. اگربر آدم کاتورکەغه حکم ارلنورسه، جهان آغلار. باشی کیتدی دیرلر؛ لکن بیلمزکه کاتورگه نەدر؟ ونه کبی خدمتدن عبارتدر؟

بن کندم دخی، بوزمانغه قدر بونك حقیقتنه مطلع دگل ایدم، کاتورگه نه اولدیغنی بیلمزدم، فقط ظن ایدردم، اکبرقتل جزاسینه مستحق اولانلر، قاتلی قاتللر کاتورگەغه یوللاندیغندن دائما خاطریمه کلور ایدی. آغر برجزا اولاچغنی دائما ملاحظه ایدردم، اما نه اولدیغنی بیلمزدم.

برکره اثناء سیاحتمده ایرکوتسکیده بولندیغم زمان، آلیکساندرسکی زاۋودامامی مفتاح الدین ملاایله دانشمند شیخ الله شفیعوللین جنابلرینك خانەسنده، ایکی هفته قدر صحبت ایتدك، عاقبت بوکشی برکون بزی ایرکوتسکیدن اللی چاقروم مسافەده (اوصولیه) نام قریەنك مکتبلرنی کورسترگه آلوب باردی، شول زمانده بز شو محترم مفتاح الدین ملاایله بیك کوب سویلاشب مذاکرەلر قیلوب، ملت اسلامیەنك استقبالی حقنده تعاطی افکارده بولندق، ایشته شوغیور مفتاح ملا، ملت خدمتنی یولنده اوصولیه قریەسنده مکتب آچلمه سینه نه قدر غیرت ایتدیکنی واوصولیه مسلمانلارینك همەسی کاتورژانلر اولدیغنی سویلەدی. صوکره اوزینك دخی شول

Из фондов Российской Национальной библиотеки

کانورژان‌لردن اولدیغنی سویلایه‌رك، بکا کانورگه حقنده بر قدر معلومات بیردی.

اصل ایرکونسککی‌ده کانورگه ایچون تعیین اولنمش یر، آلیکساندر قریه‌سی ایمش: کانورژان‌لر ایچون مرکز حبس خانه (центральной тюрьмы) شول قریه‌ده اولوب؛ بهر سنه بو حبس خانه‌گه اون سکز بکدن، یکرمی اوچ بککه قدر، کانورگه جزاسینه محکوم مجرم‌لر کلورمش. بو حبس خانه‌ده دائمی محبوس‌لر، اون آلطی بکدن کیم اولدیغی زمان هیچ بوقمش. دیمك بوراده حبس خانه، عادتا بیوك بر شهردر.

شیمدی شول حبس خانه ایچنده، حکومت‌نك معرفتیله هر تورلی صنایع نفیسه اعمالی ایچون. خصوصی عملیات دائره‌لری وارمش. همه مجرم، نیگه ماهر، نی نرسه ایشلرگه بیله، هر کون معین ساعتنده، شول ایشنی باشقه‌لر ایله برابر ایشلر، آدم‌نك تلاسه نیندی هنری بولسون، همه‌سینه خدمت بار: تیگوچی، استالر، ایدوکچی، تیمرچی، پلوتنیك، اسلیسار، کموشچی وباشقه هر نه کبی هنری بولسه، شونك اوزینه مخصوص ماسترسکویی بار، اول کشی شونده خدمت ایدر.

اگر هنری بولماسه، قارا خدمتکه یباره‌لر، همه مجرم‌لر، شول اوزلرینه سودنك حکم قیلغان مدتنی توترغانچه، مذکور حبس خانه‌ده خدمت قیله‌لر. حکومت بو آدملرنك خدمت‌لری ایچون مخصوص حق تعیین ایتمشدر، بونلرنك هنر وصنعت‌لرینه قاراب تعیین قیلنغان آقچه اوچ‌که تقسیم اولنور: (بری خزینه‌گه ایکنچی‌سی حبس خانه مصرفنه، اوچونچی‌سی بو آدم‌نك اوزینه ویرلمك ایچون، عمل مدتی تمام بولغانچه خزینه‌ده محافظه اولنور. نه زمان‌که، بو آدم‌نك عمل مدتی تمام اولورسه، حبس خانه‌دن چیقارورلر، شول وقت بونك توپلانمش آقچه‌سنی اوز قولینه بیروب چیقارورلر. حتی بعض آدملار، مدتلرنی توتوب کانورگه‌دن

Из фондов Российской Национальной библиотеки

چیقدقلاری زمان، دورت بش یوز تنکه، وبعض‌لری ایکی اوچ مك تنکه آقچه آلوب چیغارلر ایمش. کانورگه خدمتنی توتروب اوز اختیاربنه چیقدقدن صوکره سیبریه‌ده بر ژولص جماعتنه بازیل‌ده، صوکره تله‌گان برنده استقامت قیله. آقچه‌سی بار، بورت بیر آلاده، اختیاری کسب‌که شروع قیله. ایشنه اوصولیه‌ده وبشقه بوراده قریه‌لرده بولغان خلق‌نك همه‌سی، شول کانورگه حبس خانه‌سندن چیقمش آدملر ایمش.

حاضرده معیشت‌لری بیك یخشی، کسب کارلری بیك یخشی، حتی بونلارنك اکثرینه اصل وطن‌لرینه قایتورغه‌ده اختیار بیره‌لر، لکن اوزلری قایتورغه رضا بولمای‌لر، زیرا آنده قایتساق بو کسب بو راحت‌لك یوق دیلر.

شو کانورژان‌لرنك انصافلی‌لری، هر سنه اوزینك راسیادا گی قرندش‌لرینه نی قدر یاردم ومعاونت قیلوب؛ آقچه‌لر یباروب توره‌لر، وبعض‌لری ایکی اوچ سنه‌ده بر کره قایتوب کیله‌لر، وبعض‌لری آنده قالغان قرندش‌لرنی آلوب کیله‌لر.

بن بو آدم‌لر ایله کوب صحبت قیلوب، بونلرنك احوال واطورینه لایقیله مطلع اولدم، بونلرنك آراسنده، اوزینك حالندن شکایت قیلغان-لری همان یوق درجه‌سنده‌در، یالگز شونی سویلای: «اول کیلگانده بالا چاغه‌لرمنی بیکار آلوب کیلمگانمن» دیدر. همه کانورگه‌گه کیلگان کشی، خاتون بالالرنی آلوب کیلورگه کراك ایکان دیلار.

بونلار اوز آرالرنده سویلاشکانده، همه‌سی اوزلرنی: "بزلر دارالفنون‌دن چیقغان خلق" دیه‌رك لطیفه قیله‌لر.

حاضرده شول کانورژان‌لر قریه‌لرنده همه‌سنده، بررمعلم وار، بالالرینه دین اسلامنی تعلیم ایدیورلر، ایشته کانورژان‌لرنك حال‌لری! بونلاروده مذکور کانورگه وکانورژان‌لر، محضا ایرکونسکی وآمور جهت‌لرینه‌ده همان بوللانمقده‌در، فقط آنلار بو حسابده داخل دگلدر.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

بو حکم دوام ایدرسه، حکومت‌نڭ بو اصول ایله سیبیریه‌نی کمال آسانلق ایله اعمار ایده‌جکی شبهه‌سزدر.

بن کاتورژان‌لردن صوردم، بونلارنڭ همه‌سی اوزینڭ حالندن ممنون. هیچ شکایت قیلغان‌لرنی کورمدم، اکثری ایته‌لر: مونده کاتورگه یوق، اصل کاتورگه بزنڭ راسیه‌داگی حیاتمز، دیب، هم حقیقة بونلارنڭ بوراده معیشت‌لری غایت مکمل، اصل وطن‌لرنده کورمگان دولتنی مونده کوره‌لر. بونلارغه جزا اوله‌رق یالگز اصل وطن‌لرندن مفارقت‌لری حساب اولنمزسه، باشقه جزا دیه‌جک هیچ برشی یوق.

فقط شوراسی شایان ملاحظه‌در. بو مجرم‌لر گناه‌لرینه قارشی کاتورگه‌گه حکم اولنه‌لر، بو بیك معقول، لکن بو آدم‌نڭ خاتون بالالرنی کیم تربیه ایدر، اول معصوم‌لرنڭ نفقه‌لری، بو مجرم‌نڭ ذمه‌سنده ایدی، نیچه بالا، هیچ گناه‌سز آچ بالانغاچ قالالر، بو بیچاره‌لر حقنده هیچ برتدبیر یوق. کاتورژان‌لر اوزلریده شول خصوصنی بیك سویلای‌لر:

بز گناهمزغه قارشی کاتورگه‌گه کیلدك، بزگه شولای لایق، اما بزنڭ بالالارمز آنده تری یتیم قالدیلار، حالبوکه آلارنڭ هیچ گناه‌لری یوق. دیب، دوماده زاکون ترتیب قیلوچی‌لر ایچون شایان ملاحظه‌در.

بو جهتی حدود شرعیه ایله محاکمه وموازنه اولنورسه حکمیات شرعیه‌نڭ اوفق اوله‌جغی شبهه‌سزدر.

ایرکوتسکی‌ده بولندیغم زمان شهرنڭ هر طرفنی کوزدن کیچردم، ضیالی‌لری ایله دخی صحبت ایتدم. ایرکوتسکی سیبیریه‌ده ایك ایسکی شهرلردن بری اولوب، اهالیسی اولدقچه بای وشهری دخی معموردر. لکن عالی مکتب‌لری یوقدر، بو خصوصده ایرکوتسکی‌نڭ کنج ضیالی‌لری صوڭ درجه‌ده تأسف ایدیورلر. حتی کنج‌لر اوزلری بو خصوصده اهتمام ایدوب، اوز قوّت واجتهادلری برلن بولسه‌ده، هیچ

اولمزسه برگنه دائره برگنه فاکولتیت اولسون آچمق فکرنك بولنمشلر،
بن بوراده ایکن، بو خصوصده بر صابرانیه‌لری هم اولدی، فقط
صابرانیه‌نك نتیجه‌سی مع التاءسف عجزدن بشقه بر نرسه کوسترمدی.
عموما روسیه‌ده اولدیغی کبی، ایرکوتسکی‌ده دخی آدم قحطلکی، ایش
کوب آدم یوق دیلر. حتی صابرانیه‌غه بو خصوصه دائر لایقیله بر لایحه
ودا کلات یازوب کتوره‌جك آدم بولنمامشدر. شهرده ادارهٔ عرفی
(ژاپاننای پالاژینیه)ده اولدیغی ایچون، قصورلرنك نه جهتندن اولدیغی‌ده
کشف اولنه‌میور، شول طریقه کنج ضیالی‌لرنك حرکت‌لری همیشه ثمره
سز قالمشدر.

عموم روسیه‌ده اولدیغی کبی، سیبیریه‌نك مرکزی اولان
ایرکوتسکی‌ده دخی، انسانه فائده‌لی قرائت خانه‌لر قلان‌لر یوقدر،
اولسه دخی غایت محدوددر

بتون ایرکوتسکی‌گه قشلق یازلق تاماشه‌سی ایچون، فنی وفائده‌لی
عد اولنه بیلور، اوفاجق بر موزه خانه (موزی) واردر، بشقه هیچ بر
شیلری یوقدر. ایرکوتسکی موزه خانه‌سنده (ایتنوغرافیچسکی)شعبه‌سی
غایت زنکین، غایت منتظمدر.

خصوصا بوددی وشامان مذهبلرینه دائر پك چوق شیلر واردر.
«بورخان» تعبیر ایندکاری مجسم معبودلرینك انواعی، وذی قیمت
مجوهرات ایله تزیین اولنمشلری هم بیك کوبدر؛ مجموعی یوز ایللی
سکز عدد بورخان موجوددر.

بوندن ماعدا بوراتلرنك مقدس صاندقلری انواع یازولر،
اوفاجق دعالقلر، حتی بالالر یغلامز ایچون، خسته‌لقدن سلامتلك
ایچون، وبشقه خصوصیاتی وخصلتی اولان اوراق، دفترلر بیك کوبدر.

برده آغاچ طامرندن یاصاغان اون بر عدد انسان صورتی، غایت
مکمل، هر بری بر طور مخصوصده ترسیم اولنمشدر. بوراتلرنك
رئیس روحانی‌لرینك تعریف ایندیکنه کوره بو صورتلرنك بری
«بودده» اوزی اولوب، قالانلرینده، بودده‌نك تلمیذ وشاکردلری

صورتی ایمش. بونلارنڭ ظرافتی وعملنده صناعتی غایت مکمل واصحاب فن طرفندن بیوك قیمت ایله تقدیر اولندیغنی، موزه خانه ناظری میخایل پاویلوویچ آفچیننیکوف جنابلری سویلادیلر. قدیمی بورات اجزا خانه‌لری وترازولری، ونیچه کلیشه بوندن ایکی یوز سنه مقدم آغاچ طامرینه کیسلمشدر. بو ایسه، شول وقتلرده، بوراتلرده باصمه‌خانه صولی مستعمل اولدیغنی کوستره‌جکی شبهه‌سزدر.

بونلاردن بشقه آسیه مدنیتنه دلالت ایدربیك کوب نرسه‌لر وار، فقط مع التأسف کاتالوكلری اولمدیغندن، اربابی طرفندن تعریف اولنمدقچه، بیلنمیور. شونی‌ده دیه بیلورم که: موزه خانه تشکیل اولندیغینه شیمدی یکرمی بش سنه اولمشدر. بورات وقطای‌لرنڭ ساده‌لكلرندن بالاستفاده، بیك کوب آثار عتیقه جمع اولنمش، لکن شیمدیگه قدر لایقیله ترتیبکه قویلمامشدر.

موزه خانه‌ده اولان اشیادن بنم دقتمی زیاده‌سیله جلب ایدن بر شی وار ایسه، اوده: قایون قابوغی (توز) دن معمول غایت اوزون ونزیك، کیمه‌در. بو کیمه اوزینڭ جسامت وسعتنده، هم شکلنده، عثمانلی ترکلرینڭ (قایق) تعبیر ایندکلری کیمه‌نڭ عینی‌در؛ حتی (کوراك) ایشکاکلرینه قدر، شولارنڭ ایشینه اوخشایدر. بو ایسه غریبه بر صنعت‌در؛ موزه خانه ناظرینڭ روایتنه بناء بش کشنی کوتارورمش، کندینڭ آغرلغی بر پوت ۲۸ فونت ایمش.

(بزنڭ تاری ناحیه‌سنده ایکی قریه وار: برینه توز کیمه، دیگرینه توز قزان دیرلر)

ایشته ایرکوتسکی‌نڭ موجوداتی، شهر داخلنده شایان دقت آرتق بشقه نرسه یوقدر. شهرنڭ اهالیسی اکثری روس ملتی اولوب، بشقه ملتلردن بیك آز یهودی، سکز یوز قدر مسلمان، بیك آزغنه قطای نجاری وار، بر آزده یکوت، بورات خلقی وار.

بورات خلقی عموما آز وحسابقه آلورلق بر ملت دگلدر. شولای بولسه‌ده، بر قاچ ضیالی بوراتلر بار. بونلر ممکن قدر اوزلرینڭ

Из фондов Российской Национальной библиотеки

بارلق‌لرنی اثبات ایدرگه اجتهاد قیله‌لر، بالالرنی ممکن قدر روس مکتب‌لرنده تربیه ایدوب، اوزلرینك ملیت وقومیت‌لرنی محافظه ایتمك ایچون، بار قوتلرنی صرف ایتمگه غیرت ایدیورلر. اوقوده بولغان یاشلرگه یاردم قیلمق ایچون آچلمش، خصوصی جمعیت‌لری وار. بن ایرکوتسکی‌ده بولندیغم زمان، جمعیت مذکوره رئیسی تروباچییف جنابلری ایله ملاقات ایتدم. عموم شرقی‌لر حقنده فکرنی صوردیغمده. بتون بورات ملتی؛ غایت تارملیتی تعقیب ایتمکده اولدیغنی سویلادکدن صوڭره، عموم شرقی‌لر حقنده بولغان فکرنی دخی سویلادی.

بنده آنلارنڭ جمعیت‌لرینه اعضا قید اولندم. تروباچییف جنابلری بورات خلقی‌نڭ اولمکده اولدیغنی، هرسنه نفوس حسابی آزالمقده اولدیغنی سویله‌یه‌رك، بشقورت‌لر حقنده مسلمان‌لرنڭ برتدبیر اتخاذ ایدوب ایتمدیکنی صوردی.

بن بشقورت‌لر حقنده معلوماتم اولمیوب، یالگز طبولسکی بو خاریج‌لر حقنده بر وجه آتی معلومات ویردم: طبولسکی‌ده بوخاریج‌لر نفوسی ودولت اعتباریله تناقص‌ده اولوب فقط بونلر آراسنده، بعض قازان وراثای مسلمان‌لری ایله مناکحه‌ده اولانلرده، بر نوع ترقی وحیات اثری کورلدیکنی سویلادکمده. تروباچییف دیدی: بز بورات‌لرگه، کیملر ایله نکاحلنشرغه کراك؟ دیدم: سزگه روس‌لر ایله مناکحه یخشی بولور، دیدی: بز بونی هیچ قبول ایتمایه‌جکز، اول وقت بزنڭ بورات لکمز قالمز دیدم: سزگه بشقه چاره یوقدر، اگر اوز جنس‌گز ماغول لر ایله مناکحه قیلسه‌نگز، بلکه دخی مناسب بولور.

ایشته بتون دنیاده مجموعی یاریم میلیون بورات یوق، شولای بولسه‌ده اوزلرینڭ بارلغنی قایغرته‌لر. وجود وبقالری حقنده نه کبی ملاحظه وفکرلره واریورلر، (بزگه مسلمان‌لر، بتون روسیه‌ده‌یگرمی میلیون بلکه زیاده اولدیغمز حالده هیچ بر شیلر ملاحظه ایتمیورز).

Дацань بن بوندن صوڭره، عن قریب بورات‌لرنڭ (دەتسان)

Из фондов Российской национальной библиотеки

لرینه واروب، رئیس روحانی‌لری اولان (حامبه‌لامه) جناب‌لرنی زیارت ایده‌جکم، اورادن (بودده مذهبنه دائر معلومات ویرورمن. بن بشنچی دیکابرده اقصای شرقه دوغری حرکت ایدیبورم.

II

بن ٧نچی دیکابرده ایرکوتسکی‌دن کیتمك اوزه «تسنترالنای دیکوا» اوتیلندن حرکت ایتمك اوزره ایدوم: دوقتور فرانك کامینیتسکی، دوقتور ترتیتیاکوف، وسائر روسلردن بر نیچه آدملر وداع ایدوب کیتدیلر، اوزاق اولمدی، بزه شفیعوللین جنابلرندن آت کلدی.

اوتیلچی‌دن حساب صوردم. دیدیلر که: حساب تمام اولمشدر.

اشیالرمزی آلوب شفیعوللین برادرانی خانه‌سینه کلدوم، بوراده برر کاسه چای ایچمك اوزره ایدوك، دوقتور تروباچییف جنابلری کلوب وداع ایتدی. شول آراده تروباچییف مختصر بر نطق ایراد ایده‌رك، دیدی: بزم بورات ملتی اوزلرنی تاتارلر ایله: "آغا توغا" قان توغانی حساب ایدیبورلر. شونك ایچون ظن ایدرزکه؛ سزده بزنی هیچ بر وقت خاطرگزدن چیقارمیوب، بلکه عاقبت اموربرانسیت نامه‌ده اوله‌جغمزه امین اولوگز دیدی.

بزده تروباچییف جنابلرینه قارشیلق اظهار صداقت ایتدك، اوزاق اولمدی، آت‌لر حاضر اولوب واکزالغه کیتدك. واکزالغه کیلساك: اعیان بلده ومعلم افندیلر بیك کوب آدملار وداع ایچون واکزالغه کلمشلر، بزم کله‌جکمزه منتظر ایکن‌لر، اوراده اوتروب چایلر ایچدکدن صوکره، بیلات‌لر آلوب آغای اینی ایله وداع‌ایدوب واغونغه کیردك، پویز همان حرکت ایده‌چك ایدی، بر خیلی زمان اوتدی، پویز تورا، حرکت اثری یوق. شول آراده ذی‌النور افندی کلدی، دیدی پویز دخی بر قاج ساعت‌لر، بوراده قالاچق آلدنکزده سکورای پویزگه کروشینیه بولغان.

همه پلات فورمه‌غه چیقدق، هر کس‌ده بر تلاش، فقط عسکر کیله‌چك، ینگی صالدات‌لر بیك کوب ایکن شولارده برده تلاش یوق،

Из фондов Российской Национальной библиотеки

همه‌سی ایسروك ، آغلامق طاوش . بن شول آراده وداع ایتمك اوزره کلمش احباب‌لره رخصت ایتدم ، همه‌سی تکرار وداع ایدوب کیتدی‌لر . بز شوندن صوڭره بش ساعت قدر تاخر ایدوب ، ساعت ایکی‌ده حرکت ایده‌چك پویزمز ، کیچه ساعت آلطی‌ده حرکت ایتدی شیخ الله افندی شفیغوللین عمر افندی آغیشف جنابلری ده پویزنڭ حرکتنه قدر برابر اولوب وداع ایدوب قالدیلر ،

بز ایرکوتسکی‌دن حرکت ایدوب کیچه بایقال کولی اطرافندن دوران ایده‌رك ، یتمش چاقرم مسافه‌ده ، قرق آلطی تونیل کیچوب ، (همت الرجال تقلع الجبال) حکمتی سیر ایده‌رك ، ٨ نچی دیکابرده صباح ساعت اون قرارلرنده (یوفاری اودین) بلده‌سینه کلدك ، بوراده بعض یاران منتظر ایدی ، دوغری کشاف الدین افندی فتحوللین جنابلری خانه‌سینه کلدك ، بوراده مسجد ومکتب‌لرنی تماشا قیلوب ، بر چوق احباب ایله ملاقات بعدنده ، طوقزنچی دیکابر صباح‌دن پوچته آتلری ایله ، بورات رجال روحانی‌لرندن (حاصبی‌لامه) یی زیارت ایتمك اوزره (یوفاری اودین) دن یوز چاقروم کنارده اولان Дацань دانسان‌غه عزیمت ایدییورم .

یوفاری اودین شهرنده بر آز استراحت بعدنده پوچته آتلاری ایله (یوفاری اودین) دن (١٢٠ چاقرم یرده «کاحته» یولنده قازلر کولی نام موقعده کائن ، بورات ملتی‌نڭ بیوك عبادت خانه‌لری اولان (داسان) غه کلدم . روس‌لر (Дацань) دیب یازه‌لر ، لکن اوزلری سویلا گانده (داثان) دیلار ؛ روس میسیونیرلرینڭ ترجمه‌سینه کوره (Дацанъ) مناستر معناسنده ایمش ، لکن بنم آڭلادیغمه کوره (داثان) بیوك عبادت خانه معناسنده بولسه کرك . فیما بعد بونلرنڭ همه‌سی مفصلا قارئین کرامه عرض اولنه‌جقدر .) بنم داسانغه بارمقدن

اصل مقصدم، بورات ملتی اکابرندن، بودده مذهبی رجال روحانی لرندن (خامپه‌لامه) عنواننی حائز شـای چژینو جنابلرنی زیـارت ایتمك ایدی.

(خامپه لامه)نك ساکن اولدیغی موقع قریـه‌در، یاکـه بودده‌لرنك مناخ‌لرینـه مخصوص بر داتسان واطرافی مناخ‌لرنـك مسکنی وشول جمله‌دن (خامپه لامه) نك دخی مسکنی‌در.

بو قریه بر بیوك کولـنك ساحلنده‌در، خارجدن منظـره‌سی غریبدرکه: کوچك کوچك خانه‌لر آراسنده غایت جسیم ومـزین یـکرمی قدر عالی بنالر وار، بونلار آراسنده دخی بر همه‌سندن بیوك، همه‌سندن مزین اوچ قاتلی بنا کوریلیور. عـادی بورات قریه‌لرینه هیچ قیاس اولنه‌مز. (بورات قریه‌لری (اولـوس) تعبیر اولنیور، الله‌نك صحراسنده آنده مونده طارالب اوتورغـان، بری آخردن آرالی واق واق بر قوشلی یورطلاردن عبارتدر) زیرا بونلارده منتظم اورملار، خانه‌لر اطرافنده متصل (قویمه) احاطه‌لر، اورملارنده کوریله‌جك نظافت‌لر بیك عجب‌در. قریه‌نك یاننه‌کلوب اورامدن کریلـگانده، همه اورام یر اوزرندن اونکاره کورونه،شول قدر دوغریدر. شول‌ده انسان کوزینه بردن کورونه‌درکه: بتون قریه‌ده کوچه گه قاراغان بر دروزه بولنمز، هیچ بر صدایاکه طاوش ایشدلمز، حیات اثری اولان بر جسم متحرك کورولمز، یالـگز مونده ایلنگان چوپراك پارچه‌لری کورونور.

کوندز ساعت اونده داتسان قریه‌سینه کیردم، بنی کونرمکه اولان یامشیك بیك یخشی بورات لسانی بیلـوردی، بر قاپودن کیروب مسافر خانه نرده اولدیغنی صوردی. شونك بری چیغوب مسافر خانه قاپوسنی کوستردی مسافر خانه گه کلدك.

قابوده ایـکی اوچ آدم استقبال ایتدیلار، بزم کیم‌اولدیغمزنی صوردقدن صوکره، خامپه‌لامه جناب‌ارینه خبر ویردیلار. بزنی همان مهمان خانه دائره‌سینه قبول بیوردیلر، شول ساعتده صموار کلدی،

ایکی فنجان چای ایچکانچه، حامپه لامه جناب‌لرندن دعوتك کلدی.

مسافر خانه‌ده ایکی اوچ آدم ایله بر لامه دائمی خدمتده ایمش، بزه بیك یخشی اکرام ایتمکده ایدیلار، آرالرنده بری روس لسانی بیلوردی، لامه ایله صحبت‌مزه واسطه اولوردی. بزه دیدی: حامپه‌لامه سزی کندی خانه‌سینه دعوت ایدییور. دیدم: نرده کیم ایله واراجغم؟ دیدیلار: بو آدم‌لری سزه همان منتظردر. بن اوزه‌ریمه کیوم آلوب قاپویه کلدم. ایکی آدمدن بوری بزه رهبرلك ایدر کبی بش آدیم آلغه باصدی، دیکری اون آدیم آرقه‌مزدن کلییور. شول طریقه بر ایکی اورام کیچوب بر دائره‌گه کلدك. بو دائره‌ده هم کوچك کوچك بش آلطی خانه وار. بو خانه‌لردن بری‌نك قاپوسنده، ساری البسه کیمش بر آدم قاپوده منتظر ایدی، بزه ایکی آدیم قارشی کله‌رك مصافحه ایتدك. بو ذات حامپه لامه ایمش، اورته بویلی اعضالری کامل ومستقیم منغولی سیما، کولر یوزلی، عریض الجبهة، فطانت فطریه‌سی ظاهر ملایم بر آدم اولدیغی چهره‌سنده باهر ایدی المزدن توته‌رق قاپودن برابر کیردك، بزه یر کوستردی، اوتوردق، کوله‌رك تاتلی ملایم تل ایله خوش کلدکز. ایسکی بر احبابه ملاقات اولمشی کبی همان اظهار ممنونیت ایتمکده ایدی. بر ده تکرار اظهار خلوص ایده‌رك، بو کره زیارتلریله محظوظ اولدیغمزی سویلادك، همان اساس مطلب اولان معارفه اسبابنی تدارك ایتدك، وقت کیچرمیوب، اوزمزنی تعریف ایتدك. عرق اصفردن اولدیغمز جهتله مناسبتمزی عرض ایتدیکمزده، جناب حامپه‌لامه دیدی: عرق اصفرلقدن ماعدا بزم قان قردشلغمز اولدیغنی، مانغول تورك تاتار قانلری مخلوط اولوب، دها مناسبتنه شایان دیه‌رك: اوزلرینك موحدلکده بزه اشتراك‌لری اولدیغنی‌ده سویلادیلر.

بو مسئله بنم ایچون بیکراکده غریب اولوب، زیاده‌سیله تعجب ایتدم. مسئله توحید بحثنه کیردی. بن دخی همان بونلری موحد دیمکه حاضر اولدم.

Из фондов Российской национальной библиотеки

حامپه لامه جناب‌لرینڭ سوزده اولان وقار ، واثناء تکلمده اولان لطافت وروس لساننده اولان مهارت‌لریده بنم دقتمی جلب ایتکده ایدی . سوزلری دانه دانه شول قدر آچیق اولوب ، کمالاتنه دلالت ایتمکده ایدی.

بودده مذهبندن سوز اولوب، بودده مذهبی ایله مجوسی‌لك آراسنده مناسبت اولمدیغنی بلکه اوزلری بر کتاب مقدس که مالك اولوب، الآن قوللرنده، بوددهغه منسوب یوز بر چلد کتاب موجود اولدیغنی سویلادی.

شول آراده یاننده بولغان تیلیفونغه ال اوزاتوب، بر شیلر سویلادی. بعد بڭا باقه‌رك دیدی: شیمدی بزم کتابدن بر جلدنی کتوره‌چکلر. همان قاپودن بری کلدی. النده بر صاندق ،یاکه‌فوتلر. صاندق اوزونلغی تخمینا ١٢ ۋیرشوك ، عرضی ٣ ۋیرشوك عمقی‌ده ۴ ۋیرشوك اولور.

بوصاندقنی اوزونلغنه تمام اورته‌سندن ایکی‌گه آیرساڭ (آچساڭ) اوزون اینجه ایکی تاغاراق (آشلاو) حاصل اولور.

ایچنده طار اوزون کاغدلر، کاغدنڭ بر طرفندن، یوغاریدن آشاغه دوغری مکمل یازلمش یدی سطر یازو.

بو کاغدلردن هر دانه‌سنی اوقوب تمام ایتدکچه، تاغاراقنڭ ایکنچی‌سینه صالا باراسن؛ اول باشلانمش تاغاراقده کاغد تمام بولغاننده، کتابنڭ بر جلدی تمام اولور.

بن بوددی‌لرده بویله بر کتاب اولدیغنی هیچ ایشتمامشم. زیاده‌سیله تعجب ایتدم. بوندن دخی غریب عجیب شولکه: جناب حامپه‌لامه، مقدس کتابلرنده اسم پاك (محمدی) صمم موجود اولدیغنی، میم ثانی تشدیدسز محه‌مدی رسمنده یازلمش اولدیغنی سویلادی. بن بوسوزی بورات‌لر رئیس وبودده‌ی مذهبی اعلمی جناب عالی حامپه لامه‌دن ایشتدکدن صوکره ، اوقدر ممنون اولدم‌گه ، تعریف ایده‌مم ، کمال مسرتمدن کلمهٔ مقدسه‌نی حامی اولان کتابی تعظیما قیام ایده‌رك تقبیل ایتمگه مجبور اولدم.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

البته بو خصوصده حامبه لامه ایله ایکی آرامزده اولان محاوراتی، بعض معذرتلره بناء مفصلا شرح وعرض ایده‌میه‌جکم. بزم ایچون بو قدر بو سوزدن بیک کوب شیلر آڭلامق ممکندر، حامبه لامه جنابلرندن بودده مذهبنده اولان بعض تشعب: شامانی‌لق، لامانی‌لق نه‌دن عبارت اولدیغنی صوردیغمده، جناب حامبه‌لامه بیوردی: شامانی‌لق دین دگل، مذهب‌ده دگل، بلکه دوغریدن دوغری بو بر مجوسی‌لکدر بودده شعبه‌سی دگلدر. (لامانی) لامیزم دخی مذهب دگلدر، (لامه) بودده رجال روحانی‌لرنده بور تبه‌در، باشقه هیچ بر شی دگلدر. (لامه) مذهبی، دیه منغول لسانی وادبیاتندن بی خبر محروم میسیونیرلرنڭ وضع ایتدکلری بر مغالطه‌در. بزده بویله بر مذهب هیچ یوقدر.

دیدم: رجا ایدرم بو میسیونیرلرنڭ، سزنڭ ملتلره نه قدر تاثیری وار.

دیدی: ابتدا بزم بوراتلر، بیک چوقندی‌لر. لکن حاضر شول آدملرده ندامت قیلدیلر، بو حریتدن صوڭره یدی بڭ آدم کیری بودده مذهبنه رجوع ایندیلر. بوندن صوڭره هیچ بر بوددهنڭ چوقنمق احتمالی یوقدر.

بودده مذهبنده اولانلر، بودده‌نڭ اهل حقیقتنی بیلانلر، هیچ بر وقت بودده‌لقدن چیقمادیلار وچیقماق احتمالی هم یوقدر. بو زمانغه قدر چیقمش آدملر همه‌سی، دین ودیانتدن غافل، دنیا وآخرتدن بی خبر آدملاردر. روس میسیونیرلریده، بونلرنڭ چوقنمه‌لری ایله افتخار ایدییورلر. بزنڭ بودده مذهبنده قاعده شول: حقیقتنی هر کس کندی اوزی ایزلرگه کراك، بز کیمسه‌نی اوز دینمزگه هیچ بر وقت دعوت ایتمایمز.

انساننڭ عقلی اوزینه رهبر اولورسه، اول آدم حقیقتنی اوزی ایزلر، اوزی تابار، عقله مالك بولمغان کشی: بو کون بوددی، ایرته‌گه نصرانی، دخی بر زمان شامانی هم اولور. بز بو مسئله‌لرده، هر کسنڭ وجداننی اوزینه حاکم قیله‌مز.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

بز حامبه‌لامه جنابلریله شول قدر صمیمی مذاکره‌ده ایدوك ، قاپودن بری کلوب بر شیلر سویلادی. حامبه‌لامه بکا باقه‌رق دیدی: سز احتمال داشانلری زیارت ایدرمز، بکا بر وحشی مسافر کلمش.

بن حامبه‌لامه حضورندن چیقوب داشانلری زیارته کیتدم ، بنم رفاقتمه بر ترجمان ایکی‌ده خادم ویردیلر.

بز ترجمان ایله داشان دائره‌سینه واردق. داشان غایت جسیم بر بنادر کلیسه کبی. خارجدن منظره‌سی اوچ قاتلی اولوب: توبن قاتی بیك زور، ایکنچی قاتی آندن کوچك ، اوچونچی قاتی دها کوچك میزانین کبی‌در. همه‌سی مربع دورت پوچماقلی‌در.

داخلینه کرگاچ غایت جسیم بر عبادت خانه اولوب ، فقط بو عبادت خانه‌نك داخلنی تعریف ایتمك غایت مشکل اوله‌چقدر. بیوك کلیسه دیرساك مناسبتی یوق، مجسم (بورخان) صورتلر ایله تزیین اولنمشدر. جهت شمال شرقی‌سنده کتب مقدسه‌لرینه مخصوص اشکافلر وار. قاپودن دوغری اورته‌ده بر یول، ایکی طرفی آدملارغه اوتورمق ایچون (دکه) یول یول اوتورورغه مخصوص اورونلر ، یوقاریدن آصلغان بی حساب مذهب ومزین (بوری) مورجه‌لر، زینت داخلیه‌سی کوزل منتظم‌در. صوکره داشان اطرافنده داشانغه نسبه اوفاق، منتظم بنالر وار، بونلره صومه (احتمالکه بزم صومغه شول بولسه) دیرلر. بونلارنك مجموعی یکرمی قدر وار، اعتقادلرینه کوره بو صومه‌لرده اولان صورتلرنك هربری، مذهبلرنچه اعتقادی واجب بولغان برر حالاتی کوسترمکده ایمشت جنت جهنم اسملری ایله بر چوق شیلر وار.

خلق‌نك اصلنی کوسترمك ایچون مخصوص بیك کوب صورشنیعه‌لر وار. بونلردن هر بری حقنده مفصل کتابلر یازمق ممکن ، غزیته ستونلرنده مطالعه‌سی مشکل اولدیغندن تفصیله حاجت کورمیمز. لکن مفصلا معلومات ویرلمه‌سیله ضروری اولدیغندن بو خصوصلری باشقه وقتقه قالدیره‌مز.

Из фондов Российской национальной библиотеки

بز صومه‌لری دخی تماما داولاشب چیقدق ، وداثان خارجنه کیدوب ، بورات عائله وسیمیه‌سینك هم حیات ومعیشتنه فارادق ، آنلارده دخی حیات ومعاشره غایت ساده اولدیغنی کوروب آخشام قارانغلق‌ده مسافر خانه‌گه قایتوب چای ایچدکدن صوکره تکرار حامپه‌لامه جنابلری حضورینه واردق. تکرار جناب حامپه‌لامه ایله صحبت ومذاکره‌ده بولندق.

«داثان»ده حامپه‌لامه جناب‌لری ایله اثنا مذاکره‌ده خلقت مسئله‌سینه کلدکده ، خلقت آدمدن سؤال ایندم؛ بو خصوصده بودده تعلیماتی بتون بشقه بولسه کرك. بودده تعلیماتنه بناً حضرت آدمدن مقدم بیك کوب آدم‌لر اولدیغی روایت اولندیغی کبی، خلقت بنی آدم، ابتدا قامتی سکسان ذراع عربی اولوب. واعمار بنی آدمده بکلرچه سنه‌لر اولمش. ابتدا بودده اوزمانده دخی وارمش، بنده ابتداً خلقنده منفرد اولوب، گناهدن معصوم وهرنوع شهوتنی واشتهانی داعی بولغان نرسه‌لر دنده تناول ایتمزمش. اول‌اصلا خلقت‌ده آدم‌نك نسابه احتیاجی‌ده یوق ایمش. صوکره نه زمان آدم نفسنه هواسنه مغلوب اوله‌رق، جالب اشتها اولان فاکهه‌دن بر دانه‌سنی تناول ایتدیسه ، کندی نفسنده ، نسایه احتیاج حس ایتدی. ایشته آدم‌نك یا که مخلوق اولانك شو گناهنه بناء آکا عذاب اولمق ایچون، جناب الله برخاتون یاراتدی، آدم‌نك خاتون ایله ابتلاسی، عینا جنت‌دن مطرود اولمه‌سی دیمکدر. ایشته شو ایسکی زمانده، بنده‌نك گناهدن امین‌اولدیغی زمانده قامتی سکسان ذراع اولمش، نه زمان‌آدم خاتون لذتنه میل ایتدیسه، همان قامتی وعمریده قصقه‌رمغه باشلامش. آدم گناه ایتدکچه عمری وقامتی هرایکسی قصقه‌رمش، سکسان ذراعدن شو حاله کلمش.

« داثان »ده بنده اولان بر (صومه) صومغه‌ده بنده نك سکسان ذراع زماننده اولان مجسم صورتی واردر. بوصورت غایت بیوك تمام

Из фондов Российской национальной библиотеки

سکسان ذراع طولنده وهر اعضاسی شونکا مناسب اعمال اولنمش، عجایب بر صورتدر. بو صورت نك اعمال اولنمه‌سیده، بنلگه حال لصلی‌سنی کوستمك وشول حالگه بنی آدمنی تکرار دعوت ایتمك ایچون ایمش.

بنده نه زمان گناهندن کامل اخلاص برلن توبه قیلسه وتوبه‌سیك قبول بولسه، شول حال اصلی‌سینه قایته‌چق ایمش.

ایشته شونك ایچون «داثان» اهلی توبه ایتمش، تاءهل ایتمزلر، خاتون لذتندن اوزلرنی محروم ایتمش‌لرمش،

بودده مذهبنده خاتونغه قارامق اکبر کبائردن، هرذی روحی قتل ایتمك حرام، هله بنده‌نی قتل اصلا جائز دگل. زیرا روح جزءمن الله. یالغان سویلامك حرام، ذی روحنك ایتنی آشامق حرام، مجموع اون نرسه گناه کبائردن، بونلرنك همه‌سندن اجتناب لازم. نه زمان که بنده بونلاردن اجتناب ایدرسه، ایشته توبه‌سی مقبول اولدی دیمکدر.

بونلارنك همه‌سندن اجتناب ایتمك ایچون ابتدا خاتون لردن اجتناب لازم.

ایشته شو ساسکه بناء «داثان» لر بنااولنمش، بر آدم تأهل ایتمیوب داثانغه کیرسه، گناهدن رجوع ایتدی دیمکدر.

بوددی لرنك عبادتلری، غایت ساده، بونلرده عبادت زماننده مسجد فلان یوق. بن کندم حامپه‌لامه جناب‌لرندن رجا ایتدم.

حامپه لامه بکا عبادت قیلوب کوستردی ابتدا عبادتکه مخصوص لباس‌لری بار، بولباس غایت (ایتلی) واسع دورت آرشون یفاك نرسه (عرب خطیب‌لرینك ردالری کبی) شونی قولتق آستندن آلوب اصطباع قیلوب کیدی، صوکره مربع اوتوردی برقولینه چانك آلدی (بزده یامشیك‌لرنك دوغاغه باغلای تورغان چانکی) ایکنچی قولینه کوچك باراباں ایله پالچکه آلدی، آلتینه عود کبی بر نرسه یاندیردی، همان اوقی باشلادی. اون دقیقه قدر اوقودی، چانکی شالدیراتدی، باراباننی صوقدی.

بر ابتدا اوقودیغم جمله‌نـك خالقی اولان مالـك الملك الله دن صوردم ، مقدس روحلرنی بزم خدمتمزگه یبارسون وآنلارنی دعوت قیلوب چانـك وبارابانّنی اوردوم . هم آنلار حاضر کلـدی ، شیمدی آنلارغه خطابا اوقی‌من که اولا ارواح مقدسه الله نـك امری ایله بزم جمیع احتیاجمزه خدمت اینسونلر .

تکرار اون دقیقه قدر اوقودی . (حامپه‌لامه یـاننده همان اون یاشلرنده بر بالا بار ، شول بالا برابر اوقومقده ایدی) . صوکره حامپه دیدی : شیمدی ارواح مقدسه بزم خدمتمزه کیلدی ، بن‌ده بوقدر نعمته موفق اولدیغم ایچون شیمدی مـذهبم رئیسی اولان بودده نـك تکمل ترجمهٔ حالنی سویلاب ، آنك مذهبنده اولدیغم ایچون تشکر ایده‌جکم ، تکرار یکرمی دقیقه قدر اوقودی .

صوکره دیدی ایشته بزم عبادتمز شوندن عبارتدر .

«حامپه لامه» آوروپاده بولندیغی زمان فرانسه‌ده اولان بودده‌لر اوزندن شولای عبادت قیلورغه صوراغانلر ایکن ، شونی سویلادی . بعده سیام مملکتنده بولندیغی زمان سیام کارولی اوزنـدن شولای عبادت قیلورغه صوراغان ، آنده هم عبادت قیلوب کورستکان لـرنی سویلادی . بولارنك عبادتلرنده سجده فلان یوق یالغز بر اوقومقدن عبارتدر . آراده چانك وبارابانلری وار .

برده «داڤان»ده عبادتلرنی دخی کوردم آنده هم عبادتلری شوندن عبارت بشقه هیچ نرسه یوق . فقط داڤـانغه خلقنی عبادت ایچون چاقرغانده ، بیك اوزون ایکی عدد سورنای‌لری وار ، شونی قچقرته‌لر ، ایکی کوچك کرنای‌لری وار ، باقردن تابه کبك مدور بر نرسه‌لری بار ، شونی دانك دانك صوغالر .

ایشته مجموع عبادتلری وعبادت اسبابلری ، اما بورخان تعبیر ایندکلری صورتلارنك همه‌سی خاطره‌ایچون معمول ایمش . هر صورتنی کوردکده آنك صاحبنی خاطرغه آلوب توسل ایدرلرمش . «داڤان» قرینده اولان صومه‌لرنك همه‌سنی هرکشی‌گه کوسترمزلرمش ، زیرا

Изфондов Российской национальной библиотеки

بعض صومه‌لرده جهنم دیه تخصیص ایندکلری شیلر، یعنی بنی آدم‌نڭ گناه‌لری (دها دوغریسی ابن کمال پاشانڭ رجوع الشیخ الی الصبا کتابنده تصویر ایلادیکی افعال شنیعه‌لر کاملا موجوددر) عوام بونلاری دخی تصدیق ایدرمش. بودده‌نڭ تعلیماتینه بناً دنیاغه تمام بڭ عدد کلوب کیچه‌جك‌مش بونلردن شیمدی‌یه قدر دورت بودده کلمش.

برنچی بودده‌نڭ اسمی (غارغا سوندی) شو بودده‌نڭ مذهبی قرق بڭ سنه دوام ایتمش. ایکنچی بودده (غاتاغه مونی) بونڭ مذهبی اوتوز بڭ سنه دوام ایتمش ۳نچی (غشیاب) یکرمی بڭ سنه، ٤نچی بودده شاعیا مونی مذهبی اون بڭ سنه دوام ایده‌جك مش. وآندن صوڭره‌ده (۹۹۶) بودده کله‌جك ایڭ آخرغی بودده‌نڭ اسمی (موی‌به) اولاچقمش، بونلارنڭ همه‌سی بودده‌کتابنده مسطور ایمش.

« حامپه لامه » جناب‌لری اوز مذهبنی تمام فلسفه‌سی ایله بیله تورغان بر آدم اولدیغی حالده بو سوزلرنڭ همه‌سنی، تصدیق ایله سویلمکده اولدیغی، حرکتندن ظاهر ایدی

بونلرنی سویلادکدن صوڭره تکرار دیدم: بودده مذهبنی بیلمك ایچون، ابتدا مانغول ادبیاتنی کامل بیلمك لازمدر. میسیونیرلر نادان عوام آغزندن ایشتدکلری شیلری ـ بودده مذهبی دیه یازیپورلر.

حامپه لامه جناب‌لرینڭ سوزینه قاراغانده شیمدی‌یه قدر بودده مذهبی‌نڭ حقیقتنی یازغان، مانغول لساندن بشقه برلسانده، کتاب یوقمش. بن حامپه لامه جناب‌لریله هر جهتدن مذاکره‌لر ایتدم بعده عودت ایتمك‌اوزره وداع ایتدم جناب حامپه‌لامه‌اوزینڭ یاران ولامه‌لری ایله، سورنای‌لر چاغرتوب، کمال اعزاز واکرام ایله تشییع ایتدیلر.

«داثـان»دن مفارقت بعدنده آلتمش چاقروم (کاحته) یولنه چقدقدن صوڭره بر بورات قریه‌سینه کلدکده بوراده بورات‌لرنڭ حیات ومعیشت‌لرینه نظر ایتدم. سیمیه عائله معیشت‌لری، هیچ بر جهتدن داثان معیشت‌لرینه قیاس اولنه‌مز، عائله معیشت‌لری هر جهتدن بزم صحراوی قازاقلار معیشتنه اوخشایدر. قشلق یورتلارنده

تورمش‌لری بر آز بشقه‌راق بولسه بولور، اما یازلق یورتلرنده تمام قازاق‌لرنك معیشت‌لریدر. بش آلطی کیراکه‌لی یازلق یورتلاری، بعینه قازاق یورتی. فقط بونلارنك یورتلاری، قازاق یورتنه نسبة بر آز تبناك اولور، قازاق یورتنده توبه شانکراق بشقه، اوقلاری آیروم آیروم بشقه اولور. اما بورات‌لرده شانکراق ایکی‌گه آیریله اوقلار شانکراق ایله برابر یوری. ایچنده اسبابی، وقاپولری، بعینه قازاق یورتی‌در. حتی بعض صاندق کبك اسباب‌لری هم، قازاق اسبابی‌نك عینی‌در.

بورات خلقی، قازاق کبی مال (چاروه) ایله عمری ایدر: یوز، ایکی یوز، بشیوز، مك بلکه ایکی اوچ مك یلقی‌لری اولورمش، قوی‌لری صغرلری، شوندای مال ایله همه خلقی اورته تورمشلی بایلار. هرنه قدر آقچه‌غه بای بولماسه‌ده مالغه بای‌لر کوب، قازاق‌لرده‌اولدیغی کبی بوراتده بیك فقیر آم‌لر یوق.

قشلق خانه‌لرنده بورات‌لر بیگراك پیس بیگراك نجس تورالر، بایغنه کشی‌لرنده هم نظافت یوق. خانه داخلنده هر نرسه توشاکلار فلان همه‌سی شول کویگه یاته، توپلاب ییماق یوق. بز، کرگان‌خانه‌ده چوال (قدیمگی باشقورت چوالی) یانمقده ایدی، شونده بر چوگونده آش پشه، ایکنچی‌سنده صو قاینی. پشوب اوتورغان ایندن بر کیساکن آلوب، شونده خدمت قیلوب یوروگان یاش کیلن، بنم بامشیکـکه توندیردی. قایناب اوتورغان صوغه: چای صالدی، توز صالدی، مای صالدی، سوت صالدی. چومچ ایله بر کاسه‌گه توتروب بنکا ویردی. بوایسه، مسافرلرگه ضیافت ایمش.

اوزلری بنکا قاراب ملایم سوزلر سویلامکده ایدی. بونلر همه‌سی مسافرگه اکرام ایمش.

خانه‌نك بر کنارنده بورخان‌لر، وبورخان‌لر آلننده اوفاق صاوت‌لر ایله صولر قویغان‌لر.

بورخان قارشیسینه صو قویمق نه اوچون اولدیغنی، بنکا حامیه

لامه داڭان‌ده تعریف ایتمشدی: بورخان صاحب‌لرینڭ روحی ایچون تصدق ایمش. صو هر یرده آقچه‌سز موجود اولدیغندن، آنی تصدق ایدرلرمش. زیرا تصدقنڭ قبول اولمه‌سینه شرط، منت‌سز اولمق ایمش. صونی هیچ کیم منت قیلمق احتمالی یوق. صو دائما آقچه‌سز تابله تورغان نعمتدن، شونڭ ایچون دائما بورخان قارشی‌سنده صولر بولنورمش.

هر خانه‌ده دخی شولای منت‌سز تصدق نیتی ایله بورخانلر قارشی‌سینه صولر قویارمش‌لر. بز بورات معیشتنه تمام کسب اطلاع ایتدکدن صوڭره بوراتلرنڭ عادات واخلاقلرنی دخی صوردق‌بورات خلقنده؛ یالغان سویلامك، بری آخرگه خیانت قیلمق کبی شیلر یوقمش. سرقت زنا هم بیك زور عیب حساب اولنورمش.

لکن بو صوڭ سنه‌لرده بیك کوب روس آراقیسی ایچه‌رلرمش. اول زمانلرده اوزلرینڭ معروف (داراسون) دیدکلری، سوتدن معمول خمرلرنی یاز کونلرنده ایچسه‌لرده، قش کونلرنده خمر بولنمزمش، شونڭ ایچون آلطی آی قش خمر کورمزلرمش. اما شیمدی بواسه آراقی‌سی کوب ایچرلرمش. شولای اخلاق جهتندن هم بر آز روسلرغه میل ایتمکده ایمش‌لر.

بوراتلرنی کوروب تاماشه قیلغان صوڭ ایرته‌سی کونی (یوقاری اودین) قالاسینه کلدم، بوراده کشاف‌الله فتحوللین وبرادرلری خانه‌سینه مسافر اولوب. یوقاری اودین شهرنده مقیم تاتارلردن هر قایسی برلان کسب معارفه بعدنده علی‌العاده مسجد مدرسه‌لرنی زیارت ایتدك. یوقاری اودین‌ده مناره‌سزغنه بر مسجد بار، صبیان تعلیمنه مخصوص مکتب‌لری وار، بر نیچه یخشی یکت‌لری وار، همه‌سی اوز آرا اتفاق، آقصقال‌لری باش بولوب، یاشلری یاردمچی بولوب دین لرنی محافظه ایتمگه کامل اخلاص‌لری برلان اجتهاد قیلمقده ایدیلر. یوقاری اودین‌ده بر کیچه مسافر اولدقدن صوڭره چیته شهرینه کلدم.

چیته مسلمانلری کمال احترام ایله بزی واکزالدن استقبال ایتدیلر، صلاح‌الدین افندی احتاموف خانه‌سینه مسافر اولدق. پویز

Из фондов Российской национальной библиотеки

بيك وقت‌سز كلدكندن، صلاح‌الدين افندى خانه‌سنده چاى ايچدكدن
صوكره بر آز استراحت ايتدك. صوكره چيته مسلمانلرى ايله كورشب
مسجد مدرسه‌لرنى زيارت ايله‌رك، شهر خلقى ايله‌ده كسب معارفه ايتدك.

چيته شهرنده هر نه قدر مسلمان بيك آز بولسه‌ده، بر نيچه
اصحاب حميت‌نڭ همتيله بنا اولنمش غايت كوزل مسجدلرى وار، هم
مسجد آستنده منتظم مدرسه‌لرى وار، خلقى غايت اتفاقلى، مكتب‌لرنڭ
قرق اللى قدر صبيان مسلمين مكمل اصول صوتيه ايله تعليم اولنمقده‌در.
سيبريه‌نڭ منتهاسنده بويله بر مسلمان محله‌سى بولنمه‌سى ايچون تاتارلر
نه قدر افتخار ايتدرلرسه حق‌لرى واردر. چيته شهرنده ايكى كيچه
مسافر اولدقدن صوكره مانجورى طريقى ايله مانجورى‌دن آلطى‌يوز
چاقروم (جيجيكار) نام قطاى شهرينه كلدم.

جيجيكار (هر ايكسى ميشار جيمى ايله) كوزل بيوك بر شهردر،
قطاى‌لرنڭ روس حدودنده بولغان شهرلرينڭ اينڭ زورلرندن برى
جيجيكار شهريدى. بوراده ايكى محله (بڭ بشيوز نفوسى) مسلمان وار.

ايشته بن شول قطاى مسلمانلرى ايله قربان عيد نمازنى قيلمق
بولوب كلدم. مانجوريه تيمور يولى اوستنده جيجيكار استانسه‌سى، بيوك
بر استانسه‌در. جيجيكار شهرى، بو استانسه‌دن يكرمى بش چاقروم
مسافه‌ده بيوك بر شهردر شيمديلك بو يكرمى بش چاقرومنى آت برلن
يورى‌لر، قطاى‌لر تيمور يولنى صالمق اوزره‌در. فقط بو سنه صوتاشقنى
بولوب، قطاى‌لرنڭ صالغان يوللارنى صوباصوب، يول بولماينچه قالغان.
شيمدى تكرار يول صاله باشلاغان‌لر. جيجيكار شهرى خارجدن نظر
اولندقده كوچك بر شهردر. فقط داخلنده اونبش بڭ اهاليسى اولوب،
قطاى‌نڭ بوراده منتظم عسكرى وار ودول معظم قونصللرى ده واردر.
شيمدى بن بوراده كورمش اولديغم مشاهداتى وخصوصا قطاى مسلما-
نلرينڭ احوالن وآنلارنڭ ديانت واخلاقلرنى كندمنڭ آنلار ايله
نيچوك افاده مرام ايتدكلرمى مفصلا قارئين كرامغه عرض ايدم.

ظن ايدرم‌كه بزم روسيه مسلمانلرى ايچون بوندن مقدم بويله

Из фондов Российской национальной библиотеки

مفصل معلومات ، چين مسلمانلرى وچين ملتى حقنده همان يوق در-
جه‌سنده‌در. بن چين مسلمانلرى احوالينه زياده‌سيله اهتمام ايتمك فكر-
نده‌يم. هم چين مسلمانلرينك استقبالى حقنده دخى بيوك معلومات
ويرمك اميدنده‌يم.

---

١٧ نچى، ديكابر پويزده ايكنچى كلاص واغونده بندن بشقه
يولچى يوق. روسيه مملكتى حدودندن چيغوب قطاى غرانيتسه
سينه كيرمك اوزره يقين كلمكده‌يم. قوياشده باتمق ايچون همان ير
ياغالاب ديار عدمه كيتمك اوزره ايدى.

بنده اوز اوزمدن همان حيات مملكتندن دار عدمه تقريب
ايدر كبى كوكللروم منكسر اولوب برانين خفى ايله يغلامقده ايدم
هر نه قدر كوزلرم يغلاماسه‌ده قلبلرم خزين خزين اوكسمكده ايدى
همان بو ير مانجوريه استانسه‌سينه كلدى استانسه‌نك بناسى هر نه
قدر منتظم اولسه‌ده، شكلى وهيئتى بشقه بر عالم اولديغنى كوستر-
مكده ايدى.

واكزالده پلات فورمه‌ده بولغان اهالى ياريمى قطاى، مانغول،
روس، تاتار اولوب، همه اوز قيافت ولباسى ايله برى آخردن آير-
لمقده ايدى. برنچى دفعه‌ده همه يرده اوزون صاچلى قطايلر كورنمكده‌در.

مانجوريه هر نه قدر روس حدودى خارجنده اولوب قطاى
اولكه‌سى حساب اولنورسه‌ده روس ضابطلرى، تيمور يول مأمورلرى،
وبشقه‌لر همه روسلر اولديغندن، همان روسيه مملكتى كبى‌در.

فقط بوراده قطاى تاموژنه‌سى اولديغى جهتله بهمه حال روسيه
تجارى ايچون زاغرانيتسه حساب اولنور، روسيه‌دن كله‌جك مالدن
تاموژناى (كومراك) آلورلر.

بوراده حالا ايكى تاموژناى وار: روس تاموژناسى، قطاى تا-
موژناسى. قطاى طرفينه كيتكان امتعهء تجاريه‌دن يالغز قطايلر تاموژنا
آلورلر. اما روسيه‌گه كيتكان مالدن هم روسلر آلورلر هم قطايلر
آلورلرمش.

قطای تاموژناسنده توره‌لرنڭ زورلری بیوك ماءمورلر همه‌سی آنگلچان‌لردر؛ تاموژنای‌ده نیچوك تلاسه‌لر شولای ایدرلر.

قطای‌لرنڭ مانجوریه‌ده تاموژنای ماءمورلرندن بشقه هیچ توره‌لری قلان یوق.

اصل مانجوریه‌اوزی کچکنه‌گنه برقالا مجموعی ایکی‌اوچ بڭ خلقی بار، بزنڭ مسلمان بولسه بیگرا کمده آز، شولای هم بولسه‌ده، بربرگه توپلانب نماز اوقی‌لر، جمعه نمازلری، عید نمازلری اوقی‌لر هم بر خانه‌ده معلم بالالرنی تعلیم قیل‌در.

ایرلر قزلر مجموعی ۱۸ قدر مسلمان بالالرینه دین اسلام تعلیم اولنه‌در.

اقصای شرقده چین حدودنده بش آلتی یورتلی مسلمان بالالرنی تعلیم قیلوب اوقوغه یازارغه اوگره‌توب، بار قوت‌لری برلن اوز اوزلرندن اجتهاد قیلوب دین‌لرنی صاقلارغه اجتهاد قیله‌لر. شول جهت‌لرنی یخشی ملاحظه قیلساق اویلاساق، بونلر همه‌سی شرافت اسلامیه‌در.

بونڭ ایله برابر خاطرغه شولارده کیله: روسلر (دالنای‌واستوك) اقصای شرقغه کیلوب قطای‌ویاپون ایله محاربه قیلوب، قانلار توکب، نیمور یوللار صالوب، مال‌لر توککان، امااوزلری‌فائده‌سنی کورگان یایوق، بزنڭ مسلمان‌لر شونڭ آرقاسنده هر یرده هر شهرده وهر قریه‌ده تجارت‌وسودا خانه‌لر آچقان بیك یخشی کسب‌ده قیلغان، هم شول آراده هر شهرده وقریه‌لرده بیك کوب یرلرده مسجدلر صالغانلر، مدرسه‌لر صالغان‌لر، دین اسلام شعارنی هر یرده اظهار قیلوب، اوزلرنی کورستورگه اجتهاد قیلغان وحالا بیك اجتهاد قیل‌لر.

لکن حاضرده عموما بو طرفلارده وخصوصا اقصای شرقده تجارت وسودا کسب‌لری بیك یومشاق؛ حاضرده هر یرده سودا نچار، همه شهرلرده بیك زور فیرمه‌لر راسپراداژه قیلوب، مالنی ممکن قدر آرزان حق برلان صاتوب قارای‌لر، شولای هم بولسه‌ده سودالر بیك نچار دیلر.

باشقه هر يرده نچار اولديغى كبى مانجوريه‌ده هم بيك نچار . شونك ايچون بيك زور تجار بيك زور فيرمه‌لرده آقچه يوغالمغندن شكايه قيله‌لر . بزنك مسلمانلر الحمدلله شول حالده هم بيك يخشى معلملرنى تربيه قيلوب مسجد ومدرسه‌لرنى قاراب تورالر .

مانجوريه‌ده مسلمانلر هر تورلى مال برلان سودا قيله‌لر، اوز يورطى برلان توروچيلر دورت كشى بيك زور فيرمه‌لر ، شولاردن برى عبيدالله آقچورين وبشقه‌لرى دخى بيك يخشى اجتهاد قيلغانلر . خصوصا محاربه زماننده بيك زور ايشلار قيلوب ، بيك يخشى سرمايه ياصاغانلر .

لكن بو صوك يللرده خصوصا بو يل كوز كونلرنده سودا برده بولمغان شونك ايچون آغاى اينى ايشلارى بر آز آغر بولسه كراك . شونك ايچون بعض فيرمه‌لرده تجارتلرنى باشقه شهرلرگه آمور بويلارينه كوچرمكچى بولالر. خصوصا پورت‌فرانك يابلسه ، آمور تيمور يولى ايشلانسه ، بو طرفده مانجور يوللارنده بيوك تبدلات اولمق احتمالى ظن اولنيور .

مانجوريه حاضرده قطاى اولكه‌سى بولسه‌ده روسلارده تمام چيغوب بوتكانلرى يوق. مانجوريه بهمه حال زاغرانيتسه حساب اولنديغندن تيلغرافنك بهر كلمه‌سى ۱۷ تين‌در. هر دورلو چاى اچيق باندير ولسز صاتلمقده‌در ، چاىنك يخشى برنچى صورتى برصوم يگرمه تين، شكر قاداغى ۱۲ تين وهكذا هر نرسه بيك آرزان خصوصا ياپون مالى بيك آرزان. بن بوراده تصادفا مانجور احوالنى بعض يوقارى اودين وچيته احوالنه تقديم ايتدم .

چيچيكارده بولنان قطاى مسلمانلرى اوزلرينك تاريخلرنى دخى بيلميورلر بو خصوصده برر معلومات آلمق ايچون نى قدر اجتهاد قيلسامده ، هيچ بر شيلره موفق اولامدم. آثار عتيقه‌دن قلان اوزلرينه عائد هيچ بر شيلرى محفوظ دگل، ياالكز مجوسيت

Из фондов Российской национальной библиотеки

دن قالمش عادات قدیمه‌لری، هر حرکت‌لرنده، حتی عبادت‌لرنده دخی باقیدر. عید نمازینه بارورغه چیقغانده قول‌لرینه بر آتش، شمع کبی یاندیروب توتانمك، سلام زماننده انحنا قیلوب قول‌لرنی بر گه نیگزوب، صوکره کوتاریلوب ماکلای‌لرینه قویمق کبـك، وامثالی آثار مجوسیت حالا باقیدر.

قطای مسلمانلری دین‌لرنده غایت متعصب، دین اسمندن اوزلری هر نی‌نرسه ایشلاسه‌لر، همه‌سنی هر مسلمانغه فرض کبی الزام ایدرلر، اگر بر مسلمان شونی ایشلاماسه همان کافر دیمگه حاضردرلر.

فرض ایچون معنادی اولماسه اول قدر اهمیت ویرمز؛ بیك کوب کشی‌لر مسموعاتمزه کوره فرض روزه‌نی توتمزلرمش. اما عشر ذی الحجه نی صائم اولورلر، عشر محرمنی صائم اولورلر.

قطای‌لرنك ملالری بیك کوب جهتدن بزنك تاتار ملالرینه اوخشارلر: قبرلرگه یوروب قرآن اوقو، میت چیقغان اویگه یوروب قرآن اوقو، وامثالی همه‌سینه کغزگه توروب ایکی تین اوچ تین آقچه بیرو، قربان‌لق تیریلرنی توپلاو همه‌سی بعینه بزده‌گی کبك فقط بولارده بعض نرسه‌لر بار، بزده یوق: ملا هیچ نرسه‌ی صوراب آلمی، بیرسه‌لر آلا فقیر آدمنی دفن ایتدیکی زمان ملا آرتوغراق خدمت قیله، هم هیچ نرسه آلمی، آنی بیك زور ثواب دیب بیله. میت‌که کفن صارمزدن جنازه اوقومزدن مقدم بورچی وارمه دیب امام افندی ولی‌لرندن سؤال ایتدکدن صوکره، بورچی یوق دیسه‌لر، جنازه‌سنی اوقی. بو غایت بیوك بر امر عظیمدر هم سنت‌در، بو ایسه بزنك ملالرمزده یوق، بالعکس مدیونه مستغرق اولدیغنی بیلوب توردیغی حالده فدیه قلان‌لر وانواع بدعت‌لر اینه تکلیف ایدیور. قطای مسلمانلرینه قطای مکتب‌لرنده بالالرنی تعلیم ایتمك اوچون، چین حکومتی همیشه

Из фондов Российской национальной библиотеки

تکلیف ایتمکده‌در. هم مصارفنی دخی مسلمانلر اوزلری التزام ایتمک شرطیله، بعض شهرلرده مسلمانلرنك مکتبلرینه حکومت اوز طرفندن معلم تعیین ایتمش، هم مسلمانلرنك وقفلرنده غصبا آلوب شول معلمگه معاش ویرمکده‌در. بونك ایله برابر قطای مسلمانلری اوزلریده قطای یازوی قطای تلی برلان اوقیلر، حتی شروط الصلوة کبی بر نیچه دین کتابلری دخی، قطای حرفی برلن باصلغان، بزنك قدیمی ایمان شرط کبی نیتلری وبعض دعالر همه‌سی قطای حرفی برله‌ن باصلغان، شولارغه قاراغانده چین حکومتی‌نك بونلاری تعلیم ایتمه‌سی، عینا اوزلرینه فائده بولورغه کراك ایدی، لکن قطای مسلمانلری بوگا هیچ رضا دگللر. قطای‌نك عسکری: عسکر احوالنی مفصل محاکمه‌سیله یازمق البته بزم وظیفه‌مزنك خارجنده‌در، فقط شول قدر وارکه، قطای خلقی وقطای عسکری حقنده عمومی بر فکر وار، شول فکره بناً: دنیاده ایك معلوماتسز ملت قطای ملتی بولسه، ایك یارافسز عسکرده (بخارا عسکرندن صوگره) قطایلر عسکری ایدی. البته بونی تقدیر ایتمك ایچون علم ومعرفته احتیاج اولمزدر. اما شیمدی قطای عسکرینه شولای حکم ایدرگه ممکن بولمز ظننده‌یم، شیمدی قطای عسکری بر درجه تحت سلاحه آلنمشت، انگلیز ضابطلری، کوندزلرنی کیچه‌گه قاتوب توقفسز تعلیم ایتمکده‌در.

ایسکیدر قطای عسکری‌نك انتظامسزلغنی تقدیر ایتمك ایچون نه قدر جهالت کفایه ایتمش ایسه، بوندن صوگره‌ده قطای عسکرینك، حتی قطای خلقی استقبالنی تعیین وتقدیر ایچون اهل وارباب اولمق لازمدر. جیجیکار کبك اوفاجق بر شهرده قطای عسکری شول قدر اهتمام ایله اجنبی ضابطلر تعلیماتنه تسلیم اولنمش ایسه، بیوك شهرلرده وپورتلرده دها زیاده درجه‌ده اهتمام اولنه‌جغنی کیمسه انکار ایده‌مز.

قطای‌لر مملکت داخلنده فیما بعد اوز حیثیت‌لرنی تماملیه محافظه ایدرلر. هر نه قدر شیمدیلك روس‌لر بعض عوام وجهلانی اوروب، سوغب، حقارت قیلسه‌لرده قطای‌لر بو حقارت‌لرغه بیك تحمل اینمزلر، بلکه بش سنه نهایت‌ده اون سنه صوڭره انتقامه باشلایه‌جقلری، شیمدیدن کورلمکده‌در.

قطای شیمدی اوز مملکتنی داخلا جمله‌سنی تیلیغراف وپوچته خطلری ایله مرکزه (پیکین) گه ربط ایتمش وایتمکده‌در، تیمور یول خطی ایله‌ده ربط ایده‌جکی مقرردر.

قطای‌لرنڭ اوز حروفاتیله تیلغراف معامله‌سی شیمدیلك آغر اولدیغندن تیلغراف ایچون انگلیز لسانی موقتا استعمال اولنورمش. اکثر تیلغراف خطی امتیازلری، دانیالیلر تصرفنده بولنیورمش.

بن داخلا قطایده بولنه‌جغم زمان بونلارنڭ همه‌سندن مفصلا معلومات ویره‌جکم، شیمدیلك جزئی بر مناسبت وسطحی معلومات ایله اکتفا ایدرم. بن ۲٤ نچی دیکابرده حربین شهرینه کلدم، بوراده اخوان‌دین مبین واکزالده منتظر ایمش؛ ابتدا واغوندن پلات فورمه‌غه نزولمده، آغییف جنابلری ایله السلام علیکم دیه استقبال ایدوب مصافحه ایلدك، صوڭره عبداللطیف افندی تینایف، وامام عنایت الله افندی، امر الله افندی وسائر، احبا ایله مصافحه ومعارفه بعدنده، حاضرلنمش ایله شهرگه واروب عمر افندی آغیشف خانه‌سینه مهمان اولدق. بوراده بزم روسیه مسلمانلری هر نه قدر اوزلری آز بولسه‌لرده، خیلی فلك زده، کوزلری آچیلمش، بردرجه دنیالری ایچون اهمیت ویرمش آدملردر. اوزلرینه مناسب واوز جنس‌لرندن امام هم کتورمش‌لر، وقت کیچرمیوب شهرنڭ مهم نقطه‌لرندن یورتلر ومغازین‌لری الده ایتمش‌لر، بیوك کوچه‌ده، صاغه صوله باقدقچه، ایری یازولر برلان، مسلمان نام‌لری اوقنور. بونڭ ایله‌ده: بزم تاتار ملتنده استعداد فطری وار دیه‌جك اولورساق خطا بولماسه کراك. حربین عن اصل قطای مملکتی‌در، فقط روسلر اقصای شرقه تیمور

یول صوزدقلری زمان، بورالرنی استانسه حکمنده بر موقف اتخاذ ایتمشلر، صوڭره روس عسکری کلدکده مرکز اتخاذ اولنمش، شیمدی ایسه (میژدونارودنای) عمومی بر شهردر، بوراده هر ملتدن آدم بولنور. شهر دورتکه تقسیم اولنیور: یکی حربین، ایسکی حربین پریستان، فوداتان اسملری ایله بری آخردن خیلی تفریق اولنور.

فوداتان قسمی، بتونلای قطای شهری، قطای حاکملری تصرفنده، قطای ملتندن باشقه سکنه‌سی هم یوقدر. پریستان تمام تمام ملل مختلطه‌ده، هر نه قدر روس پولیس‌لری اداره‌سنده بولسه‌ده، لدی‌الایجاب قطای پولیس‌لریده مداخله ایدرلر. یاڭی حربین روس مأمورلری وروس ضابطلری مسکنی‌در. شول طریقه شیمدیلك اکتفا ایدرم. فیما بعد باذن الله اقصای شرق عالمندن معلومات واسعه اعطا ایدرم.

انسان اثناء سیاحتده هر شیئی باترتیب یازمغه موفق اوله‌میور، بعض هیچ لزومسز شیلر خاطره کلدیکی ویازیلدیغی کبی وبعض وقت ایك مهم شیلر جزئی مانعلر ایله خاطردن چیقوب یازلمیوب قالییورلر.

شو جمله‌دن بورایه علاوه ایده‌جکم مهم بر مسئلهٔ تاریخیه شودرکه؛ بوندن مقدم، بورات‌لر رجال روحانی رئیسی حامبه لامه ایله اثناء مذاکره‌ده طوفان نوحدن سوآل ایتمشدم. بو خصوصده بنم خاطرمه هر نصل ایسه قالمش (قطای‌لر طوفاننی انکار قیله‌لر، بز کورگانمز یوق دیب ایته‌لر) دیکان سوز. حالبوکه حامبه لامه دیر: طوفان اولدیسه، ارض مصرده اولمشدر، بنده کسب استحقاق ایدرسه، الله‌ده تأدیب ایدر، فقط ارحم الراحمین اولان الله‌غه، نوح امتی‌نك قطای‌لرنی برابر تأدیب ایتمك مناسب دگل، بویله بر نامعقول صفتی، الله‌غه اسناد ایتمك‌ده بیوك جسارتدر.

یوقسه، الله طوفان کوندرمکدن عاجزدر. فکرنده دگلمز. دیه

Из фондов Российской национальной библиотеки

هیچ ایشتمادیکم وتاریخ کتابلرنده کوزیمه کیچمامش بو سوزی، بو کره حامیه لامه جناب‌لرندن اوگراندم.

ظن ایدرم که، شیمدی‌یه قدر شایع اولان: طوفان نوحنی انکار ایدییورلر دیگان سوز، اکثر سیاح‌لرنك ترجمان‌لر واسطه‌سیله تلقی ایتدکلری بیك کوب یالان‌لرنك بریدر.

بو مناسبت ایله شونی دخی عرض ایتمك استرم: هر کم اولورسه اولسون، بر مملکتده واردقده دائما وغالبا بر رهبره محتاج اولەجغی مقرر وطبیعی‌در. حتی لسانتی بیلسه بویله، بر رهبره‌محتاجدر. شو رهبر اگر آقچه بدلنده رهبرلك ایدرسه، هیچ شبهه‌سز بش اون آقچه فضله آلور ایچون، یوز کره یالان سویله‌مکه حاضردر. سیاح‌لرده اکثریا شولارنك آغزندن آلدقلرنی یازارلر ایسه، البته استانبول اورامنده (کلب) اتدن باشقه یازەجق بر شی بولامزلر.

بن شو معذرت‌لری‌ملاحظه ایده‌رك، واراجغم یرلرده ایکی‌اوچ کون اوتروب هبسنی بیلدرم دیمك ایچون، هر شهرده بر قاچ‌هفته‌لر بلکه آی‌لر ایله وقت کیچروب، هر امورنك اربابی ایله ملاقات ایده‌رك، کسب معارفه ایتمك فکرنده‌یم. البته بن هر نه قدر سعی وغیرت‌ایتسامده، بنم‌اخذ ایده‌جکم معلوماتده‌همیشه قصور ونقصان‌لر اولور، لکن انشاءالله یالان‌لری اولمز امیدنده‌یم.

شیمدی بردها خاطره کلن شیلردن بری: بیلمام سبب نه‌در؟ سیبریه‌ده اهتدا بیك عجایب چوقدر، تومسکی‌ده دار الفنون طلبه وشاکردانندن بر نیچه افندینك دین اسلامی قبول ایله مشرف اولمق فکرنده اولدقلرنی، وشو مطلبه بناء امام حمیدوف جنابلرینه مراجعت ایتدکلرنی ایشتمشدم، صوگره یوقاری اودین‌ده ایشتدم، یهودیلردن بر نیچه بای‌لر عائله‌سی ایله‌برابر دین اسلامی‌قبول‌ایتمشلر، وبرنی کوردم بوکونلرده دین اسلامی‌قبول ایتدم، بوکونلرده رسمینه چیقارمق‌ایچون نیونسی‌ خکمه‌ گه‌مراجعت‌ایتدم،بیوردی. چینه‌شهرنده‌بر

مهندس‌نك دين اسلام ايله رسما مشرف اولديغنی سويلاديلر، هم دخی بر قاچ آدم‌لرنك قبول ايده‌جكلرنی محله امامی سويلادی. صوڭره بن اقصای شرقده خاربين شهرينه كلديكمده، ايرته‌سی كون جمعه ايدی، جمعه نمازينه واردم، بن مسجدكه كلديكم‌زمان امام عنايت‌الله افندی، همان محرابده قياما وعظ سويلامكده ايدی. امام افندی وعظی تمام ايندكده، بزه اشاره بيوردی. خطبه اوقوب جمعه قيلديرمق ايچون، بن‌منبره بندكده كوزيمه‌دوشدی. مسجدنك آرا قاپوسنده، صف‌لر نهايتنده آياقده توره‌لر، بری‌عسكری ضابط، ديكری نجار فلان اولمه‌لی، هر ايكسی كمال احترام ايله‌خطبه‌نی دڭلاديلر، حتی ضابط عادتا آغلار كبی ايدی.

نمازدن صوڭره وعظ نصيحت‌لر سويلاب، همان‌تاتار ملتی‌نك تنزلندن بحث ايده‌رك، سويلادم. شونده هم ايكی‌غريب مسافرلر، كمال تعظيم ايله دڭلامقده ايديلر، بن مسجددن چيقاركن، هر ايكسی تمام تكريم ايله سلامله‌ديلر.

صوڭره‌تحقيق‌ايتديكه: بونلر ده‌امنداً ايتمك‌فكرنه اولان‌لرمش. خصوصا(ضابط)افيسر اوزنی هر شيكه‌حاضرله‌مش، حتی سنت‌عمليات جراحيه‌سنی‌ده قبول ايده‌رك، سنتچی آرامقده اولديغنی سويلادی. بو مجبوری دگل، ديگان كشی گه: بنی اسلاميتـه كيمسه اجبار ايتمدی. بن كندم اعتقاد ايله همه فرائض وسنت‌لرنی برابر قبول ايتدم ديرمش.

يهوديلر پراوه ايچون، بيلمام نـه ايچون ديـن اسلامی قبول ايديبورديورلر، عجايب‌در، بو ضابط نه ايچون دين اسلامی قبول ايدر؟ بونك همه پراوه‌سی وار، كندی روس بن روس‌هم كنج آدم دگل، همان اوتوز بش بلكه قرقه قريب. بر آدم، خاتونی هم وار، احتياجی هم‌يوق، بلكه دين اسلامی قبول ايدرسه الده موجود پراوه‌سنی هم ضايع ايتمك احتمالی وار. لكن هيچ بر شيكه نظر ايتميوب همان دين اسلامی قبول ايتمش.

ایشته! بودر هدایت ربانی، ایشته بودر الهام سبحانی. ایشته بویله زمانده عقول بشر متحیر اولور.

بوندن باشقه بن کوب آدم‌لرنی ایشتدم: دین اسلامه رغبت ایده‌رك، مشرف اولمه‌سنی آرزو ایدرلرمش.

شیمدی بن تکرار حاربین مسلمان‌لری احوالندن بعض معلومات ویره‌چکم، خصوصا بو بلده‌ده ساکن مسلمان تاتارلر، کوب دگل‌لر، زور بای‌لر یوق، یاپون محاربه‌سینك مایندن تامغان قطره‌قه قناعت اینمش آدملاردر، فقط شایان شکران شولدرکه، همه ولایت‌لرده اولدیغی کبی، بزم تاتار مسلمان‌لرنك بوراده دخی اوفاجق بر مسجدلری ومکتب‌لری بار، اوزلرینه مخصوص جمعیت‌لری بار، همه اجتهاد قیلوب اوز حال‌لرینه مناسب دیانت‌لرنی محافظه اینمك صددنده بولینبورلر.

حاربین خلقی‌نك اکثری پنزه وبونه مسلمانلری، یاشلر، پوریکاچیکلر. عائله سیببه برلن بوراده توروچی‌لر بیك آزلر، بوندن صوکره احتمال بولورلر.

بن حاربین مسلمان‌لرنده بر بیوك نقصان وکیمچیلك کوردم، بو نقصان هر یرده هم بار، لکن حاربین مسلمان‌لرینه برده مناسب دگل: «همه‌سی بر کسب، حاضر کیبوم، مانوفاکتور، فلان» برنك بار همه‌سنده وار، ایکنچی تعبیر ایله همه مسلمان، بری آخرگه کانکوریت.

تورلی فائده‌لی‌راق کسب‌لرگه قول صوزارغه کراك. حاضرگی کسب‌لرنده بولار خدمتچی، قایماغنی بشقه‌لر آشای. بشقه کسب کورساتساك برنچی سؤالی شریعت‌ده یارایمه؟ اوزینك قیلغان کسبنی بولسه، میتنی صاتوب آلا، هم صاته، شریعت‌ده یارایمه؟ هیچ صورامی. بانکه برلان معامله قیله، هیچ کیمدن صورامی، همه حرامنی قیله. فائده‌لی ایشکه کیلگانده آحماق صوفی بولا، قطعیا حرام اولدیغنی بیلوب تورا، اوزی شونی صاتوب آلاده ایچه، اما اوزی شونك برلن سودا قیلمی. مونه همه نرسه‌ده بزده شوندای بالغان صوفیلق بار. هیچ فائده‌سز یوز حرامنی ایشلای، کسب قیلمای.

Из фондов Российской национальной библиотеки

بوده حاربین مسلمانلری ایچون بیوك قصوردر، شونی دخی علاوه ایدرگه کراك: حاربینده یوزدن زیاده خدمه پریکاشچیك مسلمان واردر، همه یاش یکتلر، همه‌سی خیلی معلومات دعوا قیله‌لر، لکن اوزلرینه مخصوص قلوب وصابرانیه‌لری یوق، استقبالّلری ایچون، یاخود اوز رفیق وآرقداشلرنی حمایه ایتمك ایچون هیچ بر نرسه اویلاغانلری کورنمایدر.

همان اوزلرینك قصورنی، ایسکی ملالردن کوره‌لر، بزنك تاتار ملتی همیشه ایسکینی سوگودن بشقه هنر کوسترمیدر.

حالبوکه حاربین کبك بر میژدونارودنای شهرده هر نرسه ایشلرگه بولسه، نمونه‌سی وار. یاشلر بر جمعیت آچارغه کراك ایدی، جمعیتلری اولسون بیك تارملی، یعنی فقط اوز میشریاکه یونه‌لرینك صبیاننی وعاجزلرنی تربیه ایچون گنه بولسه‌ده‌بیك‌یارار ایدی. بونی‌ده تجارت قازیغنه باغلارغه ممکن بولور ایدی. بیك کچکنه‌گنه تجارتدن باشلانسه، خالص فائده‌سینك نصفنی اولسون خیرانقه صرف ایتسه‌لر، قالغان نصفی حصه‌دارلرغه بولسون، بو شرکتنی ابتدا غیر رسمی ایدرگه‌ده ممکن، صوکره نه زمان پایلری کوبایسه، یعنی یخشی سرمایه‌لری بولسه، شول‌زمان رسما حکومتدن تصدیق ایتدیروب، افیسیالنای شرکت ایدرگه ممکن. لکن تأسف؛ بو کبی شیلر خاطرلرینه بویله‌کلدیکی‌یوق، سوزگه قاراغانده همه‌سی بیك کوب بیله‌لر.

«حاربین» عن اصل قطای مملکتی بولسه‌ده، حاضرده‌حاربین میژدونارودنای بر قالادر، بوراده هر کس، هر امورده اوزی نیچوك تلاسه شولای معیشت ایدرگه ممکن: روس پالیتسیه‌سی، روس محکمه‌لری، روس پوسته‌سی‌اولدیغی کبی، قطای‌پالیتسیه‌سی هم قطای محکمه‌لری، قطای پوسته‌سیده وار.

قطایلرنك حاربینده اولان پوسته‌لری غایت منتظم،

Из фондов российской национальной библиотеки

آوروپانك هر نره‌سینه استرساك ، پوسته عادی مکتوبی، تعهدلی مکتوبلری هم آنچه حواله‌سی همه‌سینی قبول ایدییور . بتون پوسته خانه‌ده همه مأمورلری آلطی آدم، بری انگلیز ، قالانلری همه‌سی قطای ، اوزون ساچلی ملی البسه‌ده: فرانسوزچه ، انگلیزچه، روسچه، قطایچه یازلمش آدرسلری همه‌سنی بر آدم قبول ایدییور. اشته‌وحشی قطایلر، هر کسه کمال نزاکت ایله هر نه صورورلرسه جواب ویرمکده‌ایدی. بن‌داخلی قطایده بولنه‌جغم زمان، روسیه‌گه مکتوبلر یازه‌چق اولورسام، آدریسی قنغی لساننده یازمق لازم اولور؟ دیه صوردیغمده ، بنگا کمال احترام ایله دیدی، قطای ایچنده نره‌لره کده‌جکسز ؟ دیدم: بتون قطای اولکه‌سنی دولاشمق فکرم وار.

دیدی: عجایب قورقمزمی‌سز ؟

صوردم: قورقنچلی یرلر وارمه ؟

دیدی: احتمال بولنور، آوروپالیلر قورقیورلر.

دیدم: بن آوروپالی دگلم.

دیدی: چوق گوزل، هر نره‌یه وارسه‌گز شهرلرده پوسته بولنور، استه‌دیکگز لسانده آدریس یازه بیلورسز.

دیدم: ترکچه‌ده‌می ممکن اولور ؟

دیدی: مکتوبگز ترکیه‌گه کیدرسه ، ترکچه‌ده یازه بیلورسز ، فقط فرانسوزچه (لەترك) اشاره‌سنی ویرمه‌لی‌سز.

دیدم: سزنك پوسته گز هر کونمی ؟

دیدی: بیوك شهرلرده هر کوندر، بعض اوفاق، یولدن‌اوزاق اولان یرلرده هفته‌یه بر بولمسه بعض یرلرده ایکی بولنور.

دیدم: بیوك شهرلرده تیلغرافده وارمی ؟

دیدی: أکثر یرده واردر، عن قریب دها اوله‌چقدر. هر یرده تیلغراف خطی اعمال اولنمقده‌در.

دیدم ، تیلغرافلرگز قطای لساننده‌می قبول اولنور ؟

دیدیلر : هرلساننی قبول اولنور، فقط انگلیز حروفی ایله، بعض یرلرده قطای حرفی برلن هم قبول اولنور.

صوڭره بن وداع ایدوب کیندم، کمال تعظیم ایله قاپو آچوب اوزانب قالدیلر.

بزم روس مأمورلری بولسه، حاربین‌ده روس پوسته خانه‌سنك فرق قدر مأمورلر وار، اوچ‌تین‌اك مارکه صاتقانچه آلطی مرتبه‌گنه حقارت قیله‌در. «شابقو اسنیمای تاتارسکی لاپاتکه» دی.

ایشته مدنیت وحشی قطای‌لرنی هم تربیه‌ایدییور.

بزنك تاتار مدنی‌لری، روسچه کینسه، قایش بیلباو، هم باشقه کیبکی، مونه روسلرنك تربیه‌سی، تمام ابرازاۋ اثنای بولدق‌دیب بله‌لر.

قطای‌لر بولسه دارالفنون اکمال ایتمش، گیرمانیه‌ده اکمال تحصیل ایتمش فقط بورایه کلمش ملی البسه‌سنده، اوزون ساچده تاقمش، وطننه وملتنه خدمت ایدییور.

قطای‌لر آراسنده مکمل روس لسانی بیلگان آدم‌لر وار؛ بیوك مأمورلری اکثری انگلیز لسانی بیلورلرمش. بکا بر قطای تجاری ایله صحبت ایدرگه دوغری کلدی، آرامزده خیلی مذاکره جریان ایتدی. تجارنك اسمی (وآنك کوان) افندی.

بن صوردم: قطای‌لر، اوزلرینك حال‌حاضرلرندن ممنون‌لرمی؟

وانك کوان: انسان هیچ بروقت جهالتدن ممنون اولورمی؟ اما بز کینه ممنونمز، دها وقت کیچمه‌دن بر آزکوزمزنی آچدق.

بن: روس قطای محاربه‌سینك زیانی چوق اولدیمه؟

وانك کوان: هر نه‌قدر زیانی چوق اولدیسه‌ده، فائده‌سی دخی زیاده اولدی. نفوسچه اولان زیاننی حساب ایتماساك، مادی زیان‌لر مزنك همه‌سنی، معنوی فائده‌لرمز قاپاتدی. حتی روس یاپون محاربه‌سنی علاوه ایدرسك، قطای حکومتنه فائده‌دن بشقه هیچ بر زیان بولغان یوق. یالگز شول زیانمز آجی زیان، هیچ بر وقت اونوتمق احتمالمز یوق. بو زیان بالالرمزنك وسلاله‌مزنك قان‌لرنده محافظه اولنه‌چقدر.

دیدم: اول نه کبی زیاندر؟ اوقدر آجی زیان نه در؟

Из фондов Российской Национальной библиотеки

وانك كوان: روس‌لرنك گناهسز آدم‌لرنی آمورغه بوغمه‌سی.

دیدم: اول نیچوك بولدی؟

وانك كوان: نیچوك قیلغان بولسه‌نكز، شولای اوزنڭزده قبول ایدرسز، هیچ بر تاریخ انتقام‌سز قالمامشدر. دیدم: بز مسلمانز، بز كندمزده مغدور بر ملت‌مز.

وان كوان: بز سزنك مغدور اولوب اولمادیغڭزنی بیلمای‌مز، اما بز بیله‌مز، هر ایكی صوغشده، صف‌قتالده سز وار ایدكز، مهم نقطه اشغال ایندكز، حتی پیكین سراینی‌نهب قیلغانده، تالاغانه سزنك آدم‌لریڭز وار ایدی.

دیدم: یاپون‌لرغه نیندای كوز برلان قارای‌سز؟

وانك كوان: یاپون ملتی آۋروپاتورمشی‌ایچینه شیمدی آیاق باصدی. اجتهادلی‌ملت، احتمال دخی برمحاربه قازانرسه،عالم‌مدنیت‌ده اوزلرینه بر یر توتارلر، لكن فقر وضرورت یاپون‌لری دائمی احتیاجده سوروندیره‌جكدر.

دیدم: یاپون‌لر ایله چینلی‌لرنك بولشمك احتمالی وارمه؟

وانك كوان: یاپون ایله چین بیرلشمزلر، چین‌لی‌لر اسارتی سومزلر؛ اوزلرینك قوهٔ حاكمیه‌لرنی میدانه چیقارمق ایچون، هر چینلی صوك نفسه‌قدر اجتهاد ایده‌جكدر. یاپون‌لرده شیمدی‌قازانمش اولدقلری‌موقع‌لرنی محافظه ایتمك‌اوچون‌بلكه توسیع‌حدود فكرنده اولورلر. یالكز شول قدر بار، یاپون‌لر ایله چینلی‌لر اوز آرالرنده صلح وسلمی محافظه ایدرلرسه احتمالدر. بلكه بو مسئله هرایكی حكومت ایچون، آوروپالی‌لره قارشی اوزلرینك حیثیت‌لرنی محافظه ایتمكده برنچی درجه مهم مسئله‌در.

بزنك قطای‌لرغه آوروپالی‌لر مداخله ایتمزسه، بر اون بش سنه فرصت ویرورلرسه، صوڭره بز اوزمز مكمل صورتده اداره ایده بیلورمز. بز صلح زمان‌لرنده، هر اموردە، هر شیدن زیاده اقتصاده رعایه ایده‌جكز، حرب زمان‌لرنده اقتصا قاعده‌سینه دخی

Из фондов Российской национальной библиотеки

زیاده اعتبار ایده‌جکمز شبهه‌سزدر. فقط بزگه یاکی اسلحه استعمالنی واعمالنی اوکرانمك ایچون بر قاچ سنه فرصت لازم. بزشیمدیلك آوروپالی‌لردن یالگز شو فرصتنی استیورمز.

دیدم: بو فرصت سزنك اختیارگزده دگلمی؟

وانك کوان: آوروپا دولت‌لرینك هر تورلی دسیسه‌لری، کوب وقت‌لرده بز شرقی‌لرنك اختیارلرنی الدن آلیبور. آوروپا فتنه چیقارمق استرسه، هر زمان جزئی بر بهانه ایله، یاکه بر میسیونیرنی قربان ایده‌رك یوللارده، تبعه‌سی محافظه ایده‌جکم دیه‌رك آرقاسندن عسکرنی کنورور، همه شرقده اولان فتنه‌لرنك اکثری، هر دائم قاعدهٔ کلیه کبی بر میسیونیر قانی ایله باشلانمشدر.

دیدم: چینلی‌لردن خرستیانلغی قبول ایدنلر کوب بولامی؟

وانك کوان: خرستیانلغی بیلوب حقیقتی ایله آکلاب قبول قیلغان کشی برده بولنماز، یوقدر. اما میسیونیرلرنك هر تورلی اجباری ایله قبول ایدنلر بیك کوب.

دیدم: آوروپالرنك ایچنده تورلی خلق وار، انسانیت نقطه‌سندن قاراوچیلر، انسانیت نقطه‌سندن معامله قیلوچیلرده آزدگلدر. خصوصا حاضرده یکرمنچی عصر علماسی بتونلای باشقه‌در.

وانك کوان: آوروپانك انسانیت فلان دیگانی همه‌سی تلده گنه بولور؛ حقیقت انسانیت‌دن آوروپالی‌لر بیك یراق. بزم قطای‌لرنی آمورغه باطرغانده بی گناه معصومه خاتون‌لرنی، صبی بالالرنی سوروب صوغه توتترغانده، قایسی آوروپالی انسانیت نامنه بر سوز سویلادی؟ قایسی غزیت‌گز انسانیت ایچون بر سطر یازو یازدی؟ آلار نسانیتچی بولالر، قاچان اوزلرندن بر میسیونیرنك بورنی قاناسه قاچان شرقلی‌لر طرفندن آزغنه بر حرکت کورولسه، یوقسه حقیقی انسانیت ایله آوروپالی‌لر آراسنده مناسبت‌ده یوق.

دیدم: نیسه عفو ایدوگز.

وانك کوان: سز عفو ایدوگز بن بر آز مناسبت‌سز سوزلر

Из фондов Российской Национальной библиотеки

سویلەدم، کیچمش ایشلر لازم دگل ایدی، فقط آجی واقعەلر یوراکدن کیتمایدر.

ــ سلامت بولوڭز، کورشدکمز ایچون ممنون اولدم.

وانك کوان: بز زیادەسیله رضا بولدق عفو ایدرسز.

تکرار تکرار اللومی قصوب عفولك اوتندی کمال نزاکت ایله بنی اوزانب قالدی، مفارقت ایتدك.

چینلی‌لرده اولان استعداد فطری هر جهتدن قطای‌لرنك استقبالنه بیوك امید کوستره بیلور. بزنك قزان خلقی قریب بشیوز سنەدرکه، روسیه تبعەسیدر، بو کونگه قدر لایقیله روسچه تکلم ایدر اون آدم قازانده همان یوقدر دیرسالك جائز اولور. اما قطای‌لرنك تبعه اولدقلری یوقدر. فقط بر تاباق اشادیلر، بو کون حاربین کبی بیوك شهرلرده دگل، حتی اوفاق یرلرده قریەلرده دخی روسچه تکلم ایدر آدملر بولندیغی کبی، روسچه اوقوب یازار آدملرده آز دگلدر. مکمل کانتورلرده، روسلر ایله معامله ایتمکده اولان اوزون ساچلی ملی البسەده قطایلردر. قطای‌لردن غایت بیوك فیرمەلر وار روسلر، نیمچلر، انگلچان‌لر ایله تجارت معامل‌سنده بیوك ایشلر کوریبورلر انگلیز لسانیله تکلیم ایدر قطای بیك کوبدر، روس لساننده تکلم ایدنلری هم آز دگل. بوندن باشقه قطای‌لر هر شهرده هر یرده روس مالی برلن تجارت قیل‌لر هر تورلی پاصوده‌ وبشقه نرسه برلان تجارت ممکن، همەسی برلان قطای‌لر تجارت قیل‌لر، همه خدمتده قطایلر بار، استالار، بالطه اوستاسی تاشچی، بویاوچی، مالر، پراچکه، همەسی قطایلرده بار. (بزدەروسیەده مسلمان قریەلرنك تیمورچی، چاباتار، پیالا اونورتوچی همەسی روس) قطای‌لرده اوقوچی یازوچی حسابسز کوب، اوسننده کیومی یوق فقیر، اورامده اعلان‌لری اوقوب تورادر. بوندن بشقه قطایلرده بر خصلت: معیشت‌لری بیك مصرف‌سز، اوز لباسلرندن بشقه لباس کیماز، آزغه قناعت ایدر.

قطای‌لرده قتل جزاسی حالا وار، قتل ایتمك بیوك مأمورلرنك قارامقنده هیچ گناه‌سز آدمنی قتل ایتسه‌ده، هیچ کیم‌نك بر سوز دیمگه حقی یوقدر. کوچك بر گناه ایچون قطای‌لرنك ساچلرینی کیسه‌رلر، بیوك گناه بولسه باشنی کیسه‌رلرمش. بو قتل جزاسی اوزلرنچه غایت مقبول ومعتبر اولوب، بونك لغو اولنمه‌سینه قطای‌لر هیچ بر وقت رضا بولمایه‌چقلرمش. قطایلرده معروف خونخوزلر، قطاع طریق‌لر وارمش. قتل جزاسندن بشقه یولرنی تأدیب اصلا ممکن اولمزمش. حاضرده هم خونخوزلر بیك کوب، حتی بر خونخوز یقین‌لرده کوندز ساعت ایکی‌ده شهرگه کیلوب کیرگن. روس هم قطای پالیتسیه‌سی آرقاسندن بیردانکه‌لر برلن آته‌لر، بو شولاردن هیچ قورقمایتچه، شاشمایتچه، عجله ایتمایتچه قولنده بولغان برونیتغه‌نی توتره بارا، پالیتسه یقین‌راق کیلسه یاکه آلتندن فلان چیقسه آته‌بارا. قرق‌اللی کشی‌پالیتسه بر گنه خونخوزنی شتورمه برلان آلا آلمایدر. حتی یولده قارشی بولغان پالیتسه اوزی قاچه، آخرالامر بر غروزین پوچماقده کوتب تورغانده، شول آتوب یقغان. شول طریقه بر خونخوز کوندز نیچه کشنی شهر ایچنده هلاك قیلغان. اگر بو خونخوزلرغه قتل جزاسی اولماسه ایدی، قطای شهرلرنده یورورگه‌ده ممکن بولمز ایدی دیلر.

چینلی‌لر تعلیمات عسکریه‌گه‌ده بیك مستعد دیلر، حتی بو صوك زمان‌لرده عسکرلك عادتا اوز آرالرنده یکت‌لك حساب اولنورمش. شیمدی‌یه قدر عسکرگه آقچه برلان آلورلرمش، فقط بیك محتاج بولسه‌ده، عسکر خدمتنه کیرمك ایچون عارلنورلرمش، اما بو سنه‌لرده عسکرگه اکثری اوزی تلاب. وطن حمایه‌سینه حاضرلنمك ایچون دیب افتخار ایدرلرمش. آنگلیه‌ده گیرمانیه‌ده اکمال تحصیل ایتمش ضابطلر، قطای عسکرنده وارمش.

قطایلرنك تجارتده اولان مهارت‌لری هر یرده سویلانیور. حتی باب تجارتده یهودیلردن دخی تقدم ایده‌چکلری ظن اولنیور.

Из фондов Российской национальной библиотеки

بن شیمدیلك چین مملکتی‌نك بر کنارنده‌یم ، البته شیمدیلك چینلی‌لر حقنده آلمقده اولدیغم معلومات سطحی‌در. نه زمان داخل قطای‌لرده بولنورسام: مکتب‌لری، واسباب ترقی‌ده اولان تشبث‌لری وسائر عصر حاضره لایق نه‌لری وار ایسه، همه‌سنی تفصیلا یازارقارئین کرامغه عرض وبیان ایدرم. شیمدیکی بنم کوردیکم یرلر، یاریم روس یرلری، یاریم قطای یرلری. بورالر حاربین - چین شرقی تیمور یول خطی تمدید اولنمش یرلرنك اصلی قطای یری اولوب ، روسلر طوقسان سنه مدت ایله استجاره ایتمشلردر. حالا بوراده روس قالالرنده بناء اولنمش یورتلرنك همه‌سی ، شول مدت ایله مشروطدر ، شونك ایچون ، بوراده اولان‌لرنك نوبلاری بوش، البته روسلر یاپون محاربه‌سنی قازانمش اوله ایدی. بوراده مکمل یرلشمش اولورلاردی. ایندی تکرار بر محاربه قازانمد- قچه ، بوراده اولان‌لر بین الخوف والرجا بولنیورلر . بورالرده حاضرده تجارتده بزنك پنزه ویونه تاتارلری اوزلرینه بیك یخشی مقام توتمش‌لر ، حتی زاغرانیتسه برلن هم ایش قیلوچی‌لر وار ایمش . بوراده تجار دخی اعرافده بولنیور ، هیچ بر پراوه ایله مکلف دگل ، روسیه‌دن بویرگه مال کیتورسه‌لر ، حدودن چیقغانده باریم آقچه‌سنی روسیه حکومتندن آلورلر ، قطایغه هیچ‌نرسه تولامای ایکی آراده دوه قوشی بولوب یوریلر ، بزنك تاتارلردن یاپونیه‌غه باروب قایتوب یوروچی‌لر دخی بیك کوب، شول نادان تاتارلر، اوزلرینك ، قویان تیرسی برلان ، مدنی آوروپاده: فرانسه‌ده ، گیرمانیه‌ده ، هم اسپانیه‌ده آلدامغان شهرلری قالغان یوق ایدی، حاضرده مدنی یاپونلرنی دخی شولوق قویان تیریسی برلان کاکری قاینغه ترته‌لر. بزنك بوراده بولغان تاتارلر خیلی اوزلرینك حیثیت واعتبارلرنی محافظه ایتکان‌لر ؛ لکن بوسنه‌لرده تجارت‌لرده بیوك کسادلق ، خصوصا محاربه زماننده برنی اونغه‌صاتوب ، یومیه اون‌بنك

Из фондов Российской национальной библиотеки

بلکه دخی زیاده آلیش بیریش قیلوب اوگرانمش آدملرگه ، حا-
ضرده یومیه منك ، تنکه بولسه بیك آز . ایکی اوچ مك نادر بوله ،
شونك برلن بارغه‌ده قناعت قیلورغه بولمایدر ، همان یوق دیلر .

حاربین‌ده بولغان تاتارلرنك اوزلرینه مخصوص بر جمعیت‌لری
هم اولدیغنی بوندن مقدم یازمشدم . بو جمعیت‌نك ۱۹۰۹ نچی یلی
برنچی یانوار عمومی مجلسنده حاضر اولدم . جمعیت‌نك مذاکره ایتمکده
والدیغی مسئله : شیمدی‌یه قدر موقتا خدمت ایتمکده اولان امام‌لری
عنایت‌الله افندی . امام مدرس اوله‌رق حکومت‌دن تصدیق ایتدیرمك
ایچون لازم اولان پریغوارنی حاضر قیلوب ، نوتاریوسدن گواهلند-
یروب ، تیوشلی محکمه‌گه ایشنی ویرمك ایچون حسین افندی ۋیرغا-
زیف ، عبدالکبیر افندی سونایفنی انتخاب ایتدیلر مجلس‌لرنده هر
نه قدر آرتق ترتیب بولماسه‌ده ، بر درجه مجلس کورمش آدملری
اولدیغندن ، ایکی ساعت قدر مذاکره وتعاطی افکار بعدنده ، امامنی
اوچ یل مدت ایله انتخاب ایتدیلر ، بعض آدملر مدت‌سز صایلارغه
هم فکر سویله‌سه‌لرده ، عاقبت اکثریت صدا اوچ سنه‌گه قرار بیردی .

حالا بزنك داخلی روسیه‌ده بوکبی منتظم صابرانیه‌لر بلکه بولنه‌میور .
شولوق صابرانیه ملانك معاشنی‌ده تأمین ایتمشدر ، ملا کنج آدم شیمدی
یه قدر تاهل ایتمامش ایکن ، بوکونلرده یونه‌گه باروب تاهل ایدوب
برمعلمه کتورمه‌سینه دخی قرار ویردیلر .

بویله ظاهرگه قاراغانده حاربین مسلمانلری عادتا مدنیت قاپوسینه
همان آیاق باصمش کبی کورنه‌لر ، خصوصا خدمه پریکاشچیك‌لرده
تمام قزل غالسنوقلی آدم‌لرده بار ، یخشی‌غنه روس لسانی هم بیله
لر ، لکن آرالرنده اوقوغه محبت قیلغان کشی برده بولماسه کراك
آغیشف‌لرنك معازین‌لرنده اون قدر مسلمان پریکاشچیك ، هیچ
بریسی مسلمان غزیتنی قوللارینه توتب قاراماسه‌لر کراك . بن هر
کون مسلمان غزیته‌سی کیلمادیمه دیب صوراسام همان یوق دیلر ایدی بر
کون آخشام کانتورغه کیردم بوخغالتیر بانده اوتورسام کوزم

Из фондов Российской национальной библиотеки

توشدی: ترهزه‌ده مسلمان غزته‌لری وار. یخشی قاراسام (بیان-الحق) بتون‌حاربین گه بر ایکی بیان‌الحق بر ایکی «وقت» آلوچی‌بار، حالبوکه یوزدن زیاده مسلمان‌پریکاشچیك بار، علم فایده، ترقی‌فایده‌همه‌سی قاتی یاقه‌ده. موته بزنك روسیه‌ده تاتارلرنك ترقیسی، موته تسیۋیلیز انسیه؟

بو یرلرگه نسبت ایله ایرکوتسکی‌ده غزته اوقوچی اوچ‌دورت درجه آرتق، بر مغازین‌ده نیچه مکرر غزته بولنیوردی. غزته اوقومغان ملت‌دن خیر کوتمك اوله‌مز، غزته‌سز ملت ترقی ایده‌مز هرپریکاشچیك اوزینه غزته آلورغه کراك ایدی، حالبوکه بولار آلغاننی هم‌اوقومایلر. خدا اوزی حالمزنی اصلاح ایلسون، ظاهرلرینه قاراب امید قیله‌سك، باطن‌لرنده بر نرسه یوق.

بوندن مقدم دخی قطای‌لرنك استعداد واستقبالی حقنده بر نیچه سوز سویلامشدم، بوکره حاربین اورامنی آرالامقده ایکن، نیچه یرده، قطایچه روسچه لوحه‌لر یازلمش، «کانتوره» دیکن سوزلر بیك کوب کورونه‌کاچ «کانتوره سو-حو-شین» گه کیروب قارادم. کانتوره، هر نه قدر منتظم بولسه‌ده ایچنده آدم بیك آز ایدی. برکنج آدم، قولنده غزیت ایله یوزن اوروتمش همان اوقومقده ایدی. بری دفتره باقب برشیلرسویلامکده، دیکری آنك قارشوسنده اشچوت صوقماقده ایدی. غزیت اوقوچی‌نك یاننه باردم، بکا التفات ایده‌رك یرندن قالقوب اورندق بیردی. غزینه‌سنی باقدم انکلیزچه مانچستره منتشر «بورصه» اسملی غزینه ایمش، شو اولوق آدم‌نك یاننده روسچه قطایچه غزینه‌لرده واردی. بنم ایله روسچه تکلم ایتدی، کانتوره‌ده باش محاسب اولدیغنی سویلادی. دفترلرینه باقمق ممکن اولورمی دیه صوردم دیدی: زنهار رحیم ایدوکز. دفترلری همه قطای لساننده یازلمش، همه‌سنی کوستردی، فقط اجنبی‌لر ایله معامله دفتری، باشقه اولوب انکلیزچه یازلمقده اولدیغنی سویلادی هم دفترلرنی کوستردی.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

صوردم: همه کانتورلرده معامله شولایمی ؟

دیدی: اجنبی‌لر ایله معامله ایدنلرنڭ همه‌سنده شولای .

صوردم: اجنبی‌لر ایله معامله ایتوچی‌لر کوبمه ؟

دیدی: زور فیرمه‌لرنڭ همه‌سینڭ اجنبی‌لر ایله معامله‌لری وار. برنیچه فیرمه اسملرنی سویلادی.

صوردم: شرکت وارمه؟ بیوك کاپیتالیست‌لر وارمه ؟

دیدی: بو یرده حاربین‌ده آرتق زور کاپیتالیست یوق، بیوك شرکتده یوق. اما شانحایده، کانتون‌لرده پك بیوك شرکت وبیوك کاپیتالیست‌لر وار، واپورلر شرکتی وبشقه بیك زور بای‌لر بار.

صوڭره دیدی: قطای‌لرده حاضر آرتوق زور ایش‌لر یوق، اما زمان کلور همه‌سی اولور، حتی بروقت آوروپانڭ مرکزلرنده قطای تجارتی رواج بولاچق، قطای‌لر تجارت‌ده بتون جهان تجارینه رقابت ایده‌جکلردر .

دیدم: نیچوك شولای حکم قیله‌سز، بوزمانغه قدر بولمغان بوندن صوڭره نیچوك بولور. حاضرده زمان رقابت زمانی، همه ملت اوز مالنه بازار ایزلی معرفت‌لی ملت‌لرکلوب قطای ایچینه کیرسه، جاهل قطای‌لر نیچوك رقابت ایدرلر؟ دیدم عفو ایدرسز، سزنڭ اسمڭز کیم؟

دیدی: بنم اسمم وانك ـ تیانك ـ کوی ،

وانك ـ تیانك ـ کوی: بزنڭ قطای‌لر صوڭ وقت‌لرغه قدر آوروپاغه چیقمازلردی، فقط اوزلرنده اولان استعداد فطری معلوم ایدی. بزنڭ قطایسکی پراڤیتلستوه، قطایلرغه مدنیت بولنی آچار ایچون نی قدر اویلاسه‌ده، بالغز تعلیم وتربیه ایله قطایلرنی یولغه صالورغه ممکن دگل ایدی. زیرا قطای خلقی‌نڭ طبیعتی بر آغرلق کورماسه، ایسکی حالنی تبدیلگه رضا بولمایدر. حتی قطای ملتی اوزلرینڭ مقدس حساب ایتدکاری بوغدیخان امرینه‌ده اطاعت ایتمزلر هم ایتمدیلر ؛

کوبدن دگل ایمپیراطوریچه امر ایتدی: قطایلرغه ساچ کزنی

کیس‌گز دیب، هیچ بر قطای رضا بولمدی، هم رضا بولمایمز بزگه آوروپانك قولتوره‌سی لازم دگل، بز هیچ بر اموردە اجنبی ملتنه تقلید ایتمایەچکز، بزە اوزمزنی حمایه ایتمك ایچون، اوز قولتوره‌مز کفایه ایدر. بزه لازم ایدی آوروپالی‌لرنك نه ملت اولدیغنی بیلمك و آنلرنك وحشت وعداوت‌لرنی ملتمزه بیلدیرمك، شیمدی بو صوك قطای وقعه‌سی دیه مشهور وقعهٔ وحشت‌کاری، بزلرگه آوروپانك کیم اولدیغنی وآنلردە انسانیت نامنه هیچ نرسه یوقلغنی آچیق کوستردی.

ایندی بز آوروپالی‌لر ایلە نیچوك معامله ایدرگه بیلورمز، بز یاپون‌لر کبی آنلره تقلید ایتمایەچکز، بز علم ومعرفتنی آلورمز، اما وحشت وفساد اخلاق‌لرنی آلمایەچغز، بز هیچ بر وقت اوزمزنك ملیتمزی ضایع ایتمایەچکز بز تجارتدە همه آوروپالی‌یه رقابت ایدە بیلورز، بزدە اسراف اولمز اقتصاد من‌القدیم وار، آوروپا مالندن بر آرشون نرسەگە احتیاجمز یوق.

فقط بزگه لازم بر آز حال آلورغه اوزمزنی اوزمز تـوپلارغـه، بر آز عسکرمزی اصلاح وداخلا سلاح تدارك ایتمك، بز بونلری الده ایدرساك، صوڭره سزنك برلان سویلاشورمز.

دیدم: بن قطای‌لردە اویلە بر استعداد کـورمایمن. حاضردە قطای‌لر همه‌سی روسلردە خدمتچی، همه قارا خدمتدە قطای‌لر، حتی روس خدمتندە بـولغان قطای‌لر اسملرنی‌دە اونوتقان‌لر، همه‌سی: ایڤان، سیمون، ڤاسیلای بولغان‌لر.

وانك ـ تیانك ـ کوی: قطای‌لر حاضردە همه عالم انسانیته لازم اولاچق خدمتی صنعتی اوگرانەچکلر، آندە هیچ زیان یوق، بلکه بزم ایچون لازمدر، حقارت ایتمه‌لری بزگه بیك فائدەلی، بزگه حاضرگه نی قدر ظلم وغدر ایتسه‌لردە بز صبر ایدە ایدەچکز، هم بزه صبر ایتمك لازم. بز بو حقارت‌لرنك حقارت اولدیغنی بیله‌مز، هـم بیك عارلنەمز. سز حاضردە اول قـدر آرتـق حقارت کورمیسز، یاپون محاربه‌سندن صوڭره، روسلر بر آز انصافقه

کلدیلر، اوّل میلیونیر قطای، بوکونگی ایك حقیر قطایدن حقیر ایدی.

سز شونی‌ده اونوتماگز: حاضرده سز خاربین‌ده قطای کورمای‌سز، بوراده اولان قطای‌لر، قطای‌نك آزغان توزغانی، سز تمام قطاینی: پیکین، شانخای، کانتون‌لرده کورورسز.

دیدم: سزنك قطای‌ارده بیك قورقاق ملت، اجنبی لردن قورقیورلر.

دیدی: بوبزم قصورمز دگلدر؛ بو حکومت‌نك قصوریدر. سببی‌ده شول‌که: آوروپالی‌لر ایسکی‌دن قطای مملکتنه میسیونیر یوللارلردی. شولارنی حمایه یولنده قطای حکومتنه دیرلردی: بزم میسیونیرلرمزدن برینك بورنی قاناسه، قاننی طلب ایدرمز دیب، (حالا جنوبی قطایده بیك کوب‌لر) شولار ایچون فتنه چیقماسون دیب، قطای حکومتی بزگه بیك قاطی فرمان بیره‌در ایدی. البته بزنك خلق میسیونیرنك کیم ایکاننی بیلمازدی، شونك ایچون بوغدیخان امر ایدردی آوروپالی‌لرغه قارشی سوز ایتماگز دیب. شول میسیونیرلر بزنك خلقنی حقارت ایدردی، اورادی، صوغاردی، بزدن بریمزنی آچولاندیروب، بر فتنه چیغارورغه اجتهاد ایدرلردی. بعضا بز تحمل ایده‌میوب، اوزمزنی مدافعه قیلساق، بزنك میسیونیرمزنی قطای‌لر حقارت ایتدیلر دیب، همان عسکری‌اسکادرالرنی کوندیررلردی.

ایشته شول فتنه‌لردن احتراز ایچون بز حالا مدافعه ایتمای‌مز. شونك ایچون بزنی اوز یورطمزده، اوزمزنی خارجدن کیلگان مدنی آوروپالی‌لر حقارت قیله‌لر، بز صبر ایده‌مز، اما قورقمای‌مز، زمان کلور، بونلردن هیچ بری انتقام‌سز قالمز.

دیدم: سزی مشغول ایتدم، عفو ایدرسز، دیدی: زیاده‌سیله ممنون اولدق، آرتق سوزلرمز اولدیسه سز عفو ایدوگز.

بن شوراده قطای‌لرنك اشچوت‌لرینه دقت ایتدم. اشچوت‌لری بیك عجایب، هم بیك تیز حساب ایده‌لر، بیك عجب. بن نیچه روسیه‌نك بیوك کانتوره‌لرنده بولندم، بویله اشچوت هیچ کورمه‌دم.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

صوڭره کانتوردن چیقدم قطای‌لرنڭ آپتیك‌لرنی کورمگه کیردم. آپتیك‌لری عادتا ترکیه‌نڭ عطاریه‌سی کبی؛ لکن بیوك عطاریه‌لر، ایچنده‌اون-اون بش قدر خدمتچی وار. هر تورلی‌طامرلر، اولان‌لر، انواع حضروات همه‌سی وار هم مشتری بیك کوب، اون مینوتده نیچه آدم کروب چیقدی.

حاربین‌ده بولندیغم زمان روسلرنڭ معتبر ومعروف سیاحلرندن ۋ. ف. لاطیغین جناب‌لرینی زیارت ایتدم. بو کشی جغرافیا جمعیتی طرفندن آسیانڭ بر جوق جهت‌لرنی، خصوصا ترکستان چینی‌وصالاریه قطعه‌سنی، ٢۴ آدمدن مرکب بر هیئت اجتماعیه ایله جولان ایدرك: ١٨٩٩ سنه‌سندن ١٩٠٢ نچی سنه‌گه قدر گیزوب، آسیانڭ مرکزندن بیوك معلومات آلمش بر آدم اولدیغندن، بو ذات‌محترم ایله‌کورشمکنڭ بنم سیاحتمه بیوك معاونتی اوله‌چغی شبهه‌سز ایدی. لاطیغین: اورته بویلی، ملایم یوزلی، بیوك معلوماتلی، عالی همتلی بر آدم اولدیغی سیماسندن ظاهر ایدی، بزی کمال احترام ایله قبول ایتدی،عائله‌سینه تقدیم ایده‌رك بر مدت اوزلرینه مخصوص مسافر ومهمان اولمقمنی تکلیف ایتدیلر. چای‌لر وخصوصی میوه‌لر کتورته‌رك، بهر دانه‌سنی: و یاپونیه‌نڭ، بو سنغاپورنڭ، بو قطای‌نڭ دیب بڭا تقدیم ایتمکده ایدی. چای‌لر ایچدك، آرامزده پك کوب صمیمی مذاکره‌لر جریان ایتدی. بر طرفدن سابق «اورنبورسکی کرای» محرری شول مجلس که خصوصی دعوت‌اولنمشدی. واز نیسینسکی، بوکشی‌هم‌زیاده‌سیله‌احترام ایده‌رك، اقصای شرق ومانغولیه احوالندن بڭا بر چوق شیلر سویلامکده ایدی. غایت گوزل صحبت‌لر ایله چای‌لر ایچدکدن صوڭره لاطیغین جناب‌لرینڭ کابینه‌لرینه کیردك، کابینه‌لری هر تورلی شرق امتعه‌سی وذی قیمت رسملر وکتاب‌لر ایله طولمش ایدی بر اوفاجق قویو قزیل‌رنگده وازه واردی. لاطیغین ابتدا بڭا! دیدی: بو ۋازه دورت بڭ روبله قیمتنده‌در. ظاهرگه قارارسز هیچ نرسه‌سی یوق، اهمیت‌سز کورونر.

صوڭره قطای‌نڭ كارته‌لرنی‌چیقاردی. بكانیچوك‌نیچوك یوروگه مارشروط، راه‌سیاحتمی کوسنردی. پیکین‌دن‌تیبت‌کـه اوچ یول کوستردکدن صوڭره، یول‌لرنڭ هر برینه آیروجه تعریفات ویردی.

دیدی: بلرمی‌سز! بو یوللرده، اوتغه طوقز هیچ‌شبهه‌سز اجلدر. خصوصا تیبت ایچینه قایدن بارساڭزده بیك دهشت. آنده بـارسه ڭز جان‌ڭزدن کیچوپ باروڭز.

دیدم: بن اویله . . . . فلاندن قورقه‌تورغان کشی دگل.من، بزنڭ قرآن‌مز تعلیماتی: (ان یصیبنا . . . . .)در. بزهر یرده بو اعتقاد ایله کیدرز.

دیدی: مادام‌که سزده بو اعتقاد وار، امین اولوڭز، سـلامت کیدوب کلورسز، هیچ بر شی اولمز، فقط سزگه شونی‌توصیه‌ایدرم: بهمه حال، روژلژیر فلان کبی سلاحنی کوبراك آلوڭز، هر یـرده لازم اولور ، قطای‌لرنڭ بیوك آدملرینه هدیه قیلوب هم بیرورسز.

هر چه لاطیغین جنابلری‌بزگه قطای احوالندن وسفر تدارکندن بیك کوب معلومات ویردی. وبعض اوزینڭ صمیمی کورشدیکی آدملرگه مکتوب‌لوویره‌جکنی سویلادی. کیچه‌ساعت طوقزده‌لاطیغنن خانه‌سندن مساعده‌لرنی استحصال ایده‌رك، مسافر اولدیغم آغـیشف برادرلری خانه‌سینه قایتمق اوزره چیقدم.

لاطیغین جنابلری وداع ایتمك اوزره بزی قاپویه قدر تشییع ایتدکده دیدی: بزم حاربین‌اوراملری، تیبت طاغ‌لرندن امین‌دکلدر. احیاطلی اولوڭز . وداع ایدوب مفارقت ایتدك.

کیچه قارانلق اورامده فنارلر یوق، لاطیغین خانه‌سندن چیقوب اللی آدیم کیتمشدم قارشمده بری روسچه دیدی: تور ! بولماسه آتارمن. دیدم: نی کیراك؟ بن اوز خدمتم ایله بارا تورغان کشی‌من. دیدی: ها عفوایدرسز. یقین کلدك،بیك قارانغی. «سزکم‌سز؟» دیدی.

دیدم: بن فلان. ها! ایسانمه !كاك دراسنویتی؟ „حیران اولدم، بوکیم اولاجق؟ طاوشی معلوم کبی. صوردم: سزکیم‌سز؟ دیدی: بن

Из фондов Российской национальной библиотеки

بکولین، بزسزنك ایله مانجوریه‌دن برابر کلدك، واغونده برابر چای‌لر ایچمشدك. بن قارانلق‌ده قورقدم سزنی توقیف ایتدم عفو ایدوکز.

دیدم: زیان یوق.

بیچاره قورقب کلمش، شونك ایچون آز قالدی بنی دخی قورقوته‌جق ایدی. ایشته قورقولر ایچنده بو کبی قورقولرده وار. شونك ایچون بویله زمانده شریعت غرأ محمدیه تعلیماتی انسان‌ایچون رفیق صدیق‌در.

بن ایرته‌سی کونی عزیمت ایده‌جکدم، اخشام کلدم، بعض اشیالرمی توپلادم، سفر تدارکنی کوردم. یالکز خارجی پاسپورت ایچون عریضه ویرمشدم، بو کون پاسپورت حاضر اولاجقدی آخشام بکا خبر بیردیلر، حالبکه بنم پاسپورتم مدتی ایکی سنه مقدم کیچمش ایمش، بنی‌ده صباحه محکمه‌گه چاقرمش‌لر.

ایرته‌سی صباح ایرکن محکمه‌گه واردم. محکمه‌ده اولان مأمور حدت ایله بکا دیدی: پاسپورت‌کزنك مدتی اوتکان‌گه ایکی‌سنه اولمش، سز شونك برلان خارجی پاسپورت صورای‌سز، بو نیچك بولور!

دیدم: حاضر قایسی سنه‌در؟

دیدی: ١٩٠٩.

دیدم: لطفاقارا کز پاسپورتم‌مدتی ١٩٠٩ سنه‌سی سنتبر ٢٠ نچی کوننده‌در. باقدیلار، عفو ایدکز ساعت‌ایکی‌ده پاسپورت‌کزنی‌بیرامز، بر بالا یباروررسز دیه‌رك بزی اکرام ایله اوزاتدی‌لر. ساعت ٢ده بر آدم کوندردم، کندم اشیالرنی حاضر ایدوب ۋاکزالغه اینمك‌ایچون آتلار کلدی.

شول آراده‌غراژدانسکی‌محکمه‌دن امرالله‌افندی آغییف‌غه تیلیفون برلان سولای‌لر: پاسپورت بو کون بولمایدر، بز بخارا تبعه‌سینه پاسپورت بیرالمای‌مز، دیمشلر.

تکرار توقف ایتدم، بنم ایله برابر کیده‌جك آدم‌لر بار ایدی،

Из фондов Российской Национальной библиотеки

آنلار هم توقف ایتدیلر، حاربین‌ده ایکی کون آرتق قالورغه نصیب بولدی.

ایرته‌سی کونی ۱۹۰۹ سنه‌سی یانۋار ۹ نچی‌کونی محکمه‌گه باردم.

دیلر: سزنك پاسپورت‌کز خطا یازلغان بوخارسکی دیگان‌لر، روسیه‌ده نیچوك بوخارسکی بولسون دیدیلر.

بنم پاسپورتم اوچ سنه‌لك‌ایدی ایکی سنه‌دن زیاده بو پاسپورت ایله روسیه‌نك هر شهرنده: پیرمی، قازان، نیژنی، مسکاو، پیتربور، صامار، اوفا، تاشکند، ترکستان وبشقه نیچه شهرلرده بولنمشم، همه‌سینك قیدی وار، یالکز پیتربورغه شول پاسپورت ایله آلطی مرتبه وارمشم هر مرتبه‌ده قید اولنمش، پاسپورتم آرقاسنده جهان محکمه‌سینك قیدی ومهری بار، حتی اوز پاسپورتم آرقاسنك بر قالمغاچ آرتق کاغدلر یابشتروب قید ایتکان‌لر، مهر باصقان‌لر.

شولارنك همه‌سنی کورساتدم، همان اوز سوزلری برلان عناد قیله‌در. آخر کار عسکر حقنده بولغان زاکون‌کتابنی آلوب کوستردم: زاکونده: (عسکر خدمتندن عفو اولنور طبولسکی بوخاریس‌لر) دیگان. شونی کورگاچ، بزم گینیرال: ۋوت اسکولکه می ازنایم صۋایو ایمپریو! دیه‌رك کولدی.

جهالت هر قنغی ملت‌ده وهر قنغی بنده‌ده اولورسه اولسون، صاحبینه زیان اولدیغی کبی، دخی نیچه آدم‌لرگه زیانی تیگر.

هجری ۱۳۲۷ نچی سنهٔ مبارکه‌سی‌نك برنچی محرم‌الحرام روز فیروزنده حاربین بلده‌سندن مفارقت ایتمگه موفق اولوب، ایکندی نمازنی قیلدقدن صوکره، چین شرقی تیمور یولی ایله ۋلادیۋاستوق شهرینه عزیمت وتوجه ایلدك. نصیب ومیسر اولورسه بر هفته صوکره یاپونیه مملکتینه چقوب قارئین کرامنی‌یاپون ملتی ویاپون مملکتی ایله آشنا ایتمگه غیرت ایدرمز.

Из фондов Российской национальной библиотеки

بولغان روسلر، عادتا بر قریه‌دن زورراق استانسه‌لرده بتون شهر
خلقی تیمور یول خدمه‌سی‌در حتی حاربین کبی بر شهرده، یتمش
بڭ اهالیدن ثلثانی تیمور یول خدمه وعمله‌سیدر. قالغان ثلثی شول
خدمه‌نڭ احتیاجنی یتشدیرمك ایچون، دخی دوغریسی، شولاری
Эксплоатировать ایدر ایچون کلمش تجاردر. باشقه همه استانسه‌لرده‌ده
حال کیفیت بویله‌در. حاربین‌ده رسما حکومت نظرنده تیمور یول خدمه‌سندن
باشقه آدم همان یوق درجه‌سنده‌در. شونڭ ایچون حکومت بورایه
غوبیرناطور فلان کبك آدم تعیین ایتمگه لازم کورمه‌مش، اویله بر
محکمه‌ده یوق؛ اما غوبیرناطورلرغه عائد خدمتنڭ همه‌سنی ادا
ایتمك ایچون، تیمور یول باشی‌نڭ اوپراولینیه‌سنده بر شعبه آچمش‌ده،
همه آدمینستراتیوناي ایشلارنی‌ده، یول باشینه تابشرمشلر.

عموما روسیه‌ده تیمور یول خدمتچی‌لری حریت طرفداری فلان
حساب اولنه‌در، فقط بو سیبریه یولنداغی‌لرنڭ فکرلری حر بولسه‌ده
عمللرنده روسیه فائده‌سینه بر نرسه یوقدر. بر آدم لازم بولغان
یرده، یکرمی آدم خدمت ایدر، بر آدم خدمتچی بولسه، آنڭ جمیع
اقربالری تیمور یولده مجانا یورورلر. حالا واگونلرده غاز یاقمازلر
شمع یاقارلر. شول شمعدن اورلاب صاته‌لر، شول قدر آرزان، حتی
چیلابی‌دن ولادیواستوکگه قدر، تیمور یول بوینده شهرلرده، قریه‌لرده
همه‌سنده شول تیمور یول شمعی استعمال قیله‌لر. بوندن بشقه نه‌قدر
خیانتلر وقویانلر.. بتون سیبر یولنده بیلاتبرلان یوروچی‌لر بیك
آز، همه‌سی قویان بولوب یوری‌لر، حتی پتر پاول خلقنده مشهوردرکه:
اومسکی برلان قزلیار آراسنده، قزلیار خلقندن اوچ کشی بیلات
برلان یوریلر ایمش، (هر نه قدر مبالغه بولسه‌ده اصلسز دگل)
بن کندم عموم سیبریه یولنده بیك کوب قویانلر کوردم، حتی
ایرکوتسکی‌دن بنم یانمه ایکی آدم اوتوردی، (برنچی کلاصقه):
بری افیسر، دیکری ویرحنای اودینی بایی. بو آدملار یولده ایچوب
غوغا ایتدیلر، واغونده بولغان چینه‌نڭ بر آدواکانی (میساوای)

Из фондов Российской Национальной библиотеки

استانسه‌سنده بو آدملارنی واغوندن توشرورگه ژاندارمه چاقردی. نچالنیك استانسه همه‌سی کلدیلر: بنده بو آدملارنك بنی راحت‌سز ایتدکلارنی دعوا ایتدم. هم سویلادم بولارنك ایکسی‌ده قوپان‌لر اولدیغنی، شونده یوقاری اودین بای‌نك کسه‌سنده ایکی مك بشیوز تنکه آقچه‌سی اولدیغنی سولای، اما بیلالتم بار دیمایدر. (آقچه‌سی برلان ماقتانه بیلاتی یوق) ژاندارمه بو آدملارنی یابورغه قورقه، یوز بك رجالر برلن بزدن بولا آلمای آلدیلر؛ اما پروناکول یازمادیلر. چونکه هر زمان یوری تورغان کشی‌لری بولسه کراك.

ایشنه شوندای حال‌لرنی یخشی ملاحظه ایتکانده، عموم شرقی قطای‌یولی‌نك سنه‌وی اون ایکی میلیون زیان ایتمه‌سی، هیچ شبهه‌سزدر؛ تیموریول خدمه‌سینك اعتبارسزلقندن‌در. ایشنه روسیه‌ده تیمور یول احوالی، تیمور یولده بولغان ترتیب‌سزلك لرنی ایتورگه‌ده دگل.

بن شیمدی بونی یازمقدن مقصدم، کیلاجکده یاپون تیموریولی احوالنی هم یازاجغم زمان، موازنه ایچون لازم اولور. مانچوریه تیمور یولی بوینده هر یرده خدمتچی قطای‌لردر. حتی روس تورەلرینك خانه‌لرنده شهرلرده، آشخانه‌لرده، کانتورلرده همه خدمه عمل قطایدر.

یاپون محاربه‌سندن مقدم، روسلر چین‌لی‌لرنی خدمت ایتدیرر، بر آقچه ویرمزلرمش، بلکه اوروب صوغوب یبارورلرمش، اما شیمدی اویله دکل قطای‌لر خدمت حقنی تماما آلیورلر، ایسکی زماندا غی کبی اوروب صوقمای‌لرده، دخی دوغریسی بیك صوقدیرمایلر. شولای بولسه‌ده همه خدمتده قطای، حاربین واطرافنده قطای‌لرده بیك کوب حرکت بار، تیکوچی، حتی روس عسکرینه کیوم تیگوچی بیك زور پورتنوی صنعت خانه‌سی قطای‌لرده وار، روس خاتونلرینه کیوم تیگوچی قطای‌لر بار. فوطوغراف بیك کوب، هر اورامده هر شهرده حتی قریه‌لرده قطایدن فوطوغراف‌لر بار؛ بو بیك شایع بر صنعت اولمش، بویرده قطای خدمتچی‌گه «بویکه» دیلر.

بو طرف‌لرده بزم روسیه تاتارلرندن هر شهرده وهمه استانسه‌لرده

Из фондов Российской национальной библиотеки

تجار واردر. بيك يخشى دولت صاحبلرى هم وارمش. شولاى بولسه ده اقصاى شرقنك قايماغنى آشارغه حاللرى كيلمگان، بهمه حال يخشى وقتنده كيلگانلر، روسلرغه رقابت ايتمسه‌لرده، يخشى كسب ايتمشلردر، بن خاربين‌ده وقت بوطرفنك هراستانسه‌ده بزم تاتارلردن تجار اولديغنى ايشتمشدم. فقط خاربين‌دن حركت اينكاچ كيچه ساعت اون بر چامالرنك بنم يانمه بر تاتار اوتوردى.

بن آخشام آزوق اعتبار ايتمدم، ايرته‌سى صباح بزم تاتاريكتى، بنم ايله خاربين‌دن برابر كامكده اولان بر روس خاتونى بار ايدى، شول خاتون ايله بولار سويلاشه‌لر، ايسكى دوستلر كبك، صوكره بن بونلرنك احوالنه دقت ايتدم، سوزلرى همه جدى، هم عمومى مسئله‌لردن، بيك كوب كنايه‌لى سوزلرى وار. بن تعجب ايده‌رك: بولارنك احوالنى صورماينچه، اوزمنك كيم اولديغمى سويلادم. بويكت همان بنى بيلدى، بنم ايله كورشدى، كوب احترام ايدوب، ديدى: بن اوزاق بارالمايم، براراستانسه‌دن توشب قالام، بنم كيم اولديغمى سزگه بو خاتون سويلار، اما شونى بيلوگز، بن غايبانه سزنك شاكرد گزمن. صوردم: بو خاتون قايه بارا؟ ديدى: ولاديواستوقغه. بگا خبر بيرگان ايدى، بن بر كيچه سويلاشوب قالورغه مخصوص ايكى يوز چاقروم يردن چيقدم. چوق تعجب دگلمى!

ديدم: سزنك رفيقلرگز بارمى؟

ديدى: آزلر، بر نيچه غيرتلى يكتلرمز قولغه توشديلر، كاتورغه‌غه كيرديلر.

اوزاق بارمادى بو يكت قولمنى اوبوب توشب قالدى. واغونده تورلى خلق كوب، آچيق سويلشب بولماى خاتون بگا ديدى: بن ولاديواستوكده سزنك فاتيرگزغه كلورم. البته صبر ايده‌جكم، هادتا بو بركون، بر آى كبى اولدى. بن بو خاتون ايله برابر تمام يكرمى دورت ساعت كلدم، كوب احترام ايتدم، غايت تربيه‌لى خاتون، ادب خارجنده هيچ بر حركتى يوق. دائما ادب دائره‌سنده، آقر آقر سو-

Из фондов Российской национальной библиотеки

یله‌دی ، دیانت مسئله‌سنده هر کیم مولود اولدیغی دین گه‌احترام ایدرگه کراك دیه‌رك ، بن نماز قیلدیغم زمان بکا یر ویردی .

اون برنچی یانوار صباح ایرکن ولادیواستوقغه یقین کلدك دیه‌رك بنی اویقودن اویغاندی ، دیدی : اشیالرکزنی توپلاکز ، عجله ایتمه‌کز وقت وار. بن قالقوب ابدست آلوب کلدم. بو خاتون بکا دیدی : بوراده عمله‌نك همه‌سی قوره‌لی‌لردر ، نومیرلرواکزالغه یقین اشیالرکزنی قوره‌لی‌لرغه کوتارتوب بارسه‌کز ، آرزان ، هم آلار فقیر خلق ، یاردم بولور. بنده فردشمه واره‌چغم ، سزگه شول یولده مناسب نومیر کوسترورمن. ولادیواستوك یقین ، تره‌زه‌دن قارایمز ، بکا هر طرفنی کوستروب کمال ملایمت وادب ایله تعریف ایدییور ؛ صول طرفده اوفاق اوفاق اوی وخانه‌لر کوستروب دیدی : بو خانه‌لر همه‌سی فقرا وعمله خانه‌لریدر. ولادیواستوقك فاتیر بهالی عمله ایچون ممکن دگل ، عمله اتفاق ایتدی ، بو یرگه هر کیم اوز حالینه مناسب اوی صالدی چیقدی ، صالدی چیقدی. شهر کوب ممانعت ایتدی ، لکن عمله دکلامادی چیقدی ، بویله اوزی بر اوفاق شهر اولدی. بر آز واردقدن صوکره دها بر شیلری کوستروب دیدی : بوقوره‌لی‌لر محله‌سی حقیقة طرز بنالری بتون بشقه ، چین‌لی‌لر بنالر ینه‌ده بکزه‌میور .

ولادیواستوك طاغ آراسنده ، خلقی پوخته‌لر ، موقع غایت گوزل ، صباح تمام یدی ساعت یکرمی دقیقه‌ده پویز کلوب توقتادی ، ناسیلشیکلر کلوب اشیالرمزنی پلات فورمه‌غه چیقاردیلر ، پلات فورمه‌ده قوره‌لی‌لر کوتب توره‌لر ، بیك کوب‌لر ، همه‌سینك اشیا قویار ایچون آرقه‌لرنده مخصوص ناسیلکه‌لری بار. شول طریقه فریمسکی نومیرگه نازل اولدم ، شهرنی چیغوب کوره‌دك ، انشاالله بوندن صونك شهر احوالندن دخی معلومات بیرورمز .

اقصای شرق قاپوسی ، وروسیه مملکتی‌نك منتهاسی ، سیبیریه خط کبیرینك مبدأ ومرکزی اولان « ولادیواستوق » شهری استر

Из фондов Российской национальной библиотеки

تجارت جهتندن، استرسیاست جهتندن مهم برموقع اولدیغندن، بو یرگه بر آز اهتمام اولنورسه البته یخشی بولور ایدی. فقط مع ـ التأسف واکزالدن چیقدیغی کبی چوپلك نجاست، نظافته هیچ رعایه یوق، واکزالی هم اوفاق، واکزالدن چیغوب شهره دوغری آیاق باصقاچده بر کوچك تپه، (بزم قریه‌لرده صغرصوقماغی دیرلر) شونك کبك هریردن قوره‌لی‌لر صوقماق صالغان‌لر، تیمور یول اداره‌سی اوز طرفندن بر نردبان ـ باصقچده صالغان بولغان: شول نردبان‌دن کوتارلگاچده، شهرنك بیوك ومنتظم خانه‌لری، (غراند اوتیل) فلان. آیاق آستی چوپلك پیسلك.

شهرنی کیزمه‌گه چیقدم طاغ‌لر آراسنده غایت گوزل بر موقعده، قش اولدیغی مناسبت‌ایله‌اطرافنی بم بیاض بوزقاپلامش، شهرنك هر طرفینه نظر اولنورسه، برشکل غریب مشاهده اولنور.

جنوبی شرقه دوغری ناظر اولان بوخته‌دن بوزلر آراسندن واپورلر کلوب کیتمکده، عین واپورلر قطارندن بوز اوستندن آت آربالی چانالی کشی‌لرده کیدوب کلمکده‌در.

شهرنك داخلی بعض جهت‌لرایله سیڤاستوپل‌غه اوخشاراورامارنك برندن برینه کیچمك ایچون پیاده آدملرگه نردبان‌لر قورولمش، فقط بونك طاغلری دخی بیوك وچوق اولدیغندن، بر آز نظافت‌ده اولمدیغندن، شرق رایحه‌سی، همان کورلمکده‌در.

اورام‌لرده یوروگانده بیوك ماغازین‌لر عجایب بنالر، فقط اوستنده لوحه‌لر بعضا قطایچه یازلمش، وبعضا روسچه یازلمش ایسه‌ده بیك اوزون قطای اسملری، مثلا: «تونك ـ فونك ـ تای» «چژانك، حونك ـ تونك شینك ـ تای» و «تونك ـ شینك لونك» شولارنك آراسنده یاپون اسملری، یاپون حرفلری ایله یازلمش لوحه‌لر. هرکوچه‌ده هیچ توقف‌سز یوروگان قوره‌لی حمال‌لر، هر زمان‌اورامده گیزلدیکی‌وقت‌قولاقغه: انگلیز لسانی،روس‌لسانی، قطای لسانی،قوره‌لسانی،یاپون‌لسانی،فرانسوز،نیمچ‌لسان‌لریده‌ایشدلمکده‌در.

لباس دیرسه‌گز، هر ملت‌دن وار، چالمه‌لی هندلی‌لرده وار، فقط بیشمت‌لی تاتار کورولمیور، احتمال بولسه‌ده، بوطرفده تاتارلر ملی لباس‌لرنی تاشلاغان‌لر. ایشندکیمه کوره اوز یورطی برلان توروچی برتاتار خانونی وارمش، باشقه‌لری بولسه‌ده فقیر فقرادر.

«ڤلادیڤۇستوقده» یگل وتازه پاکیزه خدمت‌لر، همه قطای‌لر النده‌در، آغر ونجس خدمت‌لرده فوره‌لی‌لردر. فوره‌لی‌لر غایت فقیر، ذلیل‌بتون کون خدمت ایدر، نی بیرسه‌لر شوڭا قناعت ایدربر ملت ایمش. اوزلری مسکرات ایله مبتلا، دائمی سفالتده قالمش‌لر.

قطای‌لر گوزل ملی البسه‌ده، خصوصا شیمدی یگا ییل‌لری اوامق مناسبتیله، همه یفاك لباس‌لربرلان بیرام ایدییورلر، عمومی زینت‌لر، قولاق‌لرینه مخصوص زینت‌لی قاب‌لر، (بوبتون جهانده فقط قطای‌لرده‌در)

تماشاه وتنره‌لرده همه قطای آفین آفین کیزمکده‌در. قطای‌لرنك یاڭا ییل‌لری، بزم‌کی کبی آی ایله حساب اولنیور، فقط هر اوچ سنه‌ده، سنه‌لری اون اوچ آی‌اولییورمش‌ده، شونك ایچون نوسال‌لری غنوار ایله مارت آراسنده تبدل ایدرمش، بوسنه‌ده بزم ایله برابر محرم ابتداسی قطای‌لرنك دخی ییل باشی ایدی.

بن اصل مقصدم یاپونیه‌غه سیاحت اولدیغندن، یاپونیه یولنی، واپورلرنك حرکتنی اوگرانمك ایچون، یاپون قونصل خانه‌سینه واردم، بعض معلومات طلب ایتدم. برگنج آدم کمال نزاکت ایله بڭا دیدی: بزم پوسته‌مز برساعت صوگره «تسوریکه» یه حرکت ایدییور، زیاده‌سیله مشغولم، وقت‌گز مساعده ایدرسه آخشام کلوگز، مفصل معلومات ویره‌یم. بنم مقصدم: یاپونیه‌نك تمام شمالندن باشلاب جنوبکه دوغری کیتمك، شول طریقه «حاقودات»غه چیقماق فکرنده ایدم «حاقودات» یاکه «نیغاته» غه واپور اولرمی دیه سؤال ایتدم. دیدی: خیر اوطرف‌لرشیمدیلك بوزایله قاپانمش، مارت‌سزبول‌اولمز، بزم واپورلرمز هفته‌ده برکره: تسوریکه، ناغاساکی باروب کلورلر. دوبراڤولنای فلوت هفته‌ده ایکی کره کیدر: دوشنبه، پنجشنبه.

شیمدیلك وظیفه‌م ایله مشغولم عفو ایدرسز. دیه‌رك بزه ال اوزاندی. بنده وداع ایده‌رك کیتدم. کیدرکن تکرار دیدی: رجا ایدرم آخشام کلوکز، المدن کلورسه معاونت ایدرم، یاکه ادریسکزی سویله‌کز، بن سزه کله‌یم. آدریسمی براقب کیتدم. اوراده یقین موزه خانه‌یی تماشا ایتدم: کوچك بر شی ایمش، آرتق شایان تعجب هیچ نرسه‌سی یوق دیرسالك جائز اولور، صوکره قرائتخانه عمومی‌گه کروب بر ساعت قدر غزیته‌لر مطالعه ایتدم.

آخشام ساعت آلتی اولدی، نازل اولدیغم نومرگه قایتدم. یاریم ساعت قدر اوتوروب چای ایچمکده ایدوم قاپو چالندی، خدمه‌دیر: سزی زیارته کلمشلر، دیدم: بیورسونلر. باقدم ایکی کنج آدملر قاپودن کیردیلر، کندیلرنی تقدیم ایده‌رك اسملرنی سویلادیلر، آکلایه‌مدیغمدن تکرار صوردم، آچیق سویلادی: حایاشیبته، دیکری تانی. (بونلرنك اسملری آغر دگل) دیدم: بیوروکز! خوش کلدکز: بر آز صحبت ایتدکدن صوکره بزه دیدیلر: بزم یاپونیه‌ده کیزمك بیك آسان، اصلا آغرلق کورمزسز، فقط دها راحت گیزمك ایچون، (سوریغه) یه چیقدقدن صوکره سزه کوستررلر، بز سزه کارتوچکه بیره‌چكمز. بزم سیاحلر حمایه‌سینه مخصوص بر جمعیتمز واردر، شوکا اعضا قید اولنورسه‌کز، سزگه مخصوص بیلات بیررلر، صوکره شول بیلات ایله یاپونیه اولگه‌سنك هر قایسی شهرگه وقریه‌گه بارساکزده، سزگه هر جهتدن تسهیلات کوستررلر. میکادو کندیسی بو جمعیتنك حامیسی‌در.

چوق گوزل تصادف، دها صحبت ایده‌لم، چای ایچرمی‌سزدی صوردیغمده، آز کوله‌رك: عفو ایدرسز ایچمای‌مز.

دیدی‌لر: مع التأسف بزم واپورمزه راست کلمدکز، بز سزه آیروچه یرده بیرور ایدوك فقط دوبراؤولنای فلوتنك بو هفته واپوری گوزلدر. انشأالله بزم مملکتمزده چوق آدملرمز ایله ملاقات ایدرسز. فقط بزم مملکتمزده هیچ اسلام یوقدر. اسلام نامندن بویله سیاح برنچی دفعه کوره‌مز. انشاالله سز برنچی اولسه‌کز سزدن صوکره کلورلر. انگلیز لسانی بیلمزمی‌سز؟ دیدم: یوق.

Из фондов Российской национальной библиотеки

دیدیلر بزم یاپونلر آراسنده عموما انگلیز لسانی بیك شایعدر. عوام آراسنده دخی انگلیز لسانی تکلم ایدنلر بولنور. کاشکه سزده بر آز بیلسه‌کز، یخشی اولوردی.

دیدم: بزم ملتمز روسیه‌ده بشقه لسانه احتیاجلری اولمدی، یالڭز روس لسانی تکلم ایدرز.

دیدیلر: عرب لسانی بیلورمی‌سز؟

دیدم: بیلورم. آ، اویله ایسه، بز سزه یوقو هامه‌یه بر آدریس ویره‌جکز، او آدم سزه چوق معاونت ایدر، سوریه‌ده اکمال تحصیل ایتمشدر، اون ایکی لسان بیلور. شول طریقه مسافرلره تیاترو فلانغه چیقماق ایچون تکلیف ایتدم. دیدیلر: معذورمز، وداع ایدوب، دخی زیارتگره کله‌جکز دیه‌رك کیتدیلر.

بنده کندی جهالتمه، وکندی تربیه‌سزلکمه تاسف ایده‌رك قالدم.

آه! تربیه انسانی عادتا باشقه بر قالبه دوکر.

اخشام نره‌یه کیدیم! بر آز کیزمگه چیقدم، بتون کوچه‌ده، ایکی طرف جانلی فوطوغراف، هر آشخانه‌ده هر قهوه خانه‌ده جانلی فوطوغراف، بن ذاتا بونلرنی چوق کورمشم. چاره‌سز برینه کیردم اوتوردم «غریب آدم اعمی اولیور» دیدکلری کبی، حقیقة اعمی ایدم. بنم یانمده اولان ایکی روس‌دن بری آخرگه دیدی: هایدی قطای تیاترینه واره‌لم. بنده خبردار اولدومکه قطای تیاتری وارمش. چیقدم، آراباجی ایله کیتدم، یقین‌مش، عین اورامده. تیاتروگه اوتوز کاپیككه بیلات آلدم، کیروب کوردم، بتون تیاترلری صارصاق ایسی، صاصیق توتون ایسی، لسانلری هیچ آڭلانمیور، اویونلری بزم ایچون مجهول. بوراده دخی بزه لذت اولمدی، یاریم ساعت اوتروب چیقدم. نومیرگه کلوب سیاح مشهور لادیغین‌نڭ بڭا ویرمش اولدیغی اثرلرنی اوقومغی هر شیدن زیاده ترجیح ایتدم. بنم ایچون قطای حقنده یازلمش کتابلری اوقومق، هر تورلی تماشادن افضل اولدیغنده شبهه‌ده یوقدر.

ڤلادیواستوكده بولندیغم زمانلرنی بوش کیچرمز ایچون قرائتخانه‌یه دوام ایدردم، بر کون قرائتخانه‌ده اوتوردیغم زمان، هر آدم بڭا تکرار بافمامقده ایدی. بن آرتق التفات ایتمدم. غزته

اوقیورم، یاریم ساعت صوکره بو کشی بنم یانمه کلدی، ایسانلاشدی، دیدی عفو ایدرسز! بن سزنی بیلمدم.

دیدم: احتمال خطا ایدرسز، بن سزی هیچ خاطرمه کتوره‌میورم.

دیدی: خطا بولماسه کیراك، اسمکز خاطرمده قالمدی، فامیلیه‌کز ظن ایدرم رشیدمی ایدی؟ بیك خاطرمده یوق.

— قایده کورگان ایدکز؟

— آدیسه حبس خانه‌سنده یان یانینه آدینوچکه‌ده ایدوك، بز منافیست ایله چیغوب کیتدك، سز شونده قالدکز.

بن: آدیسه‌ده بولندیغم زمان: بر طرفمده فز ایدی، ایکنچی طرفمده بر یاش یکت رومانیه‌لی ایدی.

— ایشته بن شول رومانیه‌لی‌یم. جانم دیدم یا بن بو آدمی بیلورم.

— چوق تعجب! قارتلرنك سوزی: «طاغ طاغه قاوشماز آدم آدمه قاوشیر» دیرلر. حقیقة حیرته دوچار اولنور، فقط بن سزنك سیما کزی هیچ خاطریمه کتوره‌میورم، کنج آدم چوق تبدل ایدر. اسمکز خاطرمده یوق.

— اویله‌یا! سزنکده صقاللرکز بم بیاض اولمش، اول زمان قاره‌سی چوق ایدی، بنم اسمم خرلامبو، چوقدن دگل بورایه کلدم.

— نه یاپیورسز نه ایله مشغولسز؟

— انگلیز واپورنده ماکنه‌جی‌یم، آرتق بن انگلیز اولدم، شیمدی انگلیز تبعه‌سی اولدم، روسیه تبعه‌لکنی دها آندم شیمدی بنم ایشلرم گوزل فقط عمومی ایشلردن واز کیچدم، شیمدی آرتق پاره قازانمق فکرنده‌یم. تصادف کورشدك، عفو ایدرسز.

شول آراده بری کلدی، انگلیزچه قونشدیلر کیتدیلر. بنده قرائت خانه‌دن چیغوب السنهء شرقیه مکتبنه واردم، سیاح مشهور "Цебиковъ" ایله کورشه‌جك ایدوم، نسیبیکوف یوقمش، السنهء شرقیه معلملرندن (غومبو-ژاب) ایله کورشدم، بعض آدملرین کوردم، مکتب غایت گوزل: قطای مانغول، تیبت، یاپون لسانلری تعلیم اولنورمش. تصادفا بعض آدملر ایله کسب معارفه ایتدك. اورادن قطایلرنك فمار اویناي تورغان یرلرینه واردم. بونلرنك

Из фондов Российской национальной библиотеки

عجایب اویونلری وارمش لکن لسان بیلمدیگمدن هیچ آکلایه‌مدم، شول قدر اولدی، قمار خانه‌ده آدم چوقلغندن بر درجه استدلال اولنه بیلوردی: قطای‌لرده قمار بازلق شایع ایمش. بونک ایله برابر بیك کوب آدم‌لردن صوردم؛ قطایده افیون تیراکیلری بولسه‌ده، مسکرات استعمالی یوق، کندم دخی قریب بر آیدر آراسنده بولنیورم خصوصا بوکونلرده بیوك بیرم‌لریده‌ایدی‌بهمه حال قطایدن بر ایسروك آدم کورمه‌دم.

بونك ایله برابر بورالرده بولنان قطای‌لرنك همه‌سنی قطای حساب ایته‌یورلر، بورالرده بولنان‌لر، اوزون صاچلی بولسه‌لرده، اکثری مانجور ایمش. حقیقی چینلیلر یوق شولای هم بولسه‌لرده ظاهر کورنه‌در کبار آدملر بار. مکمل ریزینوی کالاسکه‌لرده یوروچیلر هم وار: تجار حسابسز کوب، اوزلری غایت مستعد ملت.

ولادیواستوکده یاپون‌لر هم وار، لکن کوب بولماسه کراك، زور بای‌لرده کورلمیور، اوفق مغازین‌لر بار، کوبراك اهل صنعت: ساعتچی، استالر، تگوچی، فلان کوبراك یاپون کورنه‌در.

بن البته بوراده نه یاپونلر حقنده ونه‌ده قطای وقوره‌لیلر حقنده مکمل معلومات ویرمیه‌جکم، انشاء الله همه‌سنی اوزلرینك اصل مملکت‌لرنده عین الیقین مشاهده ومعارفه بعدنده مفصل ومکمل معلومات ویره‌جکم انشاء الله تعالی. بو کون آخشام سفر تدارکنی کوره‌جکم، بعض دریاده لازم اولاجق ماکولات فلان حاضرلب بارین اویله‌دن صوکره ساعت ایکی‌ده واپورغه اوتوروب تمام فرق ساعت دریا اوزرنده سیاحت ایده‌چکز، غریب مملکته واره‌چغز، لسانلرنی، عادت‌لرنی، اخلاق‌لرنی، دینلرنی واداره‌لرنی بیلمدکمز بر دیاره آیاق باصاجقمز.

بن شوبله آخشام تدارکده ایدوم، قاپو چالندی، بیورك دیدم. بزم دوستمز حایاشینه کیردی.

ها بن سزه معارفت ایتمگه کلدم، اشیالرگزی توپلاشایم فلان دیدی. صانکه ایسکی احباب کبی قاپودن کیردی.

همان رشید افندی دیه اسمم ایله خطاب ایدییور.

— شرق ملتی ایچنده حقیقة بر سوبکملی ملت‌در.

Из фондов Российской национальной библиотеки

اوتوروب بر ساعت قدر صحبت ایتدك، بزه بر قاچ آدر-
یسلر وبردی، بارین اوزانمق ایچون واپوره اینه‌جکم دیدی.

ایندی آرتق بن روسیه پوسته‌سی ایله روسیه حدودندن
صوك سوزلرمنی یازیبورم، بوندن صوكره تسوربغه‌دن یاپونیه
پوسته‌سی ایله یاپون احوالندن معتبر اوقوچیلریمه معلومات ویره-
جکمی وعده ایده‌رك جمله احبابلر ایله وداع ایدیبورم: خوش!
روسیه‌ده اولان اخوان دین مبین، خوش سلامت بولوکز!

بر خیلی زمان کورشه‌میه‌جکمز

بوندن صوکره پوسته‌لرده دخی بزم استه‌دیکمز کبی اولمز،

۱۵ نچی یانوار ولادیواستوقدن کیته‌مك اوزره احبا ایله وداع
اینمش اشیالرمنی توبلامشدم. شول ساعت حاباروفسکی‌دن بعض
احباب‌لردن تیلغرام کلدی: سزنی اوزانورغه بارامز، ۱۶ نچی یانوارده
واکزالدن قارشی آل دیب.

البته بش آلطی کشی یدی یوز چاقروم یردن مخصوص اوزانو-
رغه کیله‌سی بولغاچ، استراسته‌مز تکرار ۱۸ نچی چیسلاده کیده‌جك
یاپون واپورینه قالمق ایجاب ایتدی. (بوده گوزل تصادف)

۱۶ نچی چیسله‌ده: عبدالقادر کریموف بالالری ایله، عبادالله
ویرغازوف، ویکتور بیکاربویچ کوندز ساعت اون برده کلدیلر،
ویرسال مسافر خانه‌سنه نازل اولدیلر، ایکی کون گوزل وقت کیچردك.

شول آراده پرافیسر Цебоковъ جنابلری هم کلدی، ذاتا بو
آدمی کورمیوب کیده‌جکمه مراق ایده‌چکدم. Цебоковъ مشهور تیبت
سیاح‌لرندن بر ذات نادر الوجوددر، بو ذات تیبت‌ده بولنه‌رق ایکی
یوز قدر، فوطوغراف رسمی کتورمشدر؛ حالا تیبت مرکزی
اولان العاص‌ده موجود بوندن آلطی یوز سنه مقدم بنا اولنمش اولد-
یغنی قطای‌لر دعوا ایدرلر، شول بنانك رسمنی دخی بو ذات کتورمش
ایدی. شول حالده بزم ایکی کون تاءخرمز عینا فائده واستفاده اولدی.

شیمدی شول آراده ایکی کونده دخی بیك کوب آدم‌لر ایله کور-
شوب، برچوق استفاده‌لرده بولندم.

۱۹۰۹ یلی ۱۸ نچی یانوارده یاپونیه‌نك (موزان مارو) واپورینه
بندم، بیك کوب دار الفنون طلبه‌سی واحباب‌لر اوزاتوب واپورغه ایندی‌لر.

Из фондов Российской национальной библиотеки

واپور آرتق بیوك دگل ، لکن غایت منتظم . بزم دوستمز حیا ـ شینه دخی اینمشدی ، بزه اوچونچی موقعه بیلات آلدیروب ، برنچی ایله یوللادی غایت بیوك اکرام ایدوب ، حرمت ایندیلر .

بز ۋلادیواستوکدن سوریغه‌یه واراجقمز . بوراده هفته‌ده ایکی کره روس واپوری وار . روس واپورنده : ٣ نچی کلاص طوقز تنکه برنچی کلاص ٣٧ تنکه‌در . ٢ نچی کلاص یوق ، برنچی‌که اوتورغانده فرق ساعتلك یولغه ٢٨ تنکه آرتق تولارگه کراك .

اما یاپونیه واپورنده ایکنچی کلاصده بار ، ایکنچی کلاص آشاب ایچوی برلن ١٨ تنکه ، شونك ایچون همه خلق اکثر یاپون ۋاپوریله کیزرمشلر .

واپورغه کیردکدن صوڭره بزه بر کوستردیلر ، اشیالری یرلشدیر ـ دکدن صوڭره ، بر کلاص زالونده یاریم ساعت قدر اوتوردق ین واپورغه ساعت تمام اون برده کلمشدم ، بز کلدکده کیمسه‌لر یوقدی ، صوڭره کلمکه باشلادیلر . یاریم ساعت ایچنده بواجی‌ده کلدی ، بیلاتلرده ویرلدی . واپور ایچنده نه ژاندارمه‌لر ونه‌ده پولیس فلان ، روس لردن حمالدن بشقه هیچ کیم یوق .

بن بوراسینه مخصوص دقت ایتدم : واپور کاپیتانی یولچی‌لرنك فامیلیه‌لرنی بیلات ویردکده آیروچه بر کاغده یازمقده ایدی ، واپورنك حرکتنه بشر دقیقه قالغانده ، روس ژاندارمه آفیسری واپور یاننه‌کلدی (ایچنه کیرمادی) بر یاپون مالایی آفیسرنك قولنه پاساژیرلرنك اسمی یازلغان کاغدنی چیغاروب بیردی . واپور ایچنده سز فایده بارامز ؟ پاسپورتڭز بارمه دیکان آدم یوق . پاسپورتڭزی قونصلغه ویزه قیلوڭز دیکان آدم یوق انسانیت حریت بوراده تمام کورلمکده‌در .

(آدیس سیڤاستوپلدن چیقدیغمز زمان جانمزی آلورلردی)

واپوره کلمکده کیتمکده اولان آدم حساب ایله دگل ، مکتوب کتوروب پوسته قوطوسینه ویرن ، مال کتورن یولچی همه‌سی یوکروب کیله بوکروب قایته ، همه‌سی دنیانی آرتندن توتارغه بارغان کبك یوری‌لر ، ساعت تمام اون ایکی‌ده (موزان مارو) یرندن حرکت ایتدی . هر کس وداع ایدوب عودت ایتدیلر ، واپوردن مفارقتلری زمان : اوبشکانده یوق ، یلاغانده‌یوق همه‌دوستلر ، بررگره باش ایکوب وداع

ایتدیلر ، حتی بعض کبار یاپون خاتونلری واردی ، همه‌سی ملی البسه لرنده ساچلرنی اورتمشلر ایدی ، غایت کبار حرکتلر ، لکن همه سی ادب دائره‌سنده ، خلق آراسنده شاب شاب اوبشولر یوق . ڤلا - دیواستوق بوخته‌سی بوزلی لیمان اولدیغندن ، دائما پراخوطلر بوز آرالاب چیقارلرمش .

شاطر شاطر بوزلر آراسندن ڤاپور حرکت ایدییور ، یولچی لرنك اکثری قوللارنده دوربین ، شهرنی سیر وتماشا ایدییورلر ، شهرنك حقیقة عجیب بر منظره‌لری وار ، طاغلر آراسنده جسیم بنالر ، طاغ تپه‌لرنده آژدها کبی آغزی آچمش بیوك (توب) پوشکه‌لر ، دهشتلی چبق‌سز تیلغرافنك دیرکلری ، همه‌سی معارف آثاری اولوب بزم کبی معرفتسزلره خزین خزین بر حال ویرور ایکی طرف طاغلر جزیره‌لر هر جزیره‌ده بیوك (طابیه) تعبیه‌لر ، عسکرلرنك بوری وچالغی‌لری ، انسان قلبنه صلح زماننده دخی دهشت ویرور ادوات حرب ، وسائره ، بو طرفدن بنده‌لرنك بیلمام نه ایچون ؟ یوز بگلرچه جانلرنی بر دقیقه‌ده تلف ایتمگه تدارکلرنی کوستروردی .

تمام ساعت دورت‌ده ، آصکولت جزیره‌سی یاننه کلدکده واپور بر فاچ کره (دودوك) قچقرتدی . ساحلدن بر کیمه بیردیلر ، واپورده لوسمان وارمش ، هر واپور ڤلادیواستوك بوخته‌سینه لوسمان ایله کیروب لوسمان ایله چیقارمش .

صوڭره بزم واپور آچیق دڭزه دوغری یول آلدی ، یولچی‌لرین آشارغه دعوت ایتمك ایچون ، بوددی‌لرنك داجانلرنده چالدقلری طابل کبی بر نرسه‌نی اوردیلر ساعت بش‌ده اویله طعامی آشارغه اوتوردق ، یولچی‌لر آراسنده آنگلچان وار ، یاپون وار ، روس وار ، بر ده تاتار وار . همه یالڭز یالڭز ، بریمز آخرنك لساننی بیلمابور ، یالڭز یاپون ایله انگلیز ، برابر تکلم ایدییور . یاپون اولا صفره‌غه کلدکده کمال نزاکت ایله کندنی همه‌مزگه تقدیم ایتدی . صوڭره آرامزده ترجمانلق ایتدی ، روس لساننی هم بیلیور ، انگلیز لساننی هم بیلیور . روسچه‌سی او قدر دگل ، بر آز افادهٔ مرام ایدییوردی ، اما انگلیزچه‌سی مکمل اولمه‌لی ، زیرا انگلیز ایله هیچ توقف‌سز سویلاشمکده ایدیلر .

Из фондов Российской национальной библиотеки

بز روس ایله ایکمز اوز جهالتمزدن شکایت ایدییور، زارلنیورمز، اجنبی لسانلرندن هیچ نرسه بیلمایمز. بنم روسچه‌دن یاپونچه‌غه ترجمه‌لرم واردی، شولاردن قاراب بعض شیلر حاضر ایتدم. آشدن هر کس یربنه کیندی اویودی بن بتون کیچه ترجمه ایله مشغول اولدم. شونک برلان یاپون توپراغنه آیاق باصدیغمز کبی لازم اولاچق سوزلرنی، آقچه حساب‌لرنی، پویز نه وقت کیده‌جک فلان بولارنک همه‌سنی ازبرلدم. دکز هواسی گوزل غایت لطیف، فورطنه یوق، لکن بن دکزده هیچ آشامادم، آش یاننی بولنورسامن قاراب‌اوتروردم. شونک ایچون واپورده یولچی‌لر ایله‌ده انسیت حاصل ایده‌مدم. فقط یولده واپور خدمنچی‌لرینک حالنه، کاپیتان‌لرنک معامله‌لرینه دقت ایتمکده ایدوم.

واپور اوزرنده اولان نظافت وتمیزلك تعریفی ممکن دگل، هر شی بم بیاض، عمله وطائفه همه‌سی، واپور یول آلدیغی کبی ژاننایغه کیروب ییقاندیلر، همه‌سی افندی لباس‌لرنی کیدیلر، همه‌سی قوللارینه کتاب‌لر آلوب اوقومغه باشلادیلر، ظن ایدرسن که: واپور ایچنده عمله وخدمنچی یوقدر. یالگز آمریقه‌غه بارروچی فقیر روسلردن بر نیچه آدملر واردی شولارغنه پیس وقارا البسه‌لری ایله یوارلنیورلردی.

حتی، واپورنک لاکای و (پوۋر) آشچی‌لری هم بوش وقت‌لرنك قول‌لرنده برر کتاب هب اوقورلردی. کاپیتان آراده صره‌ده ترجمانی ایله کلوب، بزم حالمزی صورورردی.

شول طریقه بر مکتب داخلنده یاکه بر قرائت خانه ایچنده تمام قرق ساعت وقت کیچردکدن صوکره، ٢٠ نچی یانۋار صباح ایرکن بزم قرائت خانه، تسوریغه لیماننه کلدی، تسوریغه‌یه تقرب ایتدك همه عمله وطائفه میدانغه چیقدی همه اش البسه‌سنی کیمش‌لر تمام عمله اولمش‌لر. کاپیتان کلوب یولچی‌لر ایله وداع ایتدی، خصوصی کاتر ایله یولچی‌لرنی قارایه چیقاردیلر، بر تین آقچه صوراغان کشی یوق، اشیالرنی تماما ناموژناغه چیقاردیلر.

(ایکنچی جزوئی یاپونیاده سیاحتدر هم تیز باصلوب چقاچقدر.)

Из фондов Российской национальной библиотеки

دور عالم دها يوقدر، شيمديلك دور عالمنڭ ابتداسی وبرنجی خطوه‌سنده يز، لكن دور عالمنڭ برنجی نردبانی يوبيليجی آغالر وشركاسی ظن ايتديكی كبی دگلدر. هرنه قدر مدنيت دعوالری ومعلومات سياسيه‌لری دوربينانه ايسه‌ده، دور عالم حقنده فكرلری ضلال قديملرنی كوسترمكده‌در. شيمدی دور عالمنڭ برنجی نردبانی نه‌دن عبارت اولديغنی بو كره آزغنه كوستره‌جكم؛ اهل بصيرت ووجدان موازنه وملاحظه ايدرسه، دورعالمنڭ نتيجهٔ حسنه‌سينه دخی كسب قناعت ايدر اميدنده‌يم.

(لسان الخلق قلم الحق) ديرلر.

برچوق وقتدر، هركس لساننده، ياپونيه‌ده دين اسلام سوزی سويلانمكده ايدی، حتی بوندن اوچ سنه مقدم بر تاتار ياپونيه‌غه كلمش، غراف اوقومه‌دن صورمش: بز ايشتدك سزنڭ ايمپيراطوركز ميكادو جنابلری دين اسلامی قبول ايده‌جكمش، بو سوزنڭ اصلی وارمه؟ بوندن ايكی سنه مقدم مصردن بری كلمشده، بوراده بعض آدملر ايله كورشمش، برچوق اوهام وخيالاتی سويلامش، اگر ايمپيراطور دين اسلامی قبول ايدرسه بن شيخ الاسلام اولوردم ديمش.

بز الحمدلله اورالره وارمادق، فقط هر دائم عمومی وخصوصی مجلسلرده، دين مبين اسلام محسناتندن بحث ايندك، بعض شبهه ايدنلرنڭ مشكلاتنی حل ايتمكه غيرت ايتدك، ميسيونيرلرك مسلكنی آچيق سويلادك، دين مبين اسلام طبعا شرق اهاليسنه مناسب بر دين اولديغنی، مع مافيه اجباری اولمديغنی واولمايه‌جغنی سويلايه‌رك، طالب حق اولانلر كنديلری دين اسلامی آرامق لزومنی تكرار ايتمكده ايدم.

بو مسئله‌لر ايله تمام دورت آی وقت كيچردم، بر چوق آدملر فكرمه اشتراك ايتديلر، واظهار محبت ايله‌رك، دين مبين اسلامنڭ ياپونيه‌ده دخی انتشارنی آرزو ايدرز، المزدن كلديگی قدر معاونتده دخی قصور ايتمايه‌جكز، سزهمت ايدوگزده «توكيو»ده بر مسجد بناسينه غيرت ايدكز ديمكده ايديلر.

بزده اسلاميت ظهوری ايچون اويله برنجی درجه‌ده مسجد فلان بناسنه حاجت يوقدر ديسامده، هميشه مسجد بناسی لزومنی تكرار ايدنلر آز دگل ايدی. بن هر زمان اويله بر فكرم او-

لدیغی کبی افندارم دخی یوقلغنی عرض ایتمکده ایدم. شولای هم بولسه‌ده، چوق ملاحظه‌لر ایله وقت کیچردم، بوراده محب اسلام اولانلر ایله‌ده عریض عمیق مذاکره‌لر ایتدم. دورت بش آی ایچنده نورلیچه اونوردیغم زمانلرده آز دگل ایدی (تفصیلاتنی سیاحتنامه‌مزده عرض ایدرز). (العبد یدبر والمولا یقدر)

بو کره توکیو معتبران واعیانندن بر نیچه آدملر: سابق پارلامینت رئیسی کاوانو؛ (دای توکیو) محرری ناکانو؛ روس لسانی مترجمی ناکایامه رتبهٔ بالا اصحابندن اوحاره، ترقیون جمعیتی رئیسی اینوکای؛ «محافظهٔ طبیعت ملیه» جمعیتی رئیسی تویامه جنابلری وسائر بو نیچه صمیمی احبابلر بزه کلدیلر ودیدیلر: بز یاپونیه‌ده اسلامیتنڭ انتشارینی قلبا آرزو ایدرز، فقط بزم ملتمز عجایبدر، کوزلرینه کورنه‌جك بر شی بولماسه؛ چوق هوس ایتمزلر، آوروپا میسیونیرلریده ابتدا کلدکلری کبی کنیسه بنا ایدرلر، دین مبین اسلام انتشاری ایچون بز سزدن تکرار رجا ایده‌جکز. همت ایدگزده بو بیوك خدمتی التزام ایدگز؛ بزده یاپون ملتی طرفندن مسجد ومدرسه‌گه اساس اولمق اوزره مجانا یر ویره‌جکز. قبول بیورگزده مسجد مدرسه بنا ایده‌رك شعار اسلام اساسنی قوره‌لم بیوردیلر.

بن کمال ممنونیتمدن نه دیه‌جکمی شاشردم، دیدم بر قاچ کون مهلت ویرگزده، بعض مسلمان فردشلرم وار آنلر ایله مصلحت ایده‌یم، واستخاره ایده‌یم دیه‌رك اوچ کونگه مهلت آلدم.

حالا بوقوهامه‌یه کیدوب اوراده بولنان تجاران معتبراندن حاجی ولی محمد افندی ترابعلی زاده. عبد الغفور افندی ملکجی زاده، عیسی بهائی وکیللرندن طیب علی قمر الدین زاده جنابلری ایله ایکی کون متمادیا مشاوره ومصلحتلر ایلدك. اگر قبول ایتمز ایسه‌ك کفران نعمت اولور کبی کلدی، قبولینه قرار ویردك.

بنا مسجد ومدرسه ایچون لازم اولاجق مصارفی کرهٔ ارضده موجود حمیتمندان اهل اسلامنڭ بو امر خیره مشارکتنه حواله ایده‌رك، مذکور اوچ افندیلرده بالاتفاق مسجد ومدرسه بناسی ایچون ایجاب ایده‌جك زحمت ومشقتنی التزام ایتدیلر. حاضرده اوز آرالرندن ترابعلی زاده حاجی ولی محمد افندنی خزینه دار

Из фондов Российской национальной библиотеки

انتخاب ایده‌رك، عبدالغفور افندی ایله طیب علی افندی برنی موقتا اوز اسملرینه قبول ایده‌جك اولدیلر.

صوڭره بنده بو قرارمزی محب اسلام وکیللری اولان بالاده مذ-کور افندیلره اعلان ایتدم. آنلرده بزه بعدالتشکر بر هفته مهلت ویروڭز بر آرایه‌جغز دیدیلر.

آرادن بش کون کیچدی «دای نوکیو» محرری نا کانو جنابلری بزه کلدی ودیدی: شیمدیلك ایکی یر حاضردر، هر قنغسنی قبول ایدرسه‌ڭز اختیارڭزدر: بری سرای ایمپیراطوری قربنده، شهرنڭ تمام مرکزنده، روسیه سفارتی، چین سفارتی قطارنده، مارکیز نبیسیمه ملکیدر، دیکریده وصیده دار الفنونی قربنده هواسی کوزل یری واسع فقط مرکزدن اوز اقچه‌در بیوردیلر.

بن تکرار بو فوعامه‌یه کیتدم مذکور تجاران معتبران افندیلر ایله تکرار مصلحت ومشاوره ایتدك، بعضلری دیدیلر سرای قربنده مسجد بناسی ایچون چوق پاره لازم اولور، اوطرفه عادی بربنا مناسب دگلدر، بو کون بوراسنی صاتوب آلمق لازم کاورسه اقل بر میلیون روبل ایدر، بزم ایچون کنارده اولمه‌سنده بر زیان یوقدر. دیدیلر، وبعضلریده، یوق، مادام ویله بر نعمت بزم الزه کیچمشدر، بز سرای قربنده اولانی اختیار ایدلم دیدیلر. بن صوڭره شو ایکی فکری بزه یاپون ملتی طرفندن بالوکالة کلمش افندیلره عرض ایتدم. آنلرده بزه بر آز تأمل بعدنده دیدیلر. سیکز آیغه قدر هر ایکی ملك همیشه سزنڭ اختیارڭزده‌در، استقبالده پاره‌نڭ توپلنمه‌سینه کوره بزکه بر خبر ویرورسز [دیدیلر.

الحمد لله ثم الحمد لله حق سبحانه وتعالی بزم کبی بر عاجز بنده‌سنی «دور عالم»نڭ برنجی خطوه‌سنده بوقدر بیوك الطاف الهیه‌سنه مظهر ایلدی، عموما اهل انصاف وخصوصا اهل ایمان بزم بو موفقیتمزنی تقدیر وتقدیس ایده‌جکنده شبهه‌مز یوقدر. وبو امر خیره مشارکت ایتمه‌گه غیرت ایده‌جکاری دخی مقرردر.

وهمت ایده‌جك اهل حمیت که معلوم اولسون:

«توکیو» ده مسجد بناسی هیئتی خزینه داری حاجی ولی محمد افندینڭ رسملری وآدریسلری: فیما بعد معتبر «بیان الحق»نڭ هر نومرنده اولاجقدر. امید ایدرزکه، بشقه غزیته‌لرده بزم بو مقاله‌مزی درج ایلد-کاری کبی، ترابعلی زاده جنابلرینڭ آدریسلرنی دخی نشر ایده‌رك، شو امر خیره کمال اهتمام ایله مشارکت ایدرلر.

Из фондов Российской национальной библиотеки

بن اهل حمیته اهتمام ایچون بوراده حاجی ولی افندینڭ ترجمهء حالندن دخی بر آز خبر ویرمك استرم:

بو ذات رسمنده کوریله‌جکی کبی همان اوتوز بش یاشلرنده بر نوجواندر، تکمیل عربستانی برا سیاحت ایتمش صنعادن مکه‌یه پیاده کلمش، بتون آفریقه وحبشستانی کیزمشت، جاوا، سوماتره جزیره‌لرنی جولان ایتمش چین داخلنده طولا وعرضا سیاحت ایله‌رك معلومات تجاریه‌ده ممارسه پیدا ایتمش، همیشه فکری، بتون آمال واستقبالی توسیع تجارتدر. مکمل: عرب، انکلیز یاپون، چین لسانلرنده تکلم ایدر. دائما مطالعه ایتمکده اولدیغی غزته‌سی «نیورق هرالد» غزته‌سیدر. رفیقلری عیسی بهائی افندی‌نڭ اصل تجارت مرکزی اوز وطنلری اولان بامبای‌ده اولوب، شعبه‌لریده: لکنو، کالکوته مادراس سینغاپور، حانکان، شانحای، قوبا، یوقوهامه‌ده‌در.

ایشته شو افندیلر: «توکیو»ده مسجد بناسی اداره‌سنی قبول ایتمشلردر. بو ذوات کرامڭ اسلامیتکه اولان محبتلرنی ودیانتده اولان متانتلر وقت مرهوننده عرض وبیان ایده‌جکم.

شیمدی استطراداشونی دخی دیه‌جکم: من القدیم کرهٔ ارضده اسلامیتڭ انتشارینه خدمت ایدنلر هپ علماء اسلامدر. بن دخی شول علماء اسلام ثواب اقدامی اولدیغم حالده بو قدر بر موفقیته مظهر اولورسام، یوز بڭ لسان ایله شکرانه ایدرسام آزدر. بن الحمد لله کندی وظیفه‌می ادا ایتدم، بوندن صوڭره‌سی عموم مسلمانلرڭ وظیفه‌سیدر. شیمدی بو عاجز برنجی نردبان اساسنی بو قدر تأسیس بعدنده اکمالنی دخی عموم اهل ایمان حمیتنه حواله ایده‌رك، عن قریب دور عالمڭ ایکنجی نردبانی اوله‌جق چین اولکه سینه آتلایه‌جغم.

قارئین کرامه شونی دخی عرض ایتمك استرم:

یاپونیه‌نڭ پای تختی اولان «توکیو» بلده‌سنده بنا اولنه‌جق مسجد حقنده بر فکر بیان ایده‌جك آدملر بولنورسه، استر ارباب قلمدن، استر مهندس اسلامدن، مع الممنونیت جواب ویره‌جکمی‌ده آیروجه عرض ایده‌رم، بنم دائمی آدریسم: حربین آغیشیف برادرلری.

«Харбинъ Брат. Агишевымъ» رشید افندی‌یه کوندرلمه‌سی رجا اولنور. شیمدیلك بو قدرله اکتفا ایده‌رك ختم کلام ایدرم.

عن اصل سیبریه‌ده طبولسق ولایتی تار ابلده‌سی بخاری‌لرندن آخون

عبدالرشید ابراهیم.

Инв. № 14922

Татар.
3-4628.
19781

سیاسی، اقتصادی، ادبی وفنی «بیان الحق»
غزیته‌سینه مشتری دفتری آچق.

غزیته‌مزده داخلی وخارجی خبرلر کیچکدرلمای وقتنده یازلوب کیلونه‌در. خصوصا روسیه ایله ترکیه‌نك حاضرگی احوالی کامل دقت ایله تیکشرلوب فقط درست خبرلرگنه یازولادر.

هر وقت اهل سیاست واحوال سیاحت حقنده خصوصی مقاله‌لر یازلوب بارادر. مشهور محررلرمزدن عبدالرشید افندی ابراهیم جنابلری سیبیریا، آمورولایتی، صاخالین، یاپونیه قطای، تیبت، کشمیر، هندستان، ایران وترکیه‌ده سیاحت قیلوب «بیان الحق» غه خبرلر یازوب طوردر اوچون اداره طرفندن بیرلدی، آنك مقاله‌لری غزیته‌مزده مفصل صورتده کیچکدرلمای درج ایتلوب بار اچقدر.

«بیان الحق» نك آبونه بهاسی:

چیت شهرلرگه سنه‌لك حقی ۵ صوم: آلتی آیلق ۲ صوم ۵۰ تین؛ اوچ آیلغی ۱ صوم ۳۰ تین؛ بر آیلغی ۵۵ تین.

منصبده‌گی امام ومعلملرگه سنه‌لك حقی ۴ صوم، آلتی آیلق — ۲ صوم، — اوچ آیلق ۱ صوم.

Адресъ: Казань редакція газеты „БАЯНУЛЬ-ХАКЪ".

Татар.
3-4628.
1-1454028
Из фондов Российской национальной библиотеки